

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

**BENLİK SAYGISININ, KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE
EGO KİMLİK SÜRECİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Ümmühan ÇAKMAK
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Coşkun ARSLAN

Konya – 2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ümmühan Çakmak
	Numarası	118301051012
	Ana Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri
	Bilim Dalı	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Benlik Saygısının, Kişilik Özellikleri ve Ego Kimlik Süreci Açısından İncelenmesi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

24/06/2019

Ümmühan ÇAKMAK

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ümmühan Çakmak
	Numarası	118301051012
	Ana Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
	Bilim Dalı	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Coşkun Arslan
	Tezin Adı	BENLİK SAYGISININ, KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE EGO KİMLİK SÜRECİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan BENLİK SAYGISININ, KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE EGO KİMLİK SÜRECİ AÇISINDAN İNCELENMESİ başlıklı bu çalışma 14/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Ünvanı Adı Soyadı	İmza
Danışman	Prof. Dr. Coşkun ARSLAN	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Hüseyin IZGAR	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Erkan EFİLTİ	

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin benlik saygıları, kişilik özellikleri ve ego kimlik süreçleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik olup kişilik özellikleri ve ego kimlik süreçlerinin benlik saygısı düzeylerini anlamlı olarak açıklayıp açıklamadığını belirlemektir.

Araştırma ilişkisel tarama modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, 2018–2019 eğitim öğretim yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi ve KTO Karatay Üniversitesi' nin farklı fakültelerinin farklı bölümlerinde öğrenim gören ve tesadüfi eleman örnekleme yöntemiyle seçilen öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmaya 356'sı kız, 120'si erkek olmak üzere toplam 476 öğrenci katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla kişilik özelliklerini belirlemek için 'Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi', ego kimlik sürecini belirlemek için 'Ego Kimlik Süreci' ölçeği ve benlik saygısını ölçmek için 'Benlik Saygısı Ölçeği' ve araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde Pearson momentler çarpım korelasyonu ve aşamalı regresyon analizi teknikleri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, değişkenler ve alt boyutları arasındaki ilişkilere bakıldığında benlik saygısının benlik değeri alt boyutu ile kararlılık, dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık ile pozitif yönde, keşfetme ve duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki görülmektedir. Kararlılık, dışa dönüklük, duygusal dengesizlik ve yumuşak başlılık benlik değerini anlamlı düzeyde açıklamaktadır.

Benlik saygısı alt boyutlarından olan özgüven ile kararlılık, dışa dönüklük, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık ile pozitif yönde, keşfetme ve duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Kararlılık, duygusal dengesizlik ve dışa dönüklük özgüveni anlamlı düzeyde açıklamaktadır.

Benlik saygısı alt boyutlarından olan depresif duygulanım; kararlılık, dışa dönüklük, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık ile pozitif yönde, keşfetme, duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Kararlılık, dışa dönüklük ve duygusal dengesizlik depresif duygulanımı anlamlı düzeyde açıklamaktadır.

Benlik saygısının bir diğer alt boyutu kendine yetme; kararlılık, dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık ile pozitif yönde, duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Kararlılık, dışa dönüklük, sorumluluk, yumuşak başlılık ve duygusal dengesizlik kendine yetmeyi anlamlı düzeyde açıklamaktadır.

Benlik saygısı alt boyutu başarıma ve üretkenlik ile kararlılık, dışa dönüklük, deneyime açıklık ve sorumluluk arasında pozitif, duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Kararlılık, duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık ve sorumluluk, başarıma ve üretkenliği anlamlı düzeyde açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Benlik Saygısı, Kişilik Özellikleri, Ego Kimlik Süreci.

SUMMARY

The aim of this study is to determine whether the ego identity process significantly explains the self-esteem levels or not and also the relationships between ego identity process, self-esteem and university students' personality traits.

The study was conducted according to relational survey model. The study universe is consisted from university students. The study's examples consist of the students who are studying in Necmettin Erbakan University and KTO Karatay University's different departments of different faculties and chosen by random sampling method in the academic year of 2018- 2019. 476 students, 356 girls and 120 boys, are participated in this study. To collect the data in study 'Adjective Based Personality Scale' is for determining the personal traits, 'Ego Identity Process' is for and defining the ego identity process and 'Self- Esteem Scale' is to measure self-esteem which are the personal information forms prepared by the researcher. In data analysis Pearson moment product correlation technique and hierarchical regression analysis were used.

When the relationship between variables and sub-dimensions are examined, the self-esteem, self-worth sub-dimension of commitment, extraversion, conscientiousness and openness to experiences are observed as positive relationship besides exploration and neuroticism are observed as significantly negative relation as a result of research. Commitment, extraversion, neuroticism and agreeableness self-esteem explain the self-value significantly.

There is a positive relationship between self-esteem sub-dimensions and self-confidence, commitment, extraversion, agreeableness, conscientiousness and openness to experiences but negative relations between exploration and neuroticism. Commitment, neuroticism and extraversion explain self-confidence at a meaningful level.

The sub-dimensions of self-esteem are positively related to depressive affect; commitment, extraversion, agreeableness, conscientiousness and openness to experiences besides, exploration has a significant negative relationship with neuroticism. Commitment, extraversion and neuroticism explain depressive affect significantly.

Another sub-dimension of self-esteem has positive relationship with self-sufficiency commitment, extraversion, conscientiousness and openness to experience but there is a significant negative relationship with neuroticism. Commitment, extraversion, conscientiousness, agreeableness and neuroticism explain self-sufficiency significantly.

There is a positive relationship between self-esteem sub-dimension achievement and productivity and commitment, extraversion, openness to experience and conscientiousness, but there is a significant negative relationship with neuroticism. Commitment, neuroticism, extraversion, openness to experience, conscientiousness and agreeableness significantly explain the success and productivity.

Key Words: Self-Esteem, Personality Traits, Ego Identity Process.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖZET	iii
SUMMARY	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ	x
ÖNSÖZ.....	xi
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Amacı.....	2
Araştırmanın Alt Amaçları	2
Araştırmanın Önemi	4
Varsayım.....	5
Sınırlılıklar	5
Tanımlar.....	5
BÖLÜM II.....	6
KURAMSAL ÇERÇEVE	6
1. BENLİK VE BENLİK SAYGISI.....	6
1.1. Benliğin Gelişimi.....	8
1.2. Benlik Türleri.....	8
1.3. Benliğin Önemi.....	9
1.4. Benlik Kuramları	10
1.4.1. Rogers'ın Benlik Kuramı	10
1.4.2. Maslow'un Benlik Kuramı.....	11

1.5. Benlik Saygısı	12
1.5.1. Benlik Saygısını Etkileyen Faktörler	15
2. KİŞİLİK	16
2.1. Kişiliğin Temel Özellikleri	16
2.2. Kişiliği Oluşturan Faktörler	20
2.2.1. Genetik ve Biyolojik Faktörler	20
2.2.2. Kültürel Faktörler	21
2.2.3. Ailevi/ Sosyal Faktörler	23
2.2.4. Durumsal Faktörler	27
2.3. Kişiliğin Üç Yönü: Karakter-Mizaç-Yetenek	28
2.4. Başlıca Kişilik Kuramları	31
2.4.1. Psikanalitik Yaklaşım	32
2.4.2. Biyolojik Yaklaşım	42
2.4.3. Hümanist Yaklaşım	43
2.4.4. Davranışsal- Sosyal Öğrenme Yaklaşımı	47
2.4.5. Bilişsel Yaklaşım	49
2.4.6. Ayırıcı Özellik Yaklaşımı	50
2.4.6.1. Beş Faktör Kişilik Özellikleri Boyutları	57
2.4.6.1.1. Dışa Dönüklük	59
2.4.6.1.2. Yumuşak Başlılık	61
2.4.6.1.3. Sorumluluk	63
2.4.6.1.4. Duygusal Dengesizlik (Nevrotiklik)	64
2.4.6.1.5. Deneyime Açıklık	66
3. EGO KİMLİK SÜRECİ	68
3.1. Temel Güvene Karşı Güvensizlik	70
3.2. Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç	71

3.3. Girişimciliğe Karşı Suçluluk	73
3.4. Başarıya Karşı Aşağılık	75
3.5. Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karmaşası.....	77
3.6. Yakınlık Kurmaya Karşı Yalnızlık.....	78
3.7. Üretkenliğe Karşı Durgunluk	79
3.8. Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk.....	80
BÖLÜM III.....	83
YÖNTEM.....	83
Araştırma Modeli.....	83
Evren ve Örneklem.....	83
Verilerin Toplanması	83
Veri Toplama Araçları.....	84
Benlik Saygısı Ölçeği.....	84
Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi.....	85
Ego Kimlik Süreci Ölçeği.....	85
Verilerin Analizi	86
BÖLÜM IV	87
BULGULAR	87
BÖLÜM V.....	96
TARTIŞMA VE YORUM	96
BÖLÜM VI	103
SONUÇ VE ÖNERİLER	103
KAYNAKÇA	106
EKLER	115
Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi	116
Ego Kimlik Süreci Ölçeği.....	117
Benlik Saygısı Ölçeği	118

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Yüksek ve Düşük Benlik Saygısı Arasındaki Farklar	14
Şekil 2. Kişilik Kuramları	32
Şekil 3. Neo-Analitik Yaklaşımın Savunucuları ve Teorileri	37
Şekil 4. Neo Analitik Yaklaşımın Savunucuları ve Anahtar Unsurlar.....	38
Şekil 5. Jung'un Karakter Tipleri	40
Şekil 6. Büyük Beşli Kişilik Faktörleri	59
Şekil 7. Aşamalı- Oluşum Çizelgesi.....	82

TABLolar LİSTESİ

<i>Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler .....</i>	87
<i>Tablo 2. Ego Kimlik Süreci, Benlik Saygısı ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki .....</i>	89
<i>Tablo 3. Ego kimlik süreci alt boyutları ve kişilik özelliklerinin Benlik Saygısı Ölçeğinin Benlik Değeri alt boyutunu açıklamasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları .....</i>	91
<i>Tablo 4. Ego kimlik süreci alt boyutları ve kişilik özelliklerinin Benlik Saygısı Ölçeğinin Özgüven alt boyutunu açıklamasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları .....</i>	92
<i>Tablo 5. Ego kimlik süreci alt boyutları ve kişilik özelliklerinin Benlik Saygısı Ölçeğinin Depresif Duygulanım alt boyutunu açıklamasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları .....</i>	93
<i>Tablo 6. Ego kimlik süreci alt boyutları ve kişilik özelliklerinin Benlik Saygısı Ölçeğinin Kendine Yetme alt boyutunu açıklamasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları .....</i>	94
<i>Tablo 7. Ego kimlik süreci alt boyutları ve kişilik özelliklerinin Benlik Saygısı Ölçeğinin Başarma ve Üretkenlik alt boyutunu açıklamasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları .....</i>	95

ÖNSÖZ

Lisans dönemimden bu yana yaptığım çalışmalarına destek olan, hazırlamış olduğum bu çalışmada, sürecin en başından en sonuna kadar ilgisini ve emeğini hiç eksik etmeyen, akademik bilgisi, tecrübeleri ve önerileri ile araştırma sürecime ışık tutan, verdiği destek ile çalışmamın bilimsel niteliğini arttıran çok değerli hocam, sayın danışmanım Prof. Dr. Coşkun ARSLAN'a teşekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum.

Lisans ve yüksek lisans sürecimde akademik bilgisi ve kişiliğiyle örnek olan, çalışmamda desteğini esirgemeyen, sevecenliğiyle kalbimizde taht kuran başta Prof. Dr. Erdal HAMARTA olmak üzere tüm değerli hocalarıma katkıları için teşekkür ederim.

Çalışmama olan katkılarından dolayı değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Hüseyin IZGAR ve Dr. Öğr. Üyesi Erkan EFİLTİ' ye teşekkürlerimi sunarım.

Yaşamımın temel taşları olan ve her daim yanımda hissettiğim değerli dostlarıma, aynı şehirde olmamamıza rağmen çalışmama uzaktan destek veren arkadaşlarıma, çalışma sürecim boyunca bana anlayışla yaklaşıp destek olan mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim. Hayattaki en büyük şansım olduğunu düşündüğüm, her biriyle ayrı ayrı gurur duyduğum, hayatımın her anında benimle olan ve desteklerini hiç esirgemeyen değerli aileme, annem, babam ve kardeşlerime her şey için çok teşekkür ediyor, şükran ve minnetlerimi sunuyorum.

Ümmühan ÇAKMAK

Konya – 2019

BÖLÜM I

GİRİŞ

İnsanlar, doğumdan itibaren farklı şekillerde gelişim göstermektedirler. Gelişim türüne göre bazı gelişimlerimiz yaşam boyu sürmekte, bazıları ise dönemsel olarak devam etmektedir. Ruh sağlığı açısından, psikolojik gelişim süreci içerisinde birey birçok değişkenin yer aldığı bir gelişim sürdürmektedir. Birey yaşamı boyunca mutlu olmak ve yaşamdan doyum almak ister. Bunun için ise bireyin kendini sevmesi ve kendi benliğine saygı duyması önemlidir.

Birçok araştırmacı kişiliği etkileyen en güçlü etkenin benlik olduğunu belirtmektedir. Benlik, bireyin kendi kişiliği hakkındaki düşüncelerinin tamamı, insanın kendini tanıma ve değerlendirme şekli olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle benlik, kişiliğin öznel yanı ya da iç varlığımızın tamamıdır (Baymur, 1972: 264; Köknel, 2005: 77; Cüceloğlu, 2006: 427; Özoğlu, 1976: 93-94). Benlik saygısı ise bireyin benliğini beğenme derecesidir (Kulaksızoğlu, 2007: 115). Kendi benliğine saygı duyan birey, kişilik ve kimlik gelişimini de sağlıklı olarak sürdürmektedir.

Kişilik, bireyin sosyal ve psikolojik tepkilerinin tümüne verilen isimdir. Aynı zamanda bir kimsenin kendine göre belirgin bir özelliği olması durumudur veya bir bireyi diğerinden farklı kılan bütün ayırıcı özelliği onun kişiliğidir (Kulaksızoğlu, 2007: 106). Psikolojide kişilik, kapsamı en geniş olan kavramlardan biridir. Kişilik bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren bir terimdir. Bununla beraber, dikkate değer bir husus, kişiliğin kendine özgü ahenkli bir bütün olmasıdır. Öyle ki, bir insana ilişkin her nitelik, o insanı anlamada bize bir ipucu verir. Onun belleği; dış görünüşü, direnme süreci, sesi ve konuşma tarzı, tepki hızı; insanlara, tabiata ya da makinelere karşı ilgi duyması, sporculuğu vb. özellikleri, hepsi o insanın kişiliğini betimleme de önemlidir (Baymur, 1972: 273-274). Benlik ve kişilik arasında hem gelişme hem de yapı bakımından kesin sınırlar yoktur. Benlikle kişilik iç içedir ancak benlik, kişilikten farklı özellikleri barındırır (Zel, 2011;

50). Kişilik, benlik ve kimlik kavramlarını da içinde taşıyan, bireye ait bütün ayırıcı özelliklerdir (Özoğlu, 1976: 93-94).

Kimlik ise; bireyin kendini yaşayışı yani birey olarak benzersiz ve kendine özgü bir tarz içinde varolması ve bu tarzın süreklilik göstermesidir. Kendiliğinden ve doğal olarak oluşan temel belirli yaşantılarımızın birleşimi kimlik duygusunu oluşturmaktadır (Dereboy, 1993: 17). Erikson'a göre kimlik gelişimi yaşam boyu devam etmektedir. Kişilik gelişimi zamanı geldikçe birbirine bağlı olarak gelişen sekiz aşamadan oluşur. Her aşamada bir olumlu bir de olumsuz duygu bulunmaktadır. Gelişim aşamalarında iki alternatif vardır ve bu alternatiflerden biri, kişinin uyum sağlamasına katkı sağlar, diğeri katkı sağlamaz (Burger, 2006: 164). Gelişim döneminde yaşanan alternatif duygu, ilerde yaşanabilecek olan bunalımların çözüm yollarına etki eder (Dereboy, 1993: 80).

Literatür incelendiğinde kişilik, benlik saygısı ve kimlik arasında birbirinden ayıramayacak şekilde bağlar bulunduğu, birbirlerini tamamladıkları ve etkiledikleri görülmektedir. Bu bakış açısı ile benlik saygısının kişilik özellikleri ve ego kimlik süreci üzerindeki etkilerini incelemek bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin benlik saygılarının, kişilik özellikleri ve ego kimlik süreci arasındaki ilişkiyi incelemeyi ve kişilik özellikleri ile ego kimlik sürecinin benlik saygısı puanlarını anlamlı düzeyde açıklayıp açıklamadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın bağımlı değişkeni, benlik saygısı, bağımsız değişkenleri ise kişilik özellikleri ve ego kimlik süreci olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Alt Amaçları

1. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutu benlik değeri ile ego kimlik süreçleri (keşfetme, kararlılık) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutu özgüven ile ego kimlik süreçleri (keşfetme, kararlılık) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutu depresif duygulanım ile ego kimlik süreçleri (keşfetme, kararlılık) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutu kendine yetme ile ego kimlik süreçleri (keşfetme, kararlılık) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutu başarıma ve üretkenlik ile ego kimlik süreçleri (keşfetme, kararlılık) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutu benlik değeri ile kişilik özellikleri (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
7. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutu özgüven ile kişilik özellikleri (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
8. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutu depresif duygulanım ile kişilik özellikleri (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
9. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutu kendine yetme ile kişilik özellikleri (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
10. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutu başarıma ve üretkenlik ile kişilik özellikleri (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
11. Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) ve ego

kimlik süreçleri (keşfetme, kararlılık), benlik saygısının benlik değeri alt boyutunu anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

12. Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) ve ego kimlik süreçleri (keşfetme, kararlılık), benlik saygısının özgüven alt boyutunu anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?
13. Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) ve ego kimlik süreçleri (keşfetme, kararlılık), benlik saygısının depresif duygulanım alt boyutunu anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?
14. Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) ve ego kimlik süreçleri (keşfetme, kararlılık), benlik saygısının kendine yetme alt boyutunu anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?
15. Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) ve ego kimlik süreçleri (keşfetme, kararlılık), benlik saygısının başarı ve üretkenlik alt boyutunu anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

Araştırmanın Önemi

İnsanlar, ebeveynlerinin tutumları, öğretmenleri ve arkadaş çevresinin yaklaşımı, iş doyumunu, sosyo-ekonomik düzey gibi farklı etmenlere bağlı olarak kendi benlik yapılarını oluşturmakta ve buna bağlı olarak bireylerin benlik saygıları gelişmektedir. Bireylerin düşük ya da yüksek benlik saygısına sahip olması kişilik özellikleri ve kimlik gelişimleriyle de ilgilidir.

Bu araştırmanın çalışma eksenini, benlik saygısının (kendine güvenme derecesi, ruhsal durumdaki değişim seviyesi, problem çözme becerisi, başarı ve üretme isteği ve oranı) bireylerin kimlik gelişimlerine ve sahip oldukları kişilik özelliklerine göre değişimini incelemek amacıyla oluşturulmuştur.

Bireylerin kişilik özelliklerine göre benlik saygısı seviyelerinin belirlenmesi, bireylerin hangi kişilik özelliklerini geliştirdikleri takdirde kendilerine olumlu bakış açısı oluşturabilecekleri ve hangi kişilik özelliklerinin

desteklenmesi ile benlik saygısı seviyesinin artırılabilceğinin görülmesi açısından önem taşımaktadır. Ego kimlik süreçlerinin tespit edilmesi, bireylerin benlik saygısını yükseltmede hangi süreçlerin etkili olduğunun belirlenmesi nedeniyle önem taşımaktadır.

Benlik saygısı seviyesine, ego kimlik süreçlerinin etkisini incelemeye yönelik çalışmaların yapılmamış olması, araştırmanın önemini artırmaktadır.

Varsayım

Araştırmaya katılan öğrencilerin uygulanan ölçeklere samimi ve doğru olarak cevap verdikleri varsayılmaktadır.

Sınırlılıklar

1. Araştırmanın verileri üniversite öğrencileri ile sınırlıdır.
2. Araştırmanın verileri 'Benlik Saygısı Ölçeği', 'Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi' ve 'Ego Kimlik Süreci Ölçeği'nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
3. Araştırma bulguları Necmettin Erbakan Üniversitesi ve KTO Karatay Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinden toplanan verilerle sınırlıdır.

Tanımlar

Benlik Saygısı: Benlik saygısı, kendini olduğundan aşağı ya da olduğundan üstün görmeksizin kendinden memnun olma durumudur. Kendini değerli, olumlu, beğenilmeye ve sevmeye değer bulmaktır. Kendini olduğu gibi, gördüğü gibi kabullenmeyi, özüne güvenmeyi sağlayan olumlu bir ruh halidir (Yörükoğlu, 2000: 38).

Kimlik: Bireyin benzersiz ve kendine özgü bir tarz içerisinde var olması ve bu tarzın süreklilik gösterdiğini duyumsamasıdır (Dereboy, 1993: 17).

Kişilik: Kişilik, bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler olarak tanımlanabilir (Burger, 2006: 23). Kişilik, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir (Cüceloğlu, 2006: 404).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. BENLİK VE BENLİK SAYGISI

İlk olarak batılı sosyal bilimciler tarafından terminolojik olarak ele alınan benlik kavramının tanımlamaları, bireyci toplumların benlik özelliklerinden etkilenmiş ve bu şekilde yansıtılmıştır (Kağıtçıbaşı, 2017: 247).

Birçok araştırmacı kişiliği etkileyen en güçlü etkenin benlik olduğunu belirtmektedir. Benlik, bireyin kendi kişiliği hakkındaki düşüncelerinin tamamı, insanın kendini tanıma ve değerlendirme şekli olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle benlik, kişiliğin öznel yanı ya da iç varlığımızın tamamıdır (Baymur, 1972: 264; Köknel, 2005: 77; Cüceloğlu, 2006: 427; Özoğlu, 1976: 93-94).

İnsan kişiliğinin temelinde bulunan benlik, kişinin algı, duygu ve zihin dünyasının tamamını kapsamaktadır. İnsanın kendini nasıl gördüğü, nasıl konumlandığı ve kendisine ne tür anlamlar yüklediği ‘benlik algısı’ dahilindedir. Bireyin kim olduğuna ve kendisini nasıl gördüğüne dair düşüncelerin tümü, kişinin benliğidir (Tutar, 2014: 66).

Benlik, bireyin çevresini algılamasında, değerlendirmesinde, yapılandırmasında ve çevresine tepkide bulunmasında psikolojik bakımdan en önemli dayanaştır. Kişilik, benlik ve kimlik kavramlarını da içinde taşıyan, bireye ait bütün ayırıcı özelliklerdir (Özoğlu, 1976: 93-94) .

Benlik ve kişilik arasında hem gelişme hem de yapı bakımından kesin sınırlar yoktur. Benlikle kişilik iç içedir ancak benlik, kişilikten farklı özellikleri barındırır (Zel, 2011: 50).

Benliğin kişilikten farklı yönlerini belirlemek, benliğin içeriğini oluşturabilmek için şu sorunların cevabına bakmak gerekebilir:

- a. Ben neyim? Bu sorunun cevabını bazı kimseler, daha çok olumsuz olarak cevaplandırabilirken, bazıları ise kendisi hakkında daha olumlu bir düşüncede bulunabilir.

- b. Ben ne yapabilirim? Bende ne gibi yetenekler var? Kendimizde ne gibi yetenekler olduğuna ilişkin düşünceler, benliğin bir yanını oluşturur.
- c. Benim için neler değerlidir? Ben ne yapmalıyım ve ne yapmamalıyım? Kişinin yaşadığı topluma ve kendine göre oluşturduğu değer yargıları da benliğin önemli bir yanını temsil etmektedir.
- d. Hayatta ne istiyorum? Kişinin emel ve idealleri (doktor, öğretmen, iyi bir ev hanımı, sosyete mensup iyi giyinen bir insan olmak gibi) de benliğin bir yanını oluşturur (Baymur, 1972: 285).

Benlik üzerinde beden özelliklerinin ve yapısının (kısa-uzun, zayıf-şişman, esmer-sarı, düz saçlı-kıvrıkcık saçlı gibi) etkisi olursa da, benlik birinci derecede psikik ve ikinci derecede tensel bir kavramdır (Baymur, 1972: 286).

Benlik kavramı bireyin algıladığı benliği, başkalarının onu nasıl değerlendirdiklerine dair inanışlarını içeren başkalarının gözündeki benliği ve gelecekte olmak istediği ideal benliği olarak üç şekilde incelenebilir (Özoğlu, 1976: 94; Kulaksızoğlu, 2007: 113). Bireyin gerçek benliği, kendisi hakkındaki değerlendirmeleridir (Özoğlu, 1976: 93-94). Ulaşılacak istenen moral düzeyi, gerçekleştirilmek istenen özlem ve emeller de ideal benliği oluşturur. Lecky, ideal benlik ile gerçek yaşantılar arasında iyi bir ahenk ve tutarlılığın olmasının, iyi bir ruh sağlığı için önemli olduğunu belirtir. Birey benlik tasarımına uygun davranabildiği sürece kendini rahat hisseder, ideal benliğine, benlik tasarımına uygun olmayan yaşantılarda ise huzursuzlaşır ve kaygı düzeyi yükselir. Bireyin kendi değer yargıları ve ideallerine uygun davranması, kişinin kendine olan saygısını, güvenini ve mutluluk düzeyini artırır. Ruhsal açıdan sağlıklı birey, kendi benlik tasarımına en uygun şekilde yaşayan kişidir diyebiliriz (Baymur, 1972: 286- 288).

Bireyler toplumda oynadığı rollerde iyi yönlerini göstermeye çalışır ve zaman içinde bu iyi yönler benliğinin birer parçası haline gelir (Zel, 2011: 50).

1.1. Benliğin Gelişimi

İnsan doğumunda boş bir sayfa gibidir, fiziksel olarak gelişirken benliği de gelişim içindedir. Fiziksel gelişim belli bir yaşa kadar devam eder ve belli bir nokta da durur ve sonrasında da gerileme aşamasına geçer. Benlik bireyin manevi dünyasıyla ilgili olduğundan benlik gelişimi ve benlik saygısı gelişmeye devam eder. Bakıldığında insan biyolojik olarak gerileme yaşarken, benlik yaşlandıkça gelişir ve olgunlaşır. Benlik gelişimi ölüme kadar devam eder. Ruh sağlığı açısından iyi bir benlik gelişimi önem arz eder. Yaşam boyunca tecrübe edilen tüm olaylar ve diğer insanlarla olan tüm etkileşimler kişinin benliği üzerinde etkilidir (Tutar, 2014: 65).

Kişiler arası ilişkiler benliğin gelişmesinde önemlidir. Bireyin etrafındaki insanların (çocukken ana baba ve kardeşlerin, daha sonra öğretmenlerin ve arkadaşların), bireye karşı tepkileri benliğin içeriğini etkiler. Birey için önemli olan kişilerin bireyi beğenip beğenmemeleri, bireyle övünmeleri ya da bireyden utanmaları, bu kişilerin birey hakkında söyledikleri şeyler benliğin şekil almasında önemlidir. Başkalarının bizden beklentileri ve bizi değerlendirme tarzları ile birlikte, başkalarının beklentilerinin ve hakkımızdaki değer yargılarını bizim algılayış tarzımız, benlik kavrayışımızın işlemini, değerler sistemimizi saptar. Bunlar da; davranışlarımızı, çevremizdeki olayları, başkalarını algılayışımızı ve başarılarımızı etkiler (Baymur, 1972: 287).

1.2. Benlik Türleri

Benlik kavramı üzerinde çalışanlar benliği anlamaya çalışırken, benliği farklı şekillerde kategorize etmişlerdir. Bunlar şu şekildedir;

Vücut Benliği: İnsanın doğumundan ölümüne kadar fiziksel değişimlerini anlamasını sağlayan benlik algısıdır.

Cinsiyete Ait Benlik: İnsanın ergenlik döneminde fiziksel olarak yaşadığı hızlı değişimleri farketmesi ile ilgili oluşan benliktir. Bireyin hem kendisinin hem de diğer insanların cinsiyetini kavraması cinsiyete ait benlik algısı ile oluşur. Cinsel rolleri farketme, cinsel yaşamı anlama ve bunlar üzerine

düşünme, cinsel çekiciliğin yaşamında yer etmesi üzerine varsayımlarda bulunma cinsiyete ait benlikten kaynaklanır.

Sosyal Benlik: Aile, arkadaş, sosyal gruplar ve toplumdaki diğer bireylerle iletişim halinde olmakla ilgili benlik algılamalarıdır. Bireyin sosyal yaşantısı içinde pek çok maskeler takması ve roller üstlenmesi (baba rolü, anne rolü, öğretmen rolü, sevmediği kişiye karşı takınılan sevecenlik maskesi gibi) sosyal benlik(ler)le ilgilidir.

Mesleki Benlik: Bireyin kendilik saygısı, mesleki saygısı, iş ve meslek ahlakıyla ilgilidir. Benlik saygısı, mesleki benlik algısı ile doğru orantılıdır, benlik saygısı yüksek insanların, mesleki benlik algıları da yüksek olabilir.

Ahlaki Benlik: Bireyin kendi tutum ve davranışlarının diğer insanlar üzerindeki etkisi, kendisi için istediği ‘iyi’yi başkası için de isteyip istemediği ile ilgili benlik algısıdır. Ortak iyi ve ortak doğruya dair düşüncelerin neler olması gerektiğiyle ilgili benlik algısı, ahlaki benliğe dahildir. Kant kişinin ahlaki benliğini, ‘ahlaka aykırı davranışlar’, ‘ahlaka uygun davranışlar’ ve ‘ahlak için olan davranış’ şeklindeki ahlaki davranış hiyerarşisi ile oluşturur (Tutar, 2014: 68-69).

1.3. Benliğin Önemi

Benlik kavramının günlük davranışlarımız ve hatta tuttuğumuz işlerdeki başarımız üzerinde büyük bir etkisi vardır. Benlik içimizde kendimizi gözetleyen, yargılayan, değerlendiren ve davranışlarımızı düzene sokup bizi yöneten bir güçtür (Baymur, 1972: 287).

Kişiliği ve davranışları etkileyen en önemli faktörlerden biri de, benlik tasarımıdır. Benlik insanın kendi kendini görüş ve kavrayış tarzıdır; bu bakımdan benlik kişiliğin öznel yanını oluşturur (Baymur, 1972: 290).

Benlik Değeri: Benlik değeri ise benliğin duygusal ve değerlendirilebilir boyutudur (Kulaksızoğlu, 2007: 115).

1.4. Benlik Kuramları

1.4.1. Rogers'ın Benlik Kuramı

Carl Rogers, insan doğasına iyimser bakan psikologların başında gelir. Ona göre her insan doğuştan mutluluğu arar. Potansiyellerini gerçekleştirmek için çabalar. Gelişme ve iyiye doğru değişme insanın doğasında vardır (Cüceloğlu, 2006: 428).

Her bireyin farklı tepki göstermesi, çevresini farklı olarak algılaması ve farklı yorumlaması, farklı kişilik ve benliğe sahip olmalarındandır (Kulaksızoğlu, 2007: 113).

Rogers için 'benlik bilinci' önemlidir. Bireyin benlik bilincinde, kendisi ile ilgili düşünceleri, algıları ve değerleri bulunur ve birey kendisini nasıl gördüğünü ve neler yapabileceğini içinde barındırır (Atkinson vd., 1999: 477; Cüceloğlu, 2006: 428).

Carl Rogers, benlik bilincini iyi, kötü ya da ikisinin ortası olarak üç şekilde incelemiştir. Benlik bilinci bizim kendimizi nasıl gördüğümüzle ilgilendir ve buna bağlı olarak, her zaman gerçeği yansıtmayabilir; yetenekli bir kişinin kendini yeteneksiz görmesi veya yeteneksiz bir kişinin ise kendini yetenekli görmesi gibi. Tüm insanlar daha pozitif, daha gelişmiş bir benliğe sahip olmak ister. Pozitif bir benlik bilinci geliştirmek için de, bireyin koşulsuz sevgi içinde yetişmesi gerektiğini belirtir. Koşulsuz sevgi, birey ne şekilde davranırsa davranırsa, onun her zaman sevgi ve saygıya layık olduğunu belirten düşünce tarzıdır (Cüceloğlu, 2006: 428).

Koşulsuz sevgiyle yetişen bireylerin benlik anlayışları güçlü ve olumlu olmaktadır. Bireyler benlik kavramlarına uygun davrandıklarında, kendilerini güvenli ve yeterli hissederler (Kulaksızoğlu, 2007: 114). Rogers, kendini aldatmaya başlayan bireyin kaygı düzeyinin arttığını ve zamanla bireyin benlik bilincinin temelinden sarsıldığını belirtir (Wortman, 1988: 364, Liebert, 1990: 283' den akt; Cüceloğlu, 2006: 429).

Rogers'a göre kişilik, kendi benlik kavramıyla ilgili olan her türlü deneyimi değerlendirme eğilimindedir. İnsanlar kendi benlik imgelerine uygun davranmaya yatkındır; benlik imgesi ise tutarlı olmayan deneyimler ve

duygular birey için tehdit oluşturur ve bunların bilince ulaşması engellenir. Bu esas olarak Freud'un bastırma kavramının karşılığıdır. Ancak Rogers, bu türden bastırmanın gerekli ve sürekli olmadığı düşüncesindedir (Atkinson vd., 1999: 477).

Benliğin başlıca önemli görevleri şu şekildedir (Köknel, 2005: 80):

1. İçgüdülerden ve dürtülerden kaynaklanan güdülerini engellemek ve düzenlemek,
2. Çevredeki nesne ve kişilerle bağlantı kurmak,
3. Gerçeği tanımak, denetlemek ve anlamak,
4. Gerçeğe uyum sağlamak,
5. Çevreden gelen uyarımları sınırlamak, sıralamak ve zamanlamak,
6. Algılamak, saklamak, hatırlamak, düşünmek, karşılaştırmak, çıkarımlar yapmak ve yargıya varmak,
7. Kavramları birleştirmek ve bütünleştirmek,
8. Bireyin karşılaştığı engelleri aşabilecek güçleri toplamak,
9. Geleceğe ilişkin beklenti ve amaçlar saptamak,
10. Kişiliği kaygıdan kurtaran savunma mekanizmalarını kullanmaktır.

1.4.2. Maslow'un Benlik Kuramı

Maslow'a göre, ihtiyaçlar aşamalı bir yapı içindedir ve insanlar alt basamaktaki ihtiyaçlarını karşıladıkları zaman, üst basamaktaki ihtiyaçlarını gidermeye yönelecektir. Sonunda bireyin ulaşabileceği en yüksek nokta, kendini gerçekleştirme noktasıdır.

Kendini gerçekleştirme, kimileri için bir anlık bir yaşantı iken kimileri için de daha uzun soluklu yaşanabilecek bir deneyimdir (Cüceloğlu, 2006: 430). Maslow' un ihtiyaçlar hiyerarşisinde, benlik saygısı dördüncü basamaktadır ve bu basamak başarıyı, kendine güveni ve değeri göstermektedir. Buna bağlı olarak, bireyin kendini gerçekleştirebilmesinin birincil koşulu benlik kavramı seviyesinin yüksek olmasıdır (Tezcan, 2009).

Maslow kendini gerçekleştiren bireylerin sahip oldukları özellikleri şu şekilde sıralamaktadır (Cüceloğlu, 2006: 429; Atkinson vd., 1999: 479):

1. Gerçeğin bilinecek yönlerini doğru olarak algılar, bilinemeyecek olanların ise bilinemeyeceğini doğru olarak algılar.
2. Gerçeği doğru olarak kabul eder.
3. Kendini olduğu gibi kabul eder.
4. Başkalarını olduğu gibi kabul eder.
5. Hayatlarını dilediği gibi yaşayıp, tadını çıkarma eğilimindedir.
6. Başkalarının ikazına gerek olmadan kendiliğinden harekete geçer.
7. Yaratıcılık yeteneği güçlüdür.
8. Kendisine ve hayata gülebilir.
9. İnsanlara değer verir, onların sorunlarını ciddiye alır.
10. Çok yakın ve samimi birkaç dostu vardır.
11. Hayatı bir çocuğun bakış açısıyla görüp yaşayabilir.
12. Gerekliğinde çok çalışır ve sorumluluklarının farkındadır.
13. Dürüsttür.
14. Çevresinin farkındadır. Devamlı olarak çevresini araştırır ve yeni şeyler dener.
15. Savunucu değildir.

1.5. Benlik Saygısı

Benlik saygısı (özsaygı), bireyin benliğini beğenme derecesidir. Benlik saygısı benliğin duygusal yanıdır (Kulaksızoğlu, 2007: 115).

Benlik saygısı, kişinin değeri hakkında bir yargı ortaya koymasındır ve bilişsel bir boyut taşır (Kunal, 2014: 24).

Benlik saygısı, insanın kendi benlik kavramını, benlik imgelerini beğenmesi, benimsemesi, onaylaması, insanın kendinden hoşnut olması, kendini olumlu, değerli ve sevilmeye değer bulmasıdır. Kişinin kendini değerli, onurlu gayretli, etkin ve başarılı hissetmesidir. Karmaşık olarak kendini yargılama ve değerlendirme sonucu ortaya çıkan bir histir. Kişinin kendini değerlendirmesiyle vardığı kendini kabullenmesi sonucunda ortaya çıkan kendine yönelik beğenme duygusudur (Tutar, 2014: 71).

Benlik saygısı, kendini olduğundan aşağı ya da olduğundan üstün görmeksizin kendinden memnun olma durumudur. Kendini değerli, olumlu,

beğenilmeye ve sevilmeye değer bulmaktır. Kendini olduğu gibi, gördüğü gibi kabullenmeyi, özüne güvenmeyi sağlayan olumlu bir ruh halidir (Yörükoğlu, 2000: 38).

Benlik kavramının algılanışı, benlik saygısı kavramı ile açıklanmaktadır. Buna göre benlik saygısı, bireyin kendini genel olarak ne ölçüde pozitif bir şekilde değerlendiğinin ölçütüdür (Kağıtçıbaşı, 2017: 258). Yani bireyin kendisindeki üstün ve yetersiz özellikleriyle bir bütün olarak hoşnut olma halidir. Kendisini sevilmeye değer bulmak, pozitif ve değerli bulmaktır. Kendini olduğu gibi kabul etmeyi, kendine inanmayı sağlayan önemli bir ruh halidir (Yörükoğlu, 2000: 82).

Benlik saygısının zihinsel, toplumsal, duygusal ve bedensel öğeleri vardır. Benlik saygısının oluşmasında kendini değerli hissetme, yeteneklerini, bilgi ve becerilerini gösterebilme, başarma, başarı ile övünme, toplumda beğenilir olma, kabul görme, sevilen biri olma ve kendi bedensel özelliklerini kabul etme ve benimseme bulunmaktadır (Tutar, 2014: 71).

Benlik saygısı üç faktöre bağlı olarak gelişir:

- Başkalarının saygısı,
- Yeterlilik duygusu,
- Kişinin bu iki kaynağı kendisi için değerlendirmesi veya kendilik inancı (Tutar, 2014: 71).

Benlik saygısı, bireyin kendisiyle ilgili yaptığı değerlendirmedir. Şöyle ki, benlik saygısı sadece sahip olduğumuz özelliklerle değil, aynı zamanda bu özellikleri nasıl değerlendirdiğimizle de ilgilidir. Bireylerin kendilerine verdikleri değeri, benlik saygıları göstermektedir. Benlik saygısı, insanların kendi içlerinde kendilerine dair iyi- kötü, yetenekli- yeteneksiz vb. olduklarını düşünmeleridir (Tutar, 2014: 71).

Bireyin kendisini becerikli, iş ve sosyal hayatta başarılı olarak algılaması yüksek benlik saygısını göstermektedir. Benlik saygısı yüksek olan bireyler, kendilerini artısıyla eksisiyle olduğu gibi kabul eder ve kendini değerli hisseder. Bireyin özgüveninin yüksek ya da düşük olması, kendisini olduğu gibi kabul edebilmesi ya da edememesi ve değerli olduğu duygusu benlik saygısının düşük ya da yüksek düzeyde olduğunu gösterebilir (Temel ve

Aksoy, 2001). Benlik saygısı yüksek insanlar, kişisel özelliklerinin neler olduğunun farkındadır. Kendilerine dair düşünceleri olumludur. Kendilerine uygun hedefler belirler. Benliği zenginleştirebilecek nitelikte geri bildirim verirler ve zor durumlarla sağlıklı bir şekilde başa çıkabilirler (Tutar, 2014: 71).

Benlik saygısı düşük bireylerin, kapalı ve net olmayan bir kimlik kavramları bulunmaktadır, kendileriyle ilgili olumsuz düşüncelere sahiptirler. Kendilerine sıklıkla gerçeklikten uzak amaçlar belirler ya da kendileri için amaç koymaktan tamamen kaçınırlar. Hayata kötümser bakma eğilimindedirler ve eleştiriye karşı daha olumsuz, duygusal ve davranışsal tepkiler ya da başka şekillerde olumsuz geri dönüt verirler, başkaları üzerindeki toplumsal etkileriyle daha yoğun ilgilenirler ve stres ya da engellerle karşılaşmaları durumunda depresyona daha meyillilerdir (Tutar, 2014: 72). Aynı zamanda benlik saygısı düşük olan kişilerin özgüvenleri de düşüktür, kendilerini diğer insanlardan daha değersiz görüp ve sevmeye layık olmadıklarını düşünürler (Temel ve Aksoy, 2001).

Yüksek ve düşük benlik saygısına sahip olan kişiler arasındaki farklar aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Şekil 1. Yüksek ve Düşük Benlik Saygısı Arasındaki Farklar

Yüksek Benlik Algısına Sahip Olanlar	Düşük Benlik Algısına Sahip Olanlar
Kendilerine saygı duyulmasını isterler.	İnsanlardan eleştirmelerini beklerler.
Gözlemlendiklerinde de eşit performans sergilerler.	Gözlemlendiklerinde daha düşük performans sergilerler.
Eleştirildikleri zaman savunmaya geçmezler ve atılgan davranırlar.	Eleştirildikleri zaman savunmaya geçerler ve pasif davranırlar.
İltifatları kolaylıkla kabul ederler.	İltifatları kabullenmekte zorlanırlar.
Performanslarını gerçekçi bir şekilde değerlendirebilirler.	Performanslarını gerçekçi bir şekilde değerlendiremezler.
Kurumlarında aktifler.	Kurumlarında pasifler.
Otorite figürlerine karşı rahattırlar.	Otorite figürlerine karşı rahat değildirler.
Genel olarak hayatlarından memnundurlar.	Genel olarak hayatlarından memnun değildirler.
Güçlü bir sosyal destek sistemleri vardır.	Zayıf bir sosyal destek sistemleri vardır.
Kendilerini kontrol edebilirler.	Dışarıdan kontrol edilirler.

Kaynak: Tufan ve Yıldız, 1993.

1.5.1. Benlik Saygısını Etkileyen Faktörler

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi benlik, bireyin kendini algılayış şekli olsa da bu algılayışa etki eden belli faktörler bulunmaktadır. Bireyin çocukluktan itibaren ailesinin yaklaşımı, öğretmenlerinin ve arkadaş çevresinin yaklaşımı, iş doyumunu, sosyo-ekonomik düzey gibi etmenler benlik saygısını etkilemektedir.

Bireylerin etrafında bulunan ve birey için önemli olan kişilerin, birey hakkındaki düşünce ve değerlendirmeleri bireyin benlik saygısına etki etmektedir. Benlik saygısını etkileyen çevre dahilinde, ailede, anne ve baba, okulda, öğretmenler önemli kişiler arasındadır (Temel ve Aksoy, 2001). Özellikle aile, çocuklarının benlik algılarında direkt etkili olabilmektedir. Ebeveynlerin eğitim düzeylerinin yüksek olması, çocukların özgüvenlerini ve benlik saygılarını arttırmaktadır (Demiriz ve Öğretir, 2007).

Çocuğun ailesinin alt kültüre sahip olması benlik saygısını negatif yönde etkilemektedir. Egemen olan kültür alt kültürden çok farklı ise çocuk bu farkı hissedebilir, bu durum çocuk için endişe, umutsuzluk ve güvensizlik yaratabilir ve çocuk benlik saygısını yitirebilir. Aile değişik türden birçok uyarıcıyı, çocuğun başarılı bir benlik gelişimi sağlaması için, çocuğa yaşatabilmelidir. Bu durum çocuğun kişilik gelişimi üzerinde de oldukça önemlidir (Ünver, 2002).

Benlik gelişiminde aileden sonra okulun rolü büyüktür. Öğretmenler de çocuğun benlik saygısının oluşumunda önem arz etmektedir. Çocuk açısından olumlu bir öğretmene sahip olmak, çocuğun benlik gelişimine katkı sağlayacaktır. Sınıf içerisindeki iklim ve sınıf arkadaşları da çocuğun benlik gelişimi için olabildiğince önemlidir (Uyanık Balat, 2003).

Eğitim sistemi, ekonomik düzey ve inançların benlik saygısını pozitif ya da negatif etkilediği düşünülmektedir. Deneyimlerle birlikte, bahsedilen değişkenlerin bir arada olması, bireyin ruhsal durumuna ve davranış şekline etki etmektedir (Danış, 2006).

Çuhadaroğlu (1986), benlik saygısının artmasında aşağıdaki etmenlerin önemli olduğunu vurgulamıştır:

1. Hayatımızda önem verdiğimiz kişilerin bize karşı olumlu yaklaşması benlik saygımızı artırmaktadır.
2. Bireylerin konumundan memnun olması, aile ve iş hayatının kişisel gelişimini desteklemesi benlik saygısını olumlu etkiler.
3. Kişinin kendisi tarafından konulan, kendisinin istediği hedeflere ulaşması benlik saygısını artırır.
4. Etrafındaki kişiler tarafından olumlu algılanmak ve kabul görmek benlik saygısını pozitif yönde arttıran unsurlardandır (Çuhadaroğlu, 1986).

Yavuzer (2000)'in yaptığı çalışmalar arasında benlik saygısı ile sosyo-demografik değişkenler (meslek, eğitim düzeyi, ekonomik durum vb.) arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmalardan birinin sonucuna baktığımızda, spor yapmanın, okulda grup çalışmalarıyla birlikte etkinliklere katılmanın, cinsiyetin, baba mesleğinin, ebeveynin çocukla ilgisinin vb. unsurların, sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamda seviyenin oluşmasına ve dolayısıyla benlik saygısının oluşmasına etki ettiği görülmektedir.

2. KİŞİLİK

2.1. Kişiliğin Temel Özellikleri

İnsan yaratılışı itibariyle hem maddi hem manevi olarak varolmuştur. İnsanı incelemeye yönelik farklı bilim dalları ortaya çıkmıştır ve psikoloji bilimi de bunlardan bir tanesidir. Psikolojiye dahil olan bir çok kavram bulunmaktadır. Psikoloji biliminin temelinde yer alan kişilik kavramının ise içeriği oldukça geniştir. Birçok araştırmacı kişiliği farklı şekillerde tanımlamış ve açıklamıştır.

Burger'e göre kişilik, bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçlerdir (Burger, 2006: 23).

Morgan, kişiliği, kişinin ve onun çevresindeki diğerleriyle ilişkisinin özelliğini oluşturan treyt, uyum yolları, savunma mekanizmaları ve davranış şekilleri olarak tanımlamıştır (Morgan, 2004: 424).

Kişilik, sıradan durumlarda gün boyunca kişinin duygusal ve davranışsal özelliklerinin tümüyle karakterize olduğu özellikler olarak tanımlanabilir; göreceli olarak sabittir ve önceden tahmin edilebilir (Kaplan ve Sadock, 2004; 303).

Kişilik, bireyin kendi açısından fizyolojik, zihinsel (bellek ve düşünsel yeti) ve tinsel (ruhsal) özellikleri hakkındaki bilgisidir (Usal ve Kuşluvan, 1998: 75).

Batı dillerinde personality- personalite olarak kullanılan kişilik kelimesi, Latince'deki 'persona' kavramından türemiştir. Klasik Roma tiyatrosunda oyuncular, kendi rollerini temsil ettikleri özelliklere uygun maskeler takarak canlandırıyorlardı. Yüze takılan bu maskelere 'persona' denilmekteydi. Sahne ile seyirciler arasındaki uzaklık fazlaydı ve oyuncunun yansıttığı rolün yüz mimikleri görülemiyordu, dolayısıyla bu yolu seçiyorlardı. Böylelikle 'persona' kavramı kişiler arasındaki farklılıkları anlatmaktadır (Groesbeck, 1985: 433- 440' dan akt; Eroğlu, 2015: 218).

Kişilik, 'ferdin yaşama biçimi' şeklinde tanımlanabilir. Kültürün bir toplumun yaşama tarzını göstermesi gibi, kişilik de bir insanın yaşama tarzını göstermektedir. Kişilik, zamanın insanlara birer biyolojik ve sosyal özellikler olarak yüklediği ve belirli bir zaman içerisinde de sürekliliğini koruyan psikolojik davranışlarındaki (düşünceler, duygular ve eylemlerdeki) farklılıkların ve ortaklıkların hepsini belirleyen eğilim ve karakterlerin tamamına verilen bir addır (Eroğlu, 2015: 217- 218).

Bugüne kadar yapılan tanımlara göre kişilik, 'bir insanı başkalarından ayıran bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerin bütünü' olarak ifade edilmiştir. Şöyle ki, kişilik kavramı, bir insanı nesnel (objektif) ve öznel (subjektif) özellikleriyle diğer insanlardan ayıran duygu, düşünce, tutum ve davranışlarının tümüdür (Köknel, 2005: 19).

Kişilik, kişiye özgü olan ve başkalarının tepkileri için toplumsal bir stimulus oluşturan, nispeten dengeli ve belirli davranış niteliklerinin eşsiz, dinamik ve entegre düzenidir. Böylece kişilik, belki de psikolojide kapsamı en geniş olan terimdir (Döğüşgen, 2005: 130).

Kişilik, insanların yaşadıkları hayat ve sürdürdükleri ömür içinde ortaya koydukları bütün davranışların ve sahip oldukları özelliklerin toplamıdır (Eroğlu, 2015: 217).

Kişilik, bireyin bütün özelliklerini yansıtan ve onu diğerlerinden ayırarak kendine özgü kılan özellikler bütünüdür (Tutar, 2014: 37).

Kişilik, bireyin kendisini tanıyarak çevresine uymasını belirleyen psikofizik bileşenlerin dinamik olarak düzenlenmesi sistemi veyahutta toplumsal yaşam sürecinde edinilen alışkanlık ve davranışlar yapısıdır (Eren, 2000: 69).

Kişilik kavramı, bireyin çevreye olan kendine özgü uyumunu saptayan oldukça sabit özelliklerini ve davranış örüntülerini içine alır (Ataman, 1971: 1' den akt; Özkalp, t.y.: 44).

Kişilik, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir (Cüceloğlu, 2006: 404).

Kişilik, bireyin sosyal ve psikolojik tepkilerinin tümüne verilen isimdir. Aynı zamanda bir kimsenin kendine göre belirgin bir özelliği olması durumudur veya bir bireyi diğerinden farklı kılan bütün ayırıcı özelliği onun kişiliğidir (Kulaksızoğlu, 2007: 106).

Psikolojide kişilik, en geniş kapsama sahip olan terimlerden biridir. Kişilik bir insanın bütün ilgilerini, tutumlarını, yeteneklerini, konuşma tarzını, dış görünüşünü ve çevresine uyum biçimine ait özellikleri içerir. Kişilik kendine has ahenkli bir bütündür. Öyle ki, bir insana ilişkin her nitelik, o insanı anlamada bize bir ipucu verir. Onun belleği; dış görünüşü, direnme süreci, sesi ve konuşma tarzı, tepki hızı; insanlara, tabiata ya da makinelere karşı ilgi duyması, sporculuğu v.b. özellikleri, hepsi o insanın kişiliğini betimleme de önemlidir (Baymur, 1972: 273-274).

Kişilik, karakteristik düşünme, hissetme ve davranış tarzlarında bireysel farklılıkları ifade eder. Kişilik çalışması iki geniş alana odaklanır: Birincisi, sosyalleşme veya sinirlilik gibi belirli kişilik özelliklerinde bireysel farklılıkları anlamaktır. Diğeri, bir insanın çeşitli kısımlarının bir bütün olarak nasıl bir araya geldiğini anlamaktır (<https://www.apa.org/topics/personality/index.aspx> , 2018).

Bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerin bütünü (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c208a295d8932.36176932 , 2018).

Kişilik, bir kişinin fiziksel ve sosyal çevreyle kişisel etkileşme tarzını tanımlayan ayırt edici ve karakteristik düşünce, duygu ve davranış örüntülerini tanımlar (Atkinson vd., 1999: 484).

Kişiliğin geniş bir kavram olması çok çeşitli şekillerde tanımlanmasını da sağlamıştır. Bu çeşitli tanımları Getzel üç bölümde incelemektedir:

A. Kişiliğin Davranışsal Tanımları: Öncelikle kişiliğin, insandaki incelenebilir ve ölçülebilir davranışlarını ve alışkanlıklarını fark ederek yapılan tanımları anımsanır. Özellikle davranışçı psikologlar, kişiliği, bir bireyin kendine has ve hemen hemen her zaman görülebilen davranış ve alışkanlıklarının tümü olarak tanımlarlar. Örneğin, Watson, kişiliği, ‘Bir insanın alışkanlıklarının, alışkanlık sistemlerinin toplamı’ şeklinde tanımlar.

B. Sosyal Uyarıcı Olarak Kişilik: Bazı psikologlar da kişiliğin toplumsal yanını ele alırlar. İnsanların, diğer insanlar üzerinde bıraktığı izlenimleri ve etkileri incelerler. Bazı psikologlar kişiliğin, insanın sosyal uyarıcı olma değeri olduğunu düşünmektedir. Örneğin, Mark May’e göre, kişilik, insanın sosyal uyarıcı olma açısından özellikleridir. Kişilik, bir açıdan insanın toplumda takındığı çeşitli roller ve bu rollerin başkalarında bıraktığı izlerdir. Tabiki başkaları bireyin kişilik özelliklerini değerlendirmede bazen yanılabilirler. Onlar bireyin ‘gerçek benliğini’ bireyin iç değerlendirmeleri açısından göremeyebilirler. Diğer insanlar bireyi sadece dıştan görür ve bireyin görünüş ve davranışlarının kendisi üzerinde bıraktığı etkilere göre kişiyi değerlendirirler.

C. Derinlik Psikologlarına Göre Kişilik: Derinlik psikologlarına göre, bireylerde gözleyebildiğimiz ve ölçebildiğimiz tüm nitelikler, bireyin iç dünyasına bağlıdır. Bir insanın gerçek kişiliği dünyadaki dinamik güçlerin kendine has özellikleri ile ortaya konabilir. Allport yaptığı tanımla bu kategoridedir. Allport kişiliği, bireyin çevresine kendine özgü bir biçimde uymasını sağlayan psikofizik iç güçlerin dinamik bir örüntüsü, şeklinde tanımlamaktadır (Baymur, 1972: 273-274).

2.2. Kişiliği Oluşturan Faktörler

Kişilik çok yönlü bir kavram olduğundan, kişiliğin oluşmasında farklı ve birçok değişkenin etkisi bulunmaktadır. Bunları doğuştan getirdiğimiz biyolojik etkenler de dahil olmak üzere dört başlık altında toplayabiliriz:

1. Genetik ve biyolojik faktörler,
2. Kültürel faktörler,
3. Ailevi/sosyal faktörler,
4. Durumsal faktörler (Kulaksızoğlu, 2007: 108; Nair, 2010: 136).

2.2.1. Genetik ve Biyolojik Faktörler

Bireylerin genetik yapıları ve fizyolojik özellikleri ile kişilik yapıları ve kişiliğin davranışsal yönü arasında ilişki bulunmaktadır. Bireylerin bedensel yapısı ve fiziksel görünüşü çoğunlukla genetik olarak belirlenmektedir. İnsanların yaşı, cinsiyeti, vücut yapısı ve kişilikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Koptagel, 1984: 283; Kulaksızoğlu, 2007: 108).

Kişiliğin oluşmasında genetik mirasın ve çevrenin etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. Bunun yanında saldırganlık, sinirlilik, sosyal olma gibi birtakım özelliklerin de genetik faktörlerden etkilendiği bulunmuştur (Kulaksızoğlu, 2007: 108).

Nair'in yaptığı çalışmada, kalıtsal faktörlerin; anne ve babadan genler vasıtasıyla alınan değişmediği düşünülen boy, yüz güzelliği, kas yapısı vb. gibi özelliklerin, kişiliğin oluşmasına direkt etki etmese de dolaylı olarak etkilerinin olduğunu yapılan araştırmalarla ortaya çıkarıldığını belirtmiştir. İkizler üzerinde yapılan 'Jim Twins' adı verilen bir araştırmada, doğumlarından sonra birbirinden ayrılarak farklı ailelerde yetişen iki kardeş, otuz dokuz yıl sonra bir araya getirilmiş ve dikkat çekici bilgiler elde edilmiştir. İkisinin de benzer davranışlar görülmüştür; ikisinin de çocuklarına benzer isimler koydukları hatta ikisinin de köpeklerinin adlarını 'toy' koydukları, aynı marka sigarayı içtikleri, neredeyse aynı zamanlarda migren ağrıları çektikleri, evlerinin bahçelerindeki ağaçların aynı tür olduğu ve diziliş şekillerinin benzer olduğu gözlemlenmiştir. Kalıtımın kişilik üzerinde etkili olduğu, Minnesota

Üniversitesi tarafından 350 ikiz üzerinde yapılan araştırma sonucunda da desteklenmiştir (Nair, 2010: 137).

Aydın ise kişinin zeka düzeyi ve türünün, hangi kişilik özelliklerine sahip olduğu ile yakından ilgili olduğunu belirtmiştir. Genel olarak zekanın sosyal, sayısal ve mekanik olarak üç boyutta incelendiğini öne sürmüştür. Sosyal zekanın, insanlar arası ilişkilerde yeterlilik ve toplumsal uyum ile; sayısal zekanın matematiksel becerilerle ve mekanik zekanın psiko-motor becerilerle açıklanabileceğini söylemiştir (Aydın, 2000: 241).

Bireyler, fiziksel olarak dış görünüşlerine göre diğerlerinden ayrılmaktadır. Bir kişinin fiziksel görünüşünün diğer insanlar üzerinde bıraktığı etkilerin davranışları etkilediği söylenebilir. Fiziksel görünümün kişilik özelliklerini şekillendirdiği söylenemez. Fakat, diğerlerinin kişiye olan davranışlarını ve kişinin diğerleri ile ilişki kurma biçimini etkileyerek kişiliği şekillendirdiği söylenebilir (Atkinson vd., 1999: 526).

Henüz doğmamış fetüs kendi bilinçaltı izlenimlerini oluşturmaya başlar. Bu izlenimler ilkeldir fakat fetüs önemli duyumlara sahiptir ve bu duyumlara bağlı bir duygusal yaşam geliştirir. Fetüs dünyaya gelmeden, anne karnında annenin rahat veya huzurlu olduğunu, zararlı maddeler alıp almadığını duyumsayabilir ve bu duyumlara bağlı olarak kendisinin önem verilen, istenilen biri olup olmadığına dair bilinçaltı izlenimleri oluşturabilir. Bu ilkel duyumlar, fetüsün benliğinin özünü oluşturur. İngiliz bilim adamları, hamilelik sürecinde annenin stres yaşaması durumunda, annenin stres hormonlarının plasentadan rahimdeki bebeğe geçebildiğini ve bu stres hormonlarının bebeğin kişilik yapısı üzerinde etkili olabileceğini vurgulamışlardır (Cüceloğlu, 1999: 49).

2.2.2. Kültürel Faktörler

Her toplumun, kendine özgü diğer toplumlardan ayıran bir kültürü, düşünme ve hissetme tarzı, amacı ve tavır alış şekli vardır. Kişisel davranışlarımızın birçoğunda yaşadığımız çevredeki mevcut kültürün etkisi görülür. Kültür kavramı; normların, geleneksel yapıdaki uygulamaların, kuralların, örf ve adetlerin, prosedürlerin birleşmesinden oluşur (Hiriyappa,

2009: 50-51). Yemek yeme şekli, temizlik alışkanlığı, giyim tarzı, dili kullanma ve konuşma biçimi, çalışma ve zamanı kullanma biçimi, dini inanışlarımız ve kalıp yargılarımız kültürümüzün etkisinde kalan faktörlerdir. Toplumlarda ortak bir kültür vardır, aynı zamanda o toplumun içinde, çeşitli yöresel ve dinî faktörlere bağlı olarak gelişen çeşitli alt gruplar ve bu grupların da kendilerine özgü kültürleri bulunmaktadır. Bu alt gruplar da farklı standartlara sahiptir ve farklı kişilik özellikleri bu alt kültürlerin üyelerinde oluşabilir (Kulaksızoğlu, 2007: 109-110).

Ait olduğumuz kültür ya da alt kültürler, yaşadığımız ülkeye ve kıtaya, kırsal kesime ya da şehre, dahil olduğumuz sosyo-ekonomik düzeye (alt yada üst sosyoekonomik düzey) göre değişir. Yaşadığımız yer neresi olursa olsun, her kültürün kendine has ayırıcı değerleri, ahlak anlayışı ve davranış biçimleri bulunmaktadır. Böylece kültür, toplumsallaşma süreci ile kişiliğin gelişmesine etki eder (Morgan, 2004: 424).

Bireylerin idealleri ve ilgileri de yaşadıkları kültürel ortamda şekillenir. Kişiliğin oluşumunda önemli bir faktör olan bu idealler ve ilgiler, bireylerin yaşamlarına yön verir (Tutar, 2014: 46; Zel, 2011; 13-14).

Birey kişiliğini, dahil olduğu kültürün değerlerinden öğrendikleri ile bazı yeni özellikler elde ederek şekillendirir. Kültür birey üzerinde etkilidir, bireyin davranış şeklinde değişiklikler meydana getirir ve birtakım davranışlar göstermesini bireyden talep eder. Örneğin; ülkemizde kültür değerleri arasına girebilecek, büyüklere saygıdan dolayı, ‘büyüklerin yanında sigara içilmez’ şeklindeki öğüt ya da beklenti, birey üzerinde baskı kurar (Tutar, 2014: 46; Zel, 2011; 13-14).

Tüm insanlar, hem kalıtımın hem de çevrenin ortak eserleridir. Kalıtım ve çevre şartları birleşerek bireyin belirli bir kişilik özelliği oluşturmasını sağlar. Her birey, kendi kültüründen yoğun bir şekilde etkilenir ve çoğu zaman bireylerin, bazı kişilik özellikleri, kişinin seçimine kalmadan, itiraz hakkı bulunmadan kendi kültürünün çeşitli unsurları tarafından şekillendirilir (Baysal ve Tekarslan, 2004: 58).

Kişiliği anlamada kültürün oynadığı rolün farkına kısa süre önce varan psikologlar, daha çok Kuzey Avrupa ülkelerinde ve ABD’de bireyci kültürlerin

görüldüğünü ve bu kültürel yapıların bireysel gereksinim ve başarılarla çok önem verdiğini, bu kültürlerde insanların, kendilerini bağımsız ve eşsiz gördüklerini belirtir. Kollektif kültürlerde ise bunun tam tersi görülür. Bu kültürde bireyler; aile, kabile ya da ulus gibi daha büyük bir gruba ait olmak isterler ve bu bireyler işbirliğine rekabetten çok değer verirler. Buna bağlı olarak kişisel başarılarından çok grup başarısına önem verirler. Örneğin; bir kültürde aşırı bulunan bağımlılık ya da abartılı görülen bencillik, bir diğerinde normal olarak görülebilir (Burger, 2006: 32-33).

2.2.3. Ailevi/ Sosyal Faktörler

Kişinin öğrenebileceği değerleri kültür belirler fakat bu değerlerin yorumlanmasını ve kişinin bu doğrultuda yönlendirilmesini aile ve sosyal çevre sağlar (Kumar, 2009: 254).

Anne-baba ve çocuklardan oluşan insanlığın en köklü kurumu, aile denilen kurumdur. Anne ve baba, hem kalıtsal veya biyolojik olarak hem de psikolojik, zihinsel ve duygusal bakımdan da çocuğu etkiler. Çocuk büyüdükçe aile çevresinden sosyal çevreye (dış çevreye) doğru yönelmeye başlar ve tüm bu çevresel faktörler çocuğun kişiliği üzerinde belirleyici olur. Bireyler belirli bir kültürel çevreden başka bazı alt grupların (aile, cinsiyet, sosyal sınıf, meslek, yaş ve din grupları) da üyesi olabilirler ve bu alt gruplar ayrı ayrı, bireyin benimsemesi gereken rolleri ve değerleri içeriğinde bulundurur (Tutar, 2014: 47).

Aile, bireyin kişilik oluşumunda en önemli ve etkili çevresel faktördür (Tutar, 2014: 47; Zel, 2011: 14; Morgan, 2004: 322; Eroğlu, 2015: 227; Garret, t.y.: 242). Aile, normal koşullar altında, insanların karşılaştığı ilk sosyal gruptur (Eroğlu, 2015: 227; Tutar, 2014: 47; Zel, 2011: 14). Aile bir çocuğun ilk kültürel çevresini oluşturur (Tutar, 2014: 47). Bu bakımdan, aile ortamı, kişilerin sosyo-kültürel değerleri ilk öğrenmeye başladıkları yerdir (Zel, 2011: 14; Eroğlu, 2015: 227; Morgan, 2004: 323; Tutar, 2014: 47). Dolayısıyla, toplumsallaşmanın ilk kaynağı ve ilk modelleri de ana-babadır. Çocuklar, anne babayı örnek alarak, hem sosyo-kültürel değerleri ve tutumları hem de özel

bazı davranış biçimlerini öğrenebilirler (Zel, 2011: 14; Eroğlu, 2015: 227; Morgan, 2004: 323).

Ailenin çocuğu eğitme tarzı, çocuğun gelecekte oluşturacağı kişiliğinin belirlenmesinde önemli rol oynar. Aile çocuklara farklı yollarla deneyimlerini aktarır ve onun kişilik yapısının şekillenmesini sağlar (Tutar, 2014: 47). Çocuklar genel bir takım tutumları ve bazı davranımları, ebeveynlerini örnek olarak öğrenirler (Morgan, 2004: 323; Tutar, 2014: 47). Örnek alma sürecinde çocuklar, ebeveynlerinin pek çok kişilik özelliğini taklit eder, bununla beraber ahlaki ve kültürel değer ve standartlarını da benimsemeye başlar (Morgan, 2004: 323; Zel, 2011: 14; Eroğlu, 2015: 227).

Çocuklar, ailede cinsiyete göre *rol benimseme*'yi (cinsiyete uygun ilgi ve davranımları geliştirmeyi) de öğrenmeye başlarlar. Aile, özel davranımların kazanılmasında rolü olan övgü ve cezaların da kullanıldığı ortamdır. Kız çocukları, söz dinledikleri, 'tatlı' ve duygusal olduklarında ödüllendirilirler; kız çocuklarının bazı mekanik ilgiler edinmesi istenmez. Erkek çocuklar, duygusallık göstermedikleri, sert ve saldırgan oyunlar oynadıkları ve mekanik konulara ilgi gösterdikleri zaman ebeveynleri tarafından ödüllendirilirler. Ebeveynler, bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu eğitimi yapabilir. Bu eğitimler neticesinde kız ve erkek çocuklar arasında gözlediğimiz kişilik ayrılıkları ortaya çıkmaktadır. Bir erkek çocuğu babasını gözlemleyerek erkek gibi davranmayı; kız çocuğu da annesini gözlemleyerek kadın gibi davranmayı öğrenir (Morgan, 2004: 322-323; Eroğlu, 2015: 227).

Çocuklarına kendini değerli bulma ve kendine güvenme duygularını verebilen aileler genellikle, kendi iç uyumunu iyi sağlamış, çocuklarına sevgi ve saygıyla yaklaşan ailelerdir. Maalesef pek çok ebeveyn, çocuklarını reddetmekte, kendi duygusal sorunlarını onlara yansıtarak bulaştırmakta ya da kendi çocukluklarında gördükleri kötülüklerin acısını onlardan çıkarmaya çalışmaktadırlar. Çalışmalar, birçok ana-babanın farkında olmadan çocukluk sorunlarını çocuklarında tekrar yaşadıklarını açığa sermektedir. Mesela; bir anne, kendisinin çocukken abisine duyduğu öfkeyi, şimdi oğluna duyabilir ve bunu oğluna davranışlarıyla yansıtabilir. Çocuğuna güven, cesaret, sevgi ve övgü vereceği yerde, onu reddeder ve sürekli eleştirir, böylece çocuğun

kendine saygı geliştirmesine engel olur. Hatta bu davranış bazen o kadar güçlüdür ki, çocuk, aşağılık duyguları bile geliştirebilir (Morgan, 2004: 323).

Aile içindeki bazı ilişkilerin biçimi, çeşidi, seviyesi, yönü ve derecesi de farklı ölçülerde etkilemek üzere kişilik oluşumunda önemli bir role sahiptir. İnsan kişiliğinin asıl çevresinin oluşmaya başladığı 5-6 yaşlarının ve ilerisinin aile ortamında geçmesi, ebeveynlerin kendi içindeki ve çocukla olan sosyal ilişkilerindeki önemin artmasını sağlamaktadır (Eroğlu, 2015: 227; Zel, 2011: 14-15). Esasen, ana-baba ile çocuk arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesinde, toplumdaki mevcut sosyal değişimlerin genel seyri gözlenerek, sosyal ilişkilerdeki otoritenin ve serbestliğin oranı ona göre ayarlanmalıdır (Koptagel, 1984: 285).

Çocuğun ilk öğretmeni, genellikle ana-babasıdır. Ana-babanın tepkileri bazı davranışları pekiştirir, bazı davranışlarda ise cesaret kırıcı özellik taşır. Böylece ana-baba çeşitli alışkanlıkların, amaç ve değerlerin oluşumuna yardımcı olur. Çocuklar anne-babası ile ilişkilerini ayarlama farklı teknikler kullanabilir. Örneğin bazı çocuklar, çığlık attığı ve morardığı zaman annesinin kendisini rahat bırakarak isteğini yapmasına izin verdiğini gözlemleyebilir. Bazı çocuklar da, bağırp çağırarak değil de, hasta numarası yaparak istediğini elde ettiğini gözlemleyebilir. Çocuğun ana-babası ile ilişkilerini ayarlama kullandığı teknikler, ilerleyen dönemlerde aile dışındaki ilişkilerde de görülebilir. Eşine öfkelenildiği için küsmeye davranışı gösteren bir yetişkin, büyük bir olasılıkla bu davranışı göstermeyi, çocukluğunda ana-babasıyla olan ilişkilerinde öğrenmiştir (Morgan, 2004: 323).

Anne-baba ilişkilerinde karşılıklı sabır, saygı, anlayış ve sevgi ön planda ise, çocuklar da saygı ve sevgiyle davranırlar (Zel, 2011: 14-15; Garret, t.y.: 243). Demokratik anne-baba tutumunun görüldüğü ailelerde, çocuklar daha serbest ve rahat yetişmekte, bu rahatlığın sonucunda çocukların olaylara objektif yaklaştığı, rasyonel davrandığı görülmüş ve zamanla daha aktif olduğu, aynı zamanda çevresiyle daha kolay sosyal ilişki kurduğu tespit edilmiştir (Erdoğan, 1991: 242).

Aile içi ilişkilerde aşırı otoriter, kendi görüş ve isteklerinin benimsenmesini isteyen, çocuğun tüm isteklerini engelleyen anne ve baba

tutumlarının, çocuğun yetişkinlik dönemlerinde çekingen, pısrık ve aynı yönde otoriter bir kişilik kazanmasına sebep olduğu belirtilmektedir. Bu tutum, bazen ters tepki yaparak, çocuğun isyankar, otoriteye başkaldıran ve sert mizaçlı bir kişiliğe sahip olmasına sebep olmaktadır (Eroğlu, 2015: 227; Zel, 2011: 14-15; Tutar, 2014: 47-48; Garret, t.y.: 243).

Çok hoşgörülü ve çocuğun her isteğini anında yerine getiren ana-babaların çocuklarının kişilikleri istenilen düzeyde gelişmez. Böylece bu şekilde yetişen çocuklar engellemeler ve zorluklar karşısında dayanıksız, güvensiz ve çabucak çöküveren bir kişilik yapısı oluştururlar (Zel, 2011: 14-15; Tutar, 2014: 47-48; Koptagel, 1984: 285; Garret, t.y.: 243). Şımartılmış çocuklarda ise bencillik ve inatçılık görülür, kendilerine aşırı önem verirler ve etrafındaki insanları küçük görürler. Şımartılmış ve iyi yetiştirilmemiş çocuklarda, menfilik (yani her teklife hayır, olmaz demek), öfke nöbetleri, aksilik, başkalarını kızdırma ve ağlama kişilik özellikleri görülebilir (Garret, t.y.: 243). Bundan dolayı, çocuk yetiştirirken aşırı sevgisizlik kadar aşırı sevgiden; aşırı otoriterlik kadar aşırı ilgiden; tamamen ilgisizlik kadar aşırı koruyuculuktan da kaçınmak gereklidir (Eroğlu, 2015: 227).

Kişilik oluşmasında aile faktörü içinde kardeşlik ilişkileri de önemli bir yer tutmaktadır. Tek çocuklu ailelerde çocuk, aile içinde genellikle büyüklerin bütün dikkat ve sevgisini tek başına üzerine toplamaktadır. Tek çocuk, çoğunlukla korunarak bazı zamanlarda ise tüm ideallerin üzerinde toplanmasıyla, rakipsiz ve paylaşımsız bir hayata alışır. Bu şekilde yetişen çocuk, genellikle kendi ayakları üzerinde duramayan ve problem çözme becerisi düşük bir kişilik geliştirir (Koptagel, 1984: 285).

Bazı psikologlar, kardeşler arasındaki doğuş sırasının da kişilik üzerinde etkili olduğunu düşünmektedir. En büyük çocuğun; despot, aile içindeki yerini başkalarından kıskanan ve kendini ana babası ile bir gören, en küçük çocuğun; şımarık, ana-babasına veya arkadaşlarının korumasına ve yardımlarına ihtiyaç duyan; ortanca çocukların ise, abi ve ablalarının yerini almaya ve küçük kardeşleri üzerinde baskı yapmaya çalışan, ailenin biricik ve gözde çocuğu olarak 'farklı muamele görmek' isteyen bir kişilik yapısına sahip oldukları düşünülmektedir (Garret, t.y.: 243-244).

Kişiliğin oluşumunda, birçok özellik bilinerek ya da bilinmeden aile çevresinden kazanılır ve aile içi ilişkiler tarafından şekillenir. Bunlar;

- Kişilerin diğer insanlardan beklediği şeylerin niteliği,
- Tatmin olma yolları,
- Duygularını ifade etme şekli ve duygusal çatışmaları çözümüleme usülleri,
- İdeallerin ve çeşitli eğilimlerin nitelik ve coşkunluğu,
- Yasaklama ve suçluluk duygularının yoğunluğu gibi özelliklerdir (Eroğlu, 2015: 228).

Sosyal faktör olarak bireylerin gelişimini ailenin yanında, içinde buldukları sosyal yapı ve sosyal sınıflar da etkilemektedir. Bu sosyal yapı ve sınıflar, bireyin eğitim ve yaşam standartlarını etkilemekte ve kişiliğin oluşmasında önemli bir faktör oluşturmaktadır. Bireylerin, içinde buldukları aynı sosyal yapı ve sınıf dahilindeki bireylerle sık iletişim ve yoğun ilişki kurmaları, bireylerde kalıcı davranış değişikliklerine sebep olmakta ve bu davranış değişiklikleri ise kişiliğin bir parçası haline gelebilmektedir. Bununla beraber okul çağındaki 9-10 yaşlarındaki bir çocuk, bir gününün 1/3'ünü uykuda, 1/3'ünü ailesiyle ve 1/3'ünü de okulda geçirmektedir. Kişiliğin yoğun bir şekilde geliştiği bu evrede çocuğun okuldaki öğretmeninden ve arkadaşlarından etkilenmesi kaçınılmazdır (Yılmaz ve Eroğlu, 2008: 81).

2.2.4. Durumsal Faktörler

Bireylerin farklı sebeplerle içinde bulunduğu ve etkilendiği, ortamın özellikleriyle ilgili şartlar, durumsal faktörlerdir. Kişilik üzerindeki durumsal etkiyle sosyalleşme süreci bağlantılıdır ve bu da sosyal öğrenmeyi etkilemektedir. Kişiliğin tarihsel doğasında, kültürel ve ailesel etkiler bulunmaktadır. Bununla birlikte durumsal faktörler de bu konuda aktif role sahiptir. Örneğin, günümüz iş şartlarında çok uzun süreli ve zor bir işte çalışmak için daha fazla efor ve emek sarfetmek durumunda kalan çalışanların kişilik ve davranışları üzerinde bu durumun etkili olduğu görülmektedir (Luthans, 1992: 99).

Araştırmalara bakıldığında, bir işyerinde çok tembel ve isteksiz olan bir çalışan başka bir bölüme ya da başka bir işe yerleştirildiğinde çok daha verimli,

çalışkan ve çevresiyle uyumlu olabilmektedir, bu da uzun vadede kişiliğin şekillenmesini sağlamaktadır. Yöneticilerin kriz gibi yoğun duyguların ve kişiler arası etkileşimlerin yaşandığı bir çalışma ortamında çok farklı bir karaktere bürünebilmeleri de durumsal faktörün işaretçisidir. Bu örnekler de göstermektedir ki; bazı durumlarda gösterilen kişilik, kişinin hangi tip kişiliğe sahip olduğu ile değil hangi tip durumla karşılaştığına bağlıdır (Kumar, 2009: 255).

2.3. Kişiliğin Üç Yönü: Karakter-Mizaç-Yetenek

Kişilik, çok sayıda özelliklerin bir araya gelmesiyle oluşan karmaşık bir yapıdır. Kişiliği meydana getiren özellikler temelde üç faktör ile ilişkilendirilir: bir kısmı ‘karakter’, bir kısmı ‘mizaç’, bir kısmı da ‘yetenek’ ile ilgilidir. Normal olarak tanımlanan her insanın kişilik yapısı, bu üç faktörün farklı düzeylerde birleşimiyle oluşur. İnsanlar arasındaki farklılıklar bu faktörlerin farklı oranlarda birleşiminden kaynaklanmaktadır (Erdoğan, 1991: 244-245; Eroğlu, 2015: 234; Çetin ve Beceren, 2007: 117-118).

Çoğunlukla kişilikle eş anlamda kullanılan karakter terimi, bireyin kendine has tüm davranışlarını kapsar, kişinin bedensel, duygusal ve zihinsel etkinliğine çevrenin verdiği değer olarak kabul edilir. Bir bakıma karakter, kişiliğin sosyal ve ahlaki yönünü temsil eder (Köknel, 2005: 20; Kulaksızoğlu, 2007: 106; Eroğlu, 2015: 231-232; Özkalp, ty.: 46; Baymur, 1972: 272). Toplumda ‘karakterli’ ve ‘karaktersiz’ ifadelerinin kullanıldığı insanlardan bahsedilir. Toplumda var olan ahlaki kuralları ve sosyal değerler sistemini içselleştiren ve davranışlarıyla gösteren kişilere ‘karakterli’ denmektedir. Karakterlilikten kasıt, bireyin tüm davranışlarının hukuki ve ahlak kurallara uygunluğu değil, çoğunlukla ahlaki kurallara ve toplumsal değerlere uygun davranmasıdır. ‘Karaktersizlik’ kavramı ise, çoğu noktada toplumun kurallarına riayet etmeyen kişiler için kullanılır. Bu nitelemeyle kişinin tüm yönlerden ahlak dışı olduğu anlaşılmamalıdır. Kişiliğin ‘karakter’ kısmındaki eksiklik ve olumsuzluğu anlatmak için kullanılır (Özkalp, t.y.: 46; Baymur, 1972: 272; Eroğlu, 2015: 231-232).

Karakter, bebeklikten itibaren bireyin etrafıyla sosyalleşerek toplumun değer yargılarını öğrenmesi ve benimsemesi ile gelişim sağlar. Kişiliğin bir parçasını da, benimsenmeye başlayan bu değerler oluşturur. Bakıldığında kişilik, karakter kavramını da kapsayan, bireyin kendine has fiziksel ve ruhsal bütün özelliklerinin de bulunduğu daha kapsamlı bir kavramdır (Özkalp, t.y.: 46; Baymur, 1972: 272).

Kişiliğin ikinci yönü mizaçtır. Kişiye has tutumlar, kişisel olan davranış ve düşünceler topluluğu, belli duygusal tepkilerin nicelik ve nitelik bakımından değişmesi mizaç (huy) olarak tanımlanmaktadır. Kolay öfkelenmek, çabuk sıkılmak, neşeli, hareketli ya da hareketsiz olmak gibi özellikler, mizaç özellikleridir. Birbirine benzer kavramlar olarak görülen karakter ve mizaç arasında fark vardır. Karakter, kişisel davranışın toplumsal açıdan ahlaki yönünün, mizaç ise kalıtsal açıdan, süreklilik ve duygusallık yönünden değerlendirildiği kısımdır (Erdoğan, 1991: 245; Köknel, 2005: 19; Kulaksızoğlu, 2007: 106).

Mizaç, bireyin duygusallık ve hareketlilik özelliklerinin tümünü anlatır (Baymur, 1972: 272). Bu durumda mizaç da, karakter gibi, insan kişiliğinin tamamını değil, ancak bir kısmını (duygusal denge durumunu) oluşturur. Kimileri mizacı, duyguların çabuk harekete geçip geçmemesi, sürekliliğinin olup olmaması, derin yaşanılıp yaşanılmaması özelliklerinin tümü olarak ifade eder. Mizacın sahip olduğu özelliklerin bir kısmı kalıtsal olarak önceki nesillerden, bir kısmı da çevresel faktörlerden ve kazanılan yaşam tecrübeleriyle kazanılır (Baymur, 1972: 272-273).

Ayrıca bireyin mizacı üzerinde, beden kimyasının büyük etkisi vardır. Vücut bezlerinin salgıladığı hormonlar, bireylerde huysuzluk, ruh çökkünlüğü, çabuk duygulanma, keyifsizlik gibi değişimlere sebep olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmalarla, mizaç ve tavırlar üzerinde iltihaplı hastalıkların da etkili olduğu bulunmuştur. İltihaplı rahatsızlık yaşamış 900 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan araştırmada, bu bireylerin normal öğrencilere göre daha huysuz ve öfkelenmeye daha yatkın oldukları gözlemlenmiştir. Beden kimyasının mizaç üzerinde etkili olabileceği, M.Ö. 4. yüzyılda Hipokrat

tarafından belirlenmiştir. Hipokrat insan mizacını bedende en çok egemen olan sıvıya göre dörde ayırmıştır (Baymur, 1972: 272-273).

Ortaçağ'dan kalan el basması kitaplarda bu dört tip mizaç şu şekilde tanımlanmaktadır:

- 1) *Hafif Kanlı (Sanguine)*: Bu tip mizaca sahip kişilerin bedeninde 'kan' hakimdir. Bu tarz insanlar eğlenmekten, müzik ve şaraptan hoşlanıp, genellikle neşeli ve canlı kişilerdir.
- 2) *Ağır Kanlı (Phlegmatic)*: Bu tip mizaca sahip kişilerin bedeninde 'balgam sıvısı' hakimdir. Bu tarz insanlar dinlenmeyi ve uyumayı severler, daha az duygulanır ve yavaş hareket ederler.
- 3) *Sevdalı (Melankolik)*: Bu tip mizaca sahip kişilerin bedeninde 'kara safra' hakimdir. Bu tarz insanlar, duygusal ve romantiktirler, derin görüşlü ve cesur bireylerdir.
- 4) *Asabi (Choleric)*: Bu tip mizaca sahip kişilerin bedeninde 'sarı safra' hakimdir. Bu tarz insanlar, çabuk öfkelenirler, ateşli ve serttirler (Baymur, 1972: 272-273).

Hemen hemen her insan, hayatında farklı durum ve koşullarda, birçok duygu ve heyecanı yaşayabilir. Kişi mizacına göre bazı duygu ve heyecanları, kendi yaşamında diğerlerine göre daha fazla duyumsayabilir. Toplumda, toplumsal süreçlerin ve hayatın çeşitliliğini, verimliliğini sağlamak adına her türlü mizaca sahip bireylerin varlığına ihtiyaç vardır (Eroğlu, 2015: 232).

Kişiliğin üçüncü yönü ise yetenektir. Yetenek, duygusal, bedensel ve zihinsel olmak üzere üçe ayrılır. Zihinsel yetenek, bireyin belirli durum ve ilişkileri algılayabilme, analiz edebilme, sınıflandırma yapabilme, sentez ve bütünleştirme yapabilme, çözümleyebilme, yorumlayabilme ve sonuca varabilme gibi zihinsel özelliklerin tümüdür (Erdoğan, 1991: 246; Eroğlu, 2015: 232-233).

Bireylerin, yaşamlarında karşılaştıkları olaylarda belirsizlikler var olduğunda, bu belirsizlik karşısında doğru ve gerçek olanı farketmek, buna göre hareket etmek yetenekle doğrudan ilişkilidir. Yaşamda doğru ile yanlışın, haklı ile haksızın, iyi ile kötünün, güzel ile çirkinin, gerçek ile sahtenin bir arada olduğu düşünüldüğünde, bu ikilemler arasında doğru seçimler

yapabilmek ve bunun farkında olmak zihinsel yeteneğin en önemli görevidir (Eroğlu, 2015: 232-233).

Araştırmalar, zihinsel yetenek ile zekâ arasında, dolayısıyla da kişilikle zekâ arasında önemli bir ilişki olduğunu, özellikle kişiliğin yaratıcı yönü ile zekâ arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir (Erdoğan, 1991: 246). Bedensel yetenek ise, bireylerin duyuları ve organları ile yapabildiği birtakım bedensel niteliklerin tamamıdır. Bu niteliklerin önemli bir kısmı doğuştan kazanılan ve zamanla kullanılabilir hale getirilen özelliklerdir. Ayakta durma, yürüme, koşma, dokunma, işitme, görme, renk, derinlik ve ses tonlarını ayırma, tatma ve koklama, el-kol-ayak gibi organları belli bir koordine içerisinde kullanma gibi özellikler, bedensel yeteneğin en önemli özelliklerindedir. Duygusal yetenek, bireyin kendisinin ve başkalarının içsel süreçlerini, güdülerini, duygularını ve olumlu-olumsuz hislerini anlama kabiliyeti ve duyarlılığıdır. Günümüz yaşamına bakıldığında, çok kısa zaman sürelerinde yaşanan çok sayıda sosyal ilişkilerdeki, duygu ve heyecanlar arasında, çok hızlı ve doğru geçişler yapabilme beceri ve kabiliyetine duygusal yetenek diyebiliriz (Eroğlu, 2015: 232-233).

2.4. Başlıca Kişilik Kuramları

Bilimsel nitelikli bir kuram; olguları açıklamak üzere araştırmacı tarafından oluşturulmuş birbiriyle ilişkili bir dizi kavram ve varsayımdan oluşan ve araştırmacıların tümdengelim yöntemini kullanarak sınanabilir hipotezler geliştirmelerini sağlayan kavramsal bir sistemdir (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 4). Kişilik yaklaşımlarının hepsi bir kuramla başlar ve bu kuram çoğunlukla, öncü psikologların, tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçleri için kendi tanımlama ve açıklamalarını içeren yazılardan oluşur. Kuramlar insan kişiliğinin altında yatan mekanizmaları ve bu mekanizmaların kişiye has davranışların ortaya çıkmasından nasıl sorumlu olduğunu açıklar (Burger, 2006: 35). Birbiriyle bağlantılı olan kişilik kuramları, kişiliğin farklı kısımlarını araştırmış ve ilgilenmişlerdir. Kişilik kuramlarının gruplandırılmaları farklılık göstermektedir. Araştırmamızda kişilik kuramlarını altı ana başlık altında inceleyeceğiz;

Şekil 2. Kişilik Kuramları

KİŞİLİK KURAMLARI					
Psikanalitik Yaklaşım	Biyolojik Yaklaşım	Hümanist Yaklaşım	Davranışsal /Sosyal Öğrenme Yaklaşımı	Bilişsel Yaklaşım	Ayrımcı Özellik Yaklaşımı

Kaynak: Burger, 2006.

2.4.1. Psikanalitik Yaklaşım

İlk kişilik kuramlarından olan Psikanalitik kuram 100 yıl kadar önce, 19. yüzyılın sonlarında, 20. yüzyılın başlarında Almanya’da Sigmund Freud ve bir grup öğrencisi tarafından öne sürülmüştür. Freud, histerik hastalarla onlara yardımcı olmak için hipnoz üzerinde çalışırken, bilinçaltı faktörlerin davranışlar üstündeki etkisini fark etmiştir ve çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırmıştır (Burger, 2006: 107; Freud, 1997: 233).

Psikanalitik kuram, daha önce Spinoza tarafından belirtilen nedensellik varsayımından ortaya çıkmıştır. Ruhsal nedensellik varsayımı, tüm davranışlarımızın bilinçli ve bir sebebe bağlı olarak yapıldığını ifade eder. Sebepsiz herhangi bir davranış yoktur. İnsanların davranışları bazen bireyin çevresindeki ve ya dış dünyasındaki bazen de bireyin iç dünyasındaki sebeplere bağlı olabilir. Bu kuram, normal ve anormal zihinsel süreçlerin işleyişinin davranışlarımızı nasıl etkilediği ve bu süreçlerin davranışlarımıza gözlenebilir şekilde nasıl yansıdığı hususunda araştırmalar yapmış ve çeşitli bulgular elde etmiştir (Arı vd., 1999: 21).

Psikanalitik kuram, özellikle insanların bilinç ve mantıkla değil de görülmeyen bazı etmenlerle, bilinçdışı psikolojik dinamiklerle davranışa geçtiğini, bilinçaltının davranışların belirlenmesinde anahtar rol oynadığını düşünür ve kişilik kavramının bilinçaltı malzemeyi bilinç düzeyine çıkartarak ele alınması gerektiğini, insanların davranışlarındaki farklılıkların bilinçaltı akıllarından kaynaklandığını belirtir (Ahmad vd., 2008: 91; Morris, 2002: 456).

Kuramın öncüsü Freud, yaşadığı dönemin fizik çalışmalarından olan ‘termodinamik’ yani fizikte ısı ve mekanik enerjinin ne olduğu ve birbirine nasıl dönüştürüldüğü anlamına gelen terimden yola çıkarak psikolojide de ‘psikodinamik’ kavramını oluşturmuştur. Psikodinamik kavramı; psişik enerjinin ne olduğu ve davranışa nasıl dönüştüğünü anlatan terimdir. Psikolojik etkinliğin gücü, libido denen psişik enerjiden gelir. Psikodinamik kuramcılar, psişik enerjinin ne olduğuna dair görüş ayrılıkları yaşamaktadır. Mesela Freud; bu enerjinin cinsellik ve saldırganlık içgüdülerine dayandığını düşünürken, Karen Horney bireyin bağımsızlıkla olan mücadelesi olduğunu düşünmektedir. Tüm psikanalitik kuramların ortak yanı, kişiliğin bilinçdışı süreçlerle belirlendiği ve bunun da yaşam süreci içinde en iyi şekilde anlaşılabilceğidir (Burger, 2006: 107; Morris, 2002: 456).

Psikanalitik kuramların ortak özellikleri şunlardır:

- a) Başlangıçta psikanalitik kuramı benimseyen bilim adamları ilerleyen zamanlarda kendi kişilik kuramlarını oluşturmuştur.
- b) Psikanalitik kuramcıların kendi kişilik kuramları olsa da bilinçten çok bilinçaltını araştırmışlardır.
- c) Psikanalitik kuramcılar, normal bireyleri değil, hasta bireyleri incelemişlerdir.
- d) Psikanalitik kuramcılar, görece az sayıda temel güdü üzerinde durmuşlardır (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 10).

Freud 1963’ te insan kişiliğini topografik model adını verdiği modelde, bilinç, bilinç öncesi ve bilinçaltı olmak üzere üç kısımda inceledi. Bilinç, farkında olduğumuz duyum, düşünce ve yaşantılarımızı içerir. Düşünceler, duyularımız tarafından algılanan ve dış dünyadan gelen bilgilerin birleşiminden oluşmaktadır. Bu düşünceler, beynimizde yeni düşünceler oluştuğunda değişime uğrar ve eski düşünceler bilincimizden kaybolur. Bilinç öncesi, ulaşılabilir bilgilerin biriktirildiği bölgedir. O an için farkedilemeyen fakat çaba sarfedildikçe bilinç düzeyine çıkarılabilen bilgiler ve yaşantılar bu bölgede bulunur. Bilinçaltı düşüncelerin büyük bir çoğunluğunun var olduğu, her istediğimiz zamanda ulaşamadığımız ve bilinç durumumuza etki eden, farkında

olmadığımız arzu, dürtü, duygu ve düşüncelerin depolandığı ve ruhsal yapının en alt katmanın oluşturan kısımdır (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 19; Burger, 2006: 77).

Freud, 1964'te topografik modelin insan kişiliğini açıklamadaki ayrımını sınırlı bularak yapısal modeli geliştirmiştir. Bu model; birbirleriyle etkileşerek insan davranışını belirleyeceği düşünülen belli başlı üç temel yapıdan oluşuyordu: benlik (ego), alt-benlik (id) ve üst-benlik (süperego) (Atkinson vd., 1999: 461; Hazar, 2006: 130; Burger, 2006: 77).

İd (alt benlik), kalıtsal olarak gelen içgüdülerin var olduğu ve doğuştan getirilen psikolojik gizil güçlerin tümüne denir. İd, haz ilkesine göre çalışır ve hiçbir kısıtlamayı önemsemez, bilinç düzeyine çıkmasına izin verilmediğinden bilinç dışında çalıştığı düşünülmektedir. İdin kaynağı, saldırganlık ve cinsellik gibi içsel dürtülerdir ve sonucunu düşünmeden isteklerinin yerine getirilmesini ister. Ruhsal enerji kaynağı olan id, diğer iki sistemin çalışması için gerekli olan gücü de sağlamaktadır. Freud, idi gerçek ruhsal aygıt olarak adlandırılmıştır. İd, fazla enerji birikimine dayanamaz, bu fazla enerji organizmada gerilim oluşturur Organizma gerilimi azaltmak için haz ve zevke yönelir. Bu durum *İd'in Haz İlkesi* olarak adlandırılmaktadır (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 21; Erdoğan, 1991: 254; Yanbastı, 1990: 21; Cüceloğlu, 2006: 408; Hazar, 2006: 130).

Doğuştan var olan, zamanla geliştirilen ve ham doğayı temsil eden ego (benlik); kendi içinde ve dışında uyum sağlamaya çalışır, id, süperego ve dış dünyadan gelen istekler arasında uzlaşma sağlar. Yaşama ilişkin gerçekçi yorum yapan kişiliğin, bilinçlilik yönünü temsil eder. İnsan biyolojisine ve gerçeklere uygun olmayan eylemleri bilinçaltına bastırır. Ego, haz prensibine göre değil, gerçeklik ilkesine göre hareket eder ve organizmanın ihtiyaçlarını dengeli bir şekilde karşılamak ister. İd ve süperego arasında düzenleyici bir rol edinir. Freud egoyu, at üzerindeki biniciye benzetir. At güçlüdür (id) ancak atı binici kontrol eder (Freud, 2007: 13; Baymur, 1972: 254; Cüceloğlu, 2006: 408; Hazar, 2006: 130).

Süperego; Freud'un deyimiyle kişiliğin ahlaki değerlerini gözeten üçüncü yapısı, toplumun ve ailenin inandığı doğru ve yanlış kararların, değer yargılarının ve toplumsal normların içselleştirildiği kısımdır. Süperegonun hem bilinç hem de bilinç dışında kökleri vardır ve çevrenin yasaklarıyla gelişir. Süperego kişinin davranışlarını süzgeçten geçirir ve kişiye 'bu yaptığın doğru tebrikler!' ya da 'bu yaptığın yanlış, utanmalısın!' mesajlarını verir (Freud, 2007: 8; Morris, 2002: 458; Cüceloğlu, 2006: 408; Hazar, 2006: 130).

Psikanalitik yaklaşıma göre düşüncelerimizin çoğunluğu bilinçaltı kısımdadır. Freud'a göre bebek dünyaya geldiğinde sadece alt-benlik (id) kişilik yapısı vardır. Okul öncesi dönemde, iki ve altı yaş arasında ise kişilik yapısının ikinci kısmı, benlik (ego) gelişmeye başlar. Çocuk beş yaşına geldiğinde ise kişiliğin üçüncü kısmı, üst-benlik (süperego) oluşur. Freud'un kuramına göre sağlıklı bir kişilikte benlik, alt-benliğin dürtüleri ile üst-benliğin istekleri arasında denetleme yaparak dengeyi oluşturur. Bu doğrultuda dengeyi sağlamak için benlik bazı zamanlarda savunma mekanizmaları kullanır. Sarsıcı bir bilginin bilinç düzeyinde tutulmak istenmediği, bilinçten çıkarıldığı anlarda bastırma olarak adlandırdığımız savunma mekanizmasını kullanmış oluruz. Diğer savunma mekanizmaları yansıtma, yüceltme, yer değiştirme, karşıt tepki geliştirme, mantığa bürüme ve inkardır. Yüceltme hariç, benliğin kullandığı diğer savunma mekanizmalarının bir bedeli vardır (Burger, 2006: 107).

Freud'a göre kişilik, psikoseksüel dönem adı verilen yaşamın ilk beş altı yılını kapsayan dönemde geçirilen mantık dışı güçler, bilinçdışı motivasyonlar, biyolojik ve içgüdüsel dürtüler tarafından belirlenmektedir. Psikoseksüel dönem; oral, anal, fallik, gizil ve genital olmak üzere beş evreden oluşur. Çocuklar sağlıklı bir cinsel yaşama hazır oldukları genital döneme gelene dek, her biri cinsel uyarılmaya duyarlı bir erotojenik bölgeyle temsil edilen üç önemli dönemden oral, anal ve fallik dönemlerden geçerler. Erotojenik bölge, o dönemde libidonun odaklandığı, cinsel uyarılmayı sağlayan kendisi aracılığı ile haz aranan ve yaşanan beden kısmı ya da organlardır. Oral dönem; ilk 18 aylık dönemi kapsar ve ağız, dudak ve dil bölgelerini temsil eder. Bu dönemi sıkıntılı geçiren bireylerin alkol ve sigara kullanımı, aşırı yemek gibi oral kişilik

özelliklerine sahip olabileceği düşünülür. Anal dönem; tuvalet eğitiminin yapıldığı dönemdir ve anüsle ilgilidir. Bu dönemi sorunlu geçiren bireylerin davranışlarında aşırılıklar olabilir (inatçılık, aşırı düzen gibi). Bu davranışlar anal kişilikle ilgilidir. Fallik dönem; 3-6 yaş arasında olan dönemdir ve penis en duyarlı bölgedir. Çocuk bu dönemde karşı cinsteki anne babaya karşı cinsel çekim duyar ve bu dönem sorunsuz geçirildiğinde özdeşleşme gerçekleşir. Yetişkin kişiliğinin gelişimindeki önemli adımlardan biri, fallik dönemin sonunda çıkan ödip kompleksinin çözülmesidir. Gizil dönemde; cinsel istek bastırılmıştır ve karşı cinse ilgi alt seviyededir. Cinsel dönemde ise cinsel istek yeniden ortaya çıkar. Bu dönemleri sorunsuz bir şekilde geçiren birey, olgun bir kişilik edinir. Olgun bir kişilik, idin isteklerini ve süperegonun beklentilerini gelişmiş bir ego ile dengeler (Burger, 2006: 85-108; İnanç ve Yerlikaya, 2016; Corey, 2008).

Psikanalistler bilinçaltı düşüncelere ulaşmak için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Freud rüyaları, 'bilinçaltına giden ana yol' şeklinde ifade etmiştir. Rüya yorumunu kapsamlı bir psikolojik kuramla bütünleştiren ilk kuramcı Freud'dur. Bilinçaltı dürtüleri, düşünceleri anlamak ve anlamlandırmak için hastalarının rüyalarındaki simgeleri yorumlamıştır. Buna ek olarak, Freud'cu bilim adamları yansıtıcı testleri, serbest çağrışım ve hipnoz tekniklerini de kullanarak bilinçaltına inmeye çalışır. Bilinçaltı, duygulara dönüşüp, ipuçlarını Freud'cu sürçmelerde, kazalarda ve simgesel davranışlarda da dışa vurulabilir (Burger, 2006: 107-456).

Freud, psikanaliz adı verilen ilk psikoterapi sistemini de geliştirmiştir. Bu sisteme göre bilinçaltı malzemeye ulaşmak için uzun süren psikanaliz seansları yapılır. Freud'cu terapist, danışanlarının bilinç ve bilinçaltını temsil eden, söylemlerini, rüyalarını ve eylemlerini etkin bir şekilde yorumlar. Terapide direnme görülüyorsa terapi doğru yönde ilerliyordur. Danışanlar, terapistin bilinçaltı malzemeyi bilince çıkarma çabalarına engel olmak için onunla işbirliği yapmazlar ve direnirler (Burger, 2006: 107-108).

Freud'la çalışmış pek çok psikolog, 1911'den sonra Viyana grubundan ayrılarak kendi kişilik kuramlarını geliştirmiş ve kendi psikoloji okullarını

açmışlardır. Bu kuramcılara genel olarak Yeni Freud'cu denir çünkü kendi kuramlarında temel Freud'cu kavramları ve varsayımları kullanmışlardır. Yeni Freud'cuların önde gelen isimleri Alfred Adler, Carl Jung, Erik Erikson, Karen Horney, Harry Stack Sullivan ve Erich Fromm'dur. Bu kuramcılarının her biri psikanalitik yaklaşıma farklı ve kayda değer katkılarda bulunmuştur. Kişiliğin yaşamın ilk birkaç yılından sonra değişmediğini düşünmesi, içgüdüsel etkiler üzerinde toplumsal etkilerden çok durması ve insan doğasını karamsar olarak düşünmesi, Freud'un kuramında gördükleri temel eksikliklerdir (Burger, 2006: 148-197; Morris, 2002: 463-465; Arkonaç, 1993: 368).

Neo Analitik Yaklaşım

Freud'un 1939 yılında ölümünden sonraki ilk on yıl içinde, psikanalitik yaklaşımın devamı niteliğinde Neo analitik yaklaşım etkili olmuştur. Neo analitik yaklaşımın en popüler savunucuları ve teorileri; Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi, Erikson'un Psikososyal Teorisi, Sullivan'ın İlişkiler Teorisi ile Adler, Fromm ve Horney'in Yarı Dinamik Teorileri'dir:

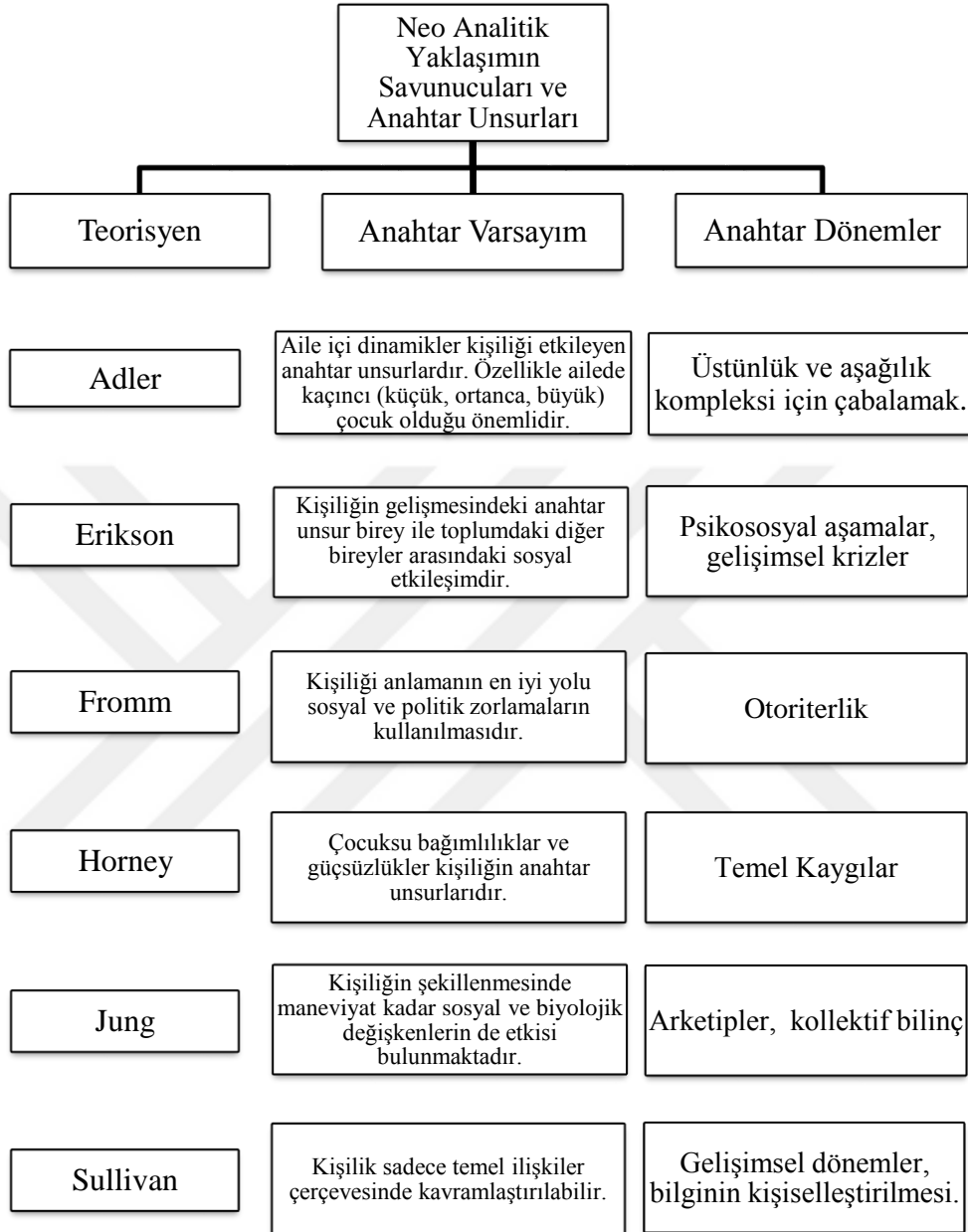
Şekil 3. Neo-Analitik Yaklaşımın Savunucuları ve Teorileri

Kaynak: Millon, Lerner ve Weiner, 2003: 122.

Bu teoriler metafizik dinamikler, kişilik deneyimleri, kişilik belirleyicisi olarak bilinçdışı süreçlere Freud'un paralelinde değinmişlerdir. Bununla birlikte neo analitik kuramcılar, psikanalitik yaklaşımın, kişiliği açıklamada anahtar unsur olarak gördüğü cinselliği kesinlikle reddetmiş ve her biri cinsellik yerine kendi anahtar unsurunu belirlemiştir. Aşağıdaki tabloda neo analitik yaklaşımın popüler savunucularının anahtar unsurları gösterilmiştir:

Şekil 4. Neo Analitik Yaklaşımın Savunucuları ve Anahtar Unsurlar

Kaynak: Millon, Lerner ve Weiner, 2003: 122.

Alfred Adler, kişiliği üstünlük arzusu ve aşağılık duygusu kavramları ile açıklamış ve insanların davranışlarının temelinde aşağılık duygusunun yer aldığını ve güdülenmesinin üstünlük çabasına bağlı olduğunu düşünmüştür. Çocukluktan itibaren çevrenin baskıları, bireyin mükemmel ve üstünlüğe ulaşma isteği ile örtüşmediği zaman kişilik çatışması ortaya çıkar ve bu çatışma çaresizlik ve aşağılık duygularıyla sonuçlanır. Bu duygulardan kurtulmak için

birey yaşam tarzını değiştirir ve şekillendirir. Adler'e göre yaşamın temel amacı, çocukken yaşanılan aşağlık duygusundan sıyrılıp benliği mkemmelenen hale getirmektir. Ayrıca ailelerin çocukları şımartmasını ve ihmalinin de, yetişkinlikte oluşabilecek kişilik sorunlarının sebebi olduğunu düşünür. Ailenin ortanca çocuğunun, en küçük ve en büyük çocuklara göre, daha başarılı ve psikolojik açıdan daha sağlıklı olma eğilimi içinde olduğunu da düşünür (Burger, 2006: 196; Adler, 2008).

Carl Gustav Jung'a göre kişilik, birbiriyle etkileşim halinde olan ego, kişisel bilinç dışı ve kollektif bilinç dışı olarak üç alt sistemden meydana gelir. Bilinçli algılar, düşünceler, anılar ve duygulardan oluşan ego kişiliğin bilinçli kısmıdır. Egoya ulaşmayan veya egoya ulaştığı halde bireyde rahatsızlığa sebep olduğu için geri çevrilmiş düşüncelerin, duyguların ve yaşantıların depolandığı sistem, kişisel bilinç dışıdır. Kollektif bilinç dışı ise, toplumun veya ırkın kalıtsal özelliklerinin kişilere aktarıldığı sistemdir. Başka bir deyişle, daha önceki insanlığın korkularının, kaygılarının ve duygularının saklandığı bilinçaltı sistemdir (Fordham, 1997). Carl Jung, ilk imgeleri barındıran arketipler dediği ortak bir bilinçaltının varlığından bahseder. Ortak bilinçaltı, hepimize eski nesillerden miras kalan ve her birimizde hemen hemen aynı olduğu düşünülen imgelerden meydana gelir. Arketiplerinin en önemlileri anima, animus ve gölgedir. Jung, folklor, sanat, rüyalar ve psikotik hastalarda arketiplerin simgelerinin sık sık ortaya çıkmasını, varlıklarının kanıtı olarak kabul eder (Burger, 2006: 196).

Jung, temelde dışa dönük ve ie dönük olmak üzere iki insan tipi üzerinde durmuştur. Bu insan tiplerinin temel özellikleri şu şekildedir:

Şekil 5. Jung'un Karakter Tipleri

Dışa dönük Birey	İçe dönük Birey
Dışa dönüktür.	Kendisine dönüktür.
Dış dünyaya yönelir	Anılar, hikayeler dünyasında yaşar.
Beklemenin bir yarar sağlamayacağını düşünür.	Bir şey yapmaya başlamadan önce uzun uzun düşünür.
Dış dünyayla olumlu, yaratıcı ilişkiler kurmakta güçlükle karşılaşmaz.	Yapacağı işin sonuçlarını kendi kendine tartışır.
Değişiklikleri ve yenilikleri sever.	Utangaçtır.
Zorluklar karşısında cesaretini kaybetmez.	Kendisine dolayısıyla başkasına güvenmez.
Çabuk kırılmaz.	Çevresine uymakta güçlük çeker.
Genel olarak, önce tasarladığı işi yapmaya başlar.	Karar vermekte zorlanır, zaman kaybeder ve işin gecikmesine neden olur.
Kararsızlık göstermez.	
İşlerinde geç kalmaz.	

Kaynak: Veznedaroğlu ve Özgür, 2005: 5.

Erich Erikson kuramında, benliğin olumlu işlevlerini vurgular ve ona göre benlik, kişiliğin oldukça güçlü ve bağımsız bölümüdür. Erikson'un kişilik yaklaşımı benlik psikolojisi olarak adlandırılmıştır. Benliğin en önemli işlevlerinden biri, bir kimlik duygusu geliştirmesi ve korumasıdır. Erikson yaşamımız boyunca geçtiğimiz sekiz kişilik gelişimi aşamasından bahseder. Her bir aşamada bir bunalımla karşılaşır ve çözmek için karşımıza çıkan iki yoldan birini seçeriz. Bu aşamalar;

- Güvene karşı güvensizlik,
- Özerkliğe karşı utanma ve şüphecilik,
- Girişkenliğe karşı suçluluk,
- Başarıya karşı aşağılık duygusu,
- Kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası,
- Yakınlığa karşı yalıtılmışlık,
- Üretkenliğe karşı durgunluk,

- Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluktur (Burger, 2006: 163-197).

Karen Horney, Freud'un kişilik gelişiminde içgüdülere verdiği öneme karşı çıkar Freud'un söyleminin aksine, kadın ve erkeklerin kişilikleri arasındaki farkın, kalıtımsal faktörlerden çok toplumsal faktörlerden kaynaklandığını belirtir. Kadın psikolojisi üzerinde durur. Horney, çocuklukta kaygıyla başa çıkmak için geliştirilmiş kişiler arası etkileşim tarzının bir sonucu olarak nevrotik davranışın ortaya çıktığını savunur. İnsanlara yaklaşma, insanlara karşı hareket etme ve insanlardan uzaklaşma olarak adlandırdığı üç nevrotik tarz belirler (Burger, 2006: 197).

Harry Stack Sullivan, kendi kişilik kuramını oluştururken psikanaliz denemelerinden, özellikle de şizofreni tedavisinde kullandığı yöntemlerden yola çıkmıştır. Kişileştirme kavramı, Sullivan'ın psikanalitik kurama yaptığı katkılardan biridir. Hepimiz, hem başkaları hem de kendimiz için bazı zihinsel imgeler belirleriz. Sullivan'ın önemli kişileştirmeleri arasında iyi-ben, kötü-ben ve ben-değil bulunmaktadır. İnsanları anlamanın tek yolunun ise onların çeşitli kişiler arası durumlarda nasıl davrandıklarını gözlemlemek olduğunu düşünür. Sullivan ayrıca yaşamımızın ilk birkaç yılından sonra da devam eden kişilik gelişimini yedi önemli gelişim evresi olarak belirler. Bunlar; bebeklik, çocukluk, gençlik, ön-ergenlik, erken ergenlik, geç ergenlik ve yetişkinlik dönemleridir. Bu aşamalardan ergenlik yıllarının üzerinde önemle durur (Burger, 2006: 176-197).

Erich Fromm birçok insanın, kişisel özgürlük bilincinden ve bireyselliklerinden kaçmak için güdülendiğini belirtir. Bazıları güçlü bir figürle kendilerini özdeşleştirip kendilerinden güçsüzlere saldırarak bu kaçıışı ortaya koyar. Bazıları ise yıkıcılığı ve mekanik uyumluluğu kaçış mekanizması olarak kullanır. Birey, yaşamını tehdit eden durumları yok ederek kurtulmayı seçebilir. Mekanik uyumlular, toplum tarafından uygun görülmüş kuralları kayıtsız kabul eder; bireysellik duygularından sıyrılırlar. Fromm, mutluluğun anahtarını, insanın kendisini bilmesi ve kendisi olması olarak belirtmiştir (Burger, 2006: 182-197) .

2.4.2. Biyolojik Yaklaşım

Biyolojik yaklaşım, kişiliğin biyolojik unsurlardan bağımsız düşünülmeceği görüşünü temel alır.

Günlük yaşamda insanları incelerken farklı ölçütlerden faydalanabiliriz. Bireylerin dış görünüşlerine ve davranışlarına bakarak bazı yargılara ulaşabiliriz. Mesela; anne babası tanınmış fakat etrafında tanınmayan bir bireyin, kimin çocukları olduğu çoğu zaman fiziksel özelliklerinden tahmin edilebilir. Onlara bazı zamanlarda anne-babalarına benzedikleri veya ebeveynlerinin davrandıkları şekilde davrandıkları söylenebilir. Bu durum genetik faktörlerin etkili olduğunu, ebeveynlerin birtakım karakteristik özelliğinin biyolojik olarak bireye aktarıldığını gösterir. Bu durumlar biyolojik özelliklerin, bireyin kişilik oluşumunda ve gelişiminde etken olabileceği görüşünü desteklemiştir.

Hans Eysenck, kişiliği biyolojik temelde açıklayan ilk bilim adamlarındandır. Eysenck, özellik ve tip olmak üzere iki kavram kullanmış ve kişiliği bu iki kavram üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Eysenck'e göre, özellik, bireyin belli durumda davranışta bulunma eğilimlerden, tip ise, özelliklerin bir araya gelmesi ve örgütlenmesinden meydana gelir.

Eysenck'e göre en temel kişilik özellikleri büyük ölçüde genetik olarak belirlenmekle birlikte, davranışın biçimlenmesinde kalıtım ve çevre etkileşimi çok önemlidir. Bu yüzden ayırıcı özellikler ve tipler temel olarak kalıtımla belirlenmekle birlikte çevresel ve durumsal faktörler de kişiliği etkilemektedir (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 272).

Biyolojik kuramda, kalıtımın kişilik üzerinde etkisini incelemek için ikiz araştırmaları yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda ikizler üzerinde genetik faktörlerin mi, bireyin yetiştiği çevrenin, aile ortamının mı etkin olduğu araştırılmıştır. Çünkü paylaşılan genler ve ortamlar birbirinin içine geçmiş durumdadır. Öncelik olarak tek yumurta ikizleri ve çift yumurta ikizleri değerlendirilir. Birçok araştırma tek yumurta ikizlerin benzerlik oranının daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Bir başka çalışmada ise evlatlık olarak yetişen çocukların biyolojik anne-babalarına benzeyip benzemedikleri ölçülmüş ve tek

yumurta ikizlerindeki benzerlik kadar yüksek bir oran bulunmamıştır. Buna karşın evlatlık çocukların biyolojik ebeveynlerini bilmemelerine, tanımamalarına, birlikte vakit geçirmiş olmamalarına rağmen biyolojik ebeveynlerine benzer davranışları sergiledikleri görülmüştür. Yine aynı şekilde fakat daha gelişmiş şekilde yapılan bir araştırma da, farklı yerlerde büyümüş tek yumurta ikizleriyle çalışılmıştır. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlara baktığımız zaman, ayrı yerlerde yetişen tek yumurta ikizlerinde de benzerlik görülmüştür.. Kalıtımın etkisi nicel olarak belirtilemese de kişilik üzerinde etkili olduğu araştırmalar sonucunda ortaya konmuştur (Burger, 2006: 286-393).

Eysenck'in (1994) temel kişilik boyutları; dışa dönüklük (extraversion), nevrozizm (neurotism) ve psikotizmdir (psychoticism). Dışa dönüklük temel olarak sosyallik, girişkenlik, cana yakınlık, konuşkanlık, uyumluluk, canlılık, liderlik ve aktiflik gibi özelliklerle karakterizedir. İçe dönükler ise dışa dönüklük özelliklerinin tersine sahiptir. Eysenck'in kuramındaki ikinci temel kişilik boyutu nevrozizmdir. Nevrotiklik düzeyi yüksek olan insanlar kararsız, huzursuz, kaygılı, alıngan, duygusal davranma eğiliminde olan, çabucak üzülen yada öfkelenen, küçük sorunlar karşısında bile aşırı duygusal tepkiler veren ve tekrar normale dönmekte güçlük yaşayan kimselerdir. İlerleyen yıllarda Eysenck (1976) kuramına psikotizm olarak adlandırdığı üçüncü bir kişilik boyutu eklemiştir. Bu boyutta yüksek puan alanlar ben merkezci, dürtüsel ve diğerlerine karşı isyankar bir yapıdadır (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 275-281).

2.4.3. Hümanist Yaklaşım

İnsancıl kişilik yaklaşımı, 1950 ve 60' larda insan tabiatını açıklamak için yaygın bir şekilde kullanılan, insanın eşsiz ve özgün oluşunu hiçe sayıp onu bir nesne gibi ele alan psikanalitik ve davranışçı yaklaşımlara tepki olarak ortaya çıkmıştır (Burger, 2006: 458; Koçak ve Gökler, 2008: 91). Hümanist psikologlar, insanların sadece sayısal verilerle ifade edilemeyeceğini, bireyin iç dünyasındaki güçleri, duyguları ve özellikleri, sadece kişilik testlerinden alınan puanların yansıtamayacağını düşünüyorlardı. Bireyin biricikliğini ve bireyselliğini yok etmemesi için, bireyi bir özellikler cetveli şeklinde

sınıflandırmanın doğru olmadığını savunuyorlardı (Karagöz, 2007: 13). Bu yaklaşım, hayatın kişiye özel ve benzersiz bir şekilde yaşanıp yorumlandığını, her bireyin kişisel dünya görüşü olduğunu ve dünya algısının birbirinden farklı olduğunu, bu nedenle bireyselliğin üzerinde durulması gerektiğini belirtir. (Chamorro- Premuzic, 2008; Ünlü, 2001). İnsancıl yaklaşım, kişiliği bireysellikle eş değer gördüğü için kişilik kavramını başka bir boyuta taşımıştır (Chamorro- Premuzic, 2008).

İnsancıl psikolojinin temeli, Avrupalı varoluşçu felsefeye ve başta Carl Rogers ve Abraham Maslow gibi Amerikalı psikologların çalışmalarına dayalıdır.

İnsancıl kuram için dört ölçüt söz konusudur:

- Kişisel sorumluluk vurgusu,
- Şimdi ve burada vurgusu,
- Bireyin fenomenolijisine odaklanma,
- Kişisel gelişim vurgusu (Burger, 2006: 458).

1962'de bir grup psikolog Association of Humanistic Psychology (Hümanistik Psikoloji Derneği) adlı derneği kurdu. Bunlar hümanistik psikolojiyi bir 'üçüncü güç' diğer iki varsayımı karakterize eden varsayımlara karşı alternatif varsayımlar ve görüşler grubu olarak sundular. Dernek kendi misyonunu tanımlarken dört ilkeyi kabul etti (Atkinson vd., 1999: 476):

- Kişinin deneyimine öncelik verilir. İnsanlar basit inceleme nesnelere değildirler. Kendi öznel dünya görüşlerine, kendilerini algılayış biçimlerine ve kendilerine verdikleri değere göre tanımlanmaları ve anlaşılmaları gerekir. Her kişinin yüz yüze geldiği en önemli soru, 'ben kimim' sorusu olmalıdır.

- İnsanın seçimi, yaratıcılığı ve kendini gerçekleştirme tercih edilen araştırma konularıdır. Hümanistik psikoloji, sakat kişilikleri temel alan bir psikolojinin sakat bir psikoloji üretebileceği inancıyla, psikanalist yaklaşımı reddeder.

- Araştırma problemlerinin seçiminde anlamlılık nesnellikten önce gelmelidir. Hümanistik psikologlar, psikolojik araştırmaya çoğu kez araştırılacak problemlerin öneminden çok yöntemlerin yol gösterdiğine

inanırlar. Onlar, daha az iddialı yöntemler gerektirse de, önemli bireysel ve toplumsal problemleri araştırmamız gerektirdiğini öne sürerler.

- Kişinin saygınlığına en yüksek değer verilmelidir. İnsanlar temelde iyidirler. Psikolojinin hedefi insan davranışlarını önceden kestirmek ya da denetlemek değil, anlamaktır.

Bu yaklaşımı diğer yaklaşımlardan ayıran temel noktalar, insanın 'özünde' iyi olduğunu ve olumlu yönde gelişme eğilimine sahip olduğunu belirtmesi ve kişinin özgür iradesine dayalı olarak kimliğinden ve davranışlarından kendisinin sorumlu olduğu üzerinde durmasıdır (Morris, 2002; İnanç ve Yerlikaya, 2016: 293).

Bu yaklaşıma göre bireyler yaşamda kendi kararlarını vermekte özgürdür ve verdiği kararların sonuçlarında kendi kaderlerini yazarlar ve ortaya çıkacak olan durumlardan sorumludurlar (Morris, 2002; Chamorro- Premusic, 2008; Arkonaç, 1993: 371).

Rogers kişiliğin temel motive edici faktörünün, kendini gerçekleştirme dürtüsü olduğunu belirtir (Whitworth, 2008). Carl Rogers potansiyelini tam kullanan insan (kendini gerçekleştiren insan) kavramını ortaya koymuştur. Bu kurama göre, yaşamın engelleri tarafından önümüz kesilmediği sürece, hepimiz, bir başarıya ve mutluluk dürtüsüyle ilerleriz (Burger, 2006: 458).

Carl Rogers'ın kişilik kuramı benlik bilincine önem vermiştir. Benliğin, gerçek benlik ve ideal benlik olarak iki alt sistemi olduğunu belirtmiştir. Benlik kavramı, bireyin kendisiyle ilgili tüm algı, düşünce ve değerlerini içerir. Bu algılanan gerçek benlik, bireyin dış dünyayı ve kendi davranışlarını algılayışını etkiler. İdeal benlik ise, bir kimsenin kendisini görmeyi arzuladığı ve olmak istediği, bireylerin sahip oldukları takdirde kendisini daha değerli bulacağı özellikleri içeren benliktir. İdeal benlik ile gerçek benlik arasındaki fark azaldıkça bireyler daha mutlu ve doyumlu olurken, fark arttıkça uyumsuzluk ortaya çıkar ve bireyler mutsuz ve doyumsuz olabilmektedir. Kendi benlikleri ile ideal benlikleri arasındaki farkı en az hisseden kişiler sağlıklı insanlardır. Bundan dolayı insanlar kendi benlik algılarıyla tutarlı davranmak isterler (Atkinson vd., 1999; Ryckman, 2000).

Kendilik kavramlarıyla çelişen bir bilgiyle karşılaşan insanlar, ortaya çıkabilecek kaygıdan kaçınmak için genellikle çarpıtma ve inkar yöntemlerini kullanır. Koşullu olumlu kabul gösteren ailelerde büyümüş insanlar, kendilerinin bazı yönlerini inkar etmeyi öğrenebilirler. Rogers, bu inkarı yenmek için anne babalara ve terapistlere, koşulsuz olumlu kabul göstermelerini önerir (Burger, 2006: 424-458). Başkaları tarafından empatik anlayış aracılığıyla ifade edilen koşulsuz olumlu saygı, hem yeterli benlik kavramları geliştirmek için hem de değer verme koşullarını çözümlmek için önemlidir (Jones, 1982: 58).

Abraham Maslow, insan gereksinimleri hiyerarşisi kavramını geliştirmiştir. Bu kavrama göre insanlar, alt düzey gereksinimlerini karşıladıkça hiyerarşide üst basamaklara doğru ilerler. Maslow'a göre, iki tür güdü vardır. Bunlardan biri, gerek duyulan bir nesnenin yoksunluğundan duyulan yetersizlik güdüsüdür. Temel gereksinimler (açlık ve susuzluk gibi) bu sınıf dahilindedir. İhtiyaç duyulan nesne elde edildiğinde, yetersizlik güduları doyuma ulaşarak gereksinim karşılanmış olur. Maslow ayrıca, karşılık beklemeden sevmek ve kişinin kendini gerçekleştirme gibi gereksinimleri de büyüme gereksinimleri (güdüsü) olarak ifade etmiş ve bu iki gereksinimi de beş sınıfa ayırmıştır. Bunlar: Fizyolojik gereksinimler, Güven gereksinimi, Ait olma ve sevgi gereksinimleri, Saygı gereksinimi, Kendini gerçekleştirme gereksinimidir. Maslow'a göre yaşamımız boyunca birçoğumuz, kendimizi gerçekleştirmek için gereksinimlerimizi bu sıralamada sürdürürüz. Maslow ayrıca psikolojik olarak sağlıklı düşünülen insanları da incelemiştir. Sağlıklı psikolojiye sahip insanlarda, kendini gerçekleştirmiş insanlara özgü birkaç özellik bulmuştur, bunlardan birinin de bazılarının sık sık kendini gerçekleştirmede zirve deneyimi yaşamış olmasıdır (Burger, 2006: 429-458).

Rogers ve Maslow'un psikolojik danışma ve yaşam için amaçları incelenmekte ve tam olarak işlevde bulunan veya kendini gerçekleştirmekte olan kişilerin benlik kavramlarındaki altı anahtar kavramı; gerçekçi algı, rasyonellik, kişisel sorumluluk, kendine saygı, iyi insan ilişkileri kapasitesi ve etik yaşam şeklinde tanımlanmaktadır (Jones, 1982: 58).

2.4.4. Davranışsal- Sosyal Öğrenme Yaklaşımı

Davranışçı yaklaşım John B. Watson tarafından 1920' lerde geliştirilmiştir. En keskin bakış açısı, davranışçı psikolojinin sadece gözlemlenebilir davranışları incelediğini ve davranışların gelişiminin ve sürdürülmesinin klasik ve edimsel koşullanmalarla olduğunu düşünür. Kişilik, insanın geçmişindeki tüm koşullanmaların toplam bir sonucudur. Daha sonra Radikal Davranışçılık akımının öncüsü olan B.F. Skinner davranışları açıklamakta sadece gözlemlenebilir dışsal olayların etkili olduğunu, kaygı gibi içsel durumların etkisinin olmadığını düşünüyordu. Davranışçı psikologlar, bireyin gözlenebilen ve ölçülebilen (bilimsel olarak incelenebilir olan) davranışlarının incelenmesi gerektiğini savunurken, bireyin iç dünyasında yaşananlarla (biyolojik ya da bilişsel süreçlerle) ilgilenmeye gerek olmadığını düşünmüştür. Davranışçı kuramlara göre insan davranışının temel belirleyicisi, içsel süreçlerden ziyade dışsal çevredir (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 177; Burger, 2006: 556-557).

Davranışçı kuram kişiliğin bir davranış örüntüsü olduğu görüşündedir. Çocukluktan itibaren farklı şekillerde öğrenilen davranışlar bireyin kişilik oluşumuna etki etmektedir. Bireylerin davranışta bulunma sebebi, fizyolojik ihtiyaçlarını tatmin etmek içindir. Bir davranışın yapılma olasılığı o davranışın ihtiyacı karşılmasına bağlıdır, eğer davranış ihtiyacı tatmin ederse o davranışın yapılma olasılığı artar (Cloninger, 2004).

Geleneksel davranışçı yaklaşıma göre iki tür koşullanma vardır: Klasik koşullanma ve Edimsel koşullanma. Klasik koşullanma, yeni bir uyarıcının, var olan bir uyarıcı-tepki ilişkisiyle birleştirilmesiyle oluşur. Davranışın devamında pekiştirme ya da cezalandırma var ise edimsel koşullanma söz konusudur (Burger, 2006: 556-557).

Davranışçı yaklaşım, bireydeki içsel süreçlerden çok dış uyaranlar ve gözlenebilen davranışlara yoğunlaşır ve davranışların ortaya çıkmasında, öğrenmenin önemine vurgu yapar. Kişinin öğrenme yoluyla edindiği bilgileri davranışta göstermenin, kişiliği belirten terimleri oluşturduğunu ileri sürer. Örneğin, değişken oranlı pekiştirmenin etkili olduğu kumar oynama

davranışının sebebinin, bunu yapmaktan kendini alıkoyamamasının olduğunu ve pekiştirildiği için davranışın devam ettiği kanaatindedir (Cüceloğlu, 2006).

Temel davranışçı görüşlerini genişleten sosyal öğrenme kuramcılarının göre, sosyal davranış kuramının birtakım ilkesi vardır ve şunlardır: sosyal davranış öğrenilebilir, insanlar sosyal davranışı da diğer davranışları öğrendikleri gibi aynı şekilde ve aynı ilkelere göre öğrenmektedirler. Hatta, farklı durumlarda farklı şekillerde davranmayı da öğrenmektedirler. İnsanlar dürüst olmayı belli durumlarda gösterirken, başka durumlarda bu davranışı göstermeyebilir. Öyle ki, davranış özel ve ayırt edicidir ve bunu belirlemek için bireyin belirli durumlarda yaptığı davranışların görülmesi ve anlaşılması izlenecek tek yoldur (Morgan, 2004: 318).

Davranış-çevre-davranış etkileşimleri sosyal öğrenme kuramcılarının ortaya koyduğu kavramlardan biridir. Yani, çevre ve davranış karşılıklı etkileşim halindedir, çevre yalnızca davranışlarımızı etkilemez, davranış da bulunduğumuz çevrenin türünü belirler ve bu da davranışlarımıza etki eder, zincir bu şekilde devam eder. Etraftakilerin bireye nasıl davrandığı (çevre), bir bakıma bireyin etrafa nasıl davrandığının bir sonucudur (davranış). Ayrıca insanlar görünür dışsal ödüller olmadığı zaman kendi içsel pekiştirmelerini yaparlar. İçsel ölçütlere ulaşmak ya da kişisel hedeflere ulaşmak, bunlardan kimsenin haberdar olmamasına rağmen insan için pekiştirici olabilir. Sosyal öğrenme kuramcılarının çoğu, koşullanma ve kişilik tanımlarına içsel kavramları da eklemiştir (Burger, 2006: 525).

Bireyler pek çok davranış örüntüsünü doğrudan deneyim yoluyla öğrenseler de belirli tarzda bir davranışın ödüllendirilmesi veya cezalandırılmasıyla, gözleme dayanan öğrenme aracılığıyla da pek çok tepki oluştururlar. İnsanlar, diğer insanların davranışlarını gözlemleyerek ve bu davranışların sonuçlarına bakarak yani davranışlar öğrenebilirler. Tüm davranışlarımız, tepkilerimizin doğrudan pekiştirilmesiyle öğrenilmiş olsaydı, bu yavaş ilerleyen ve etkinliği çok az olan bir süreç olurdu. Aynı şekilde, öğrenilmiş davranışların ifade edilmesini kontrol eden pekiştirme;

- Doğrudan (maddi ödüller, sosyal onay ya da onaylanmama veya olumsuz koşulların giderilmesi),

- Dolaylı (kişinin benzer davranışların ödüllendirildiğini veya cezalandırıldığını diğer insanlarda gözlemlemesi),
- Kendine dayanarak (kişinin kendi davranışını beğenerek ya da beğenmeyerek kendi performansını değerlendirmesi) olabilir (Atkinson vd., 1999: 468).

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı, içsel durumların, çevrenin ve davranışın karşılıklı etkileşim halinde olduklarını ve birbirlerini etkilediğini ifade eder. Bandura, insanların sık sık kendi davranışlarını düzenlediğini ve böylece bir hedef doğrultusunda, geleceğe dönük düşündüklerini belirtir. Albert Bandura, davranışların yalnızca pekiştirme aracılığıyla öğrenilmeyeceğini, birçok davranışın başkalarını model alarak, taklit ederek ve izleyerek, gözlem yaparak öğrenildiğini söyler ve buna da gözlem yoluyla öğrenme adı verilir. Gözlem yoluyla öğrendiğimiz davranışları gerçekleştirme olasılığımız, davranıştan elde edeceğimiz ödül veya cezaya bağlıdır (Bacanlı, 2002; Burger, 2006: 556- 557).

2.4.5. Bilişsel Yaklaşım

Bilişsel kişilik yaklaşımı, dünyadaki olayları, doğayı, insanların davranışlarını nasıl algıladığımızı, bu bilgilerin beynimizde nasıl temsil edildiği, sosyal çevremizden nasıl öğrendiğimizi, zihnimizde temsil edilen süreçlerin nasıl işe yarar hale dönüştürüldüğünü, davranışlarımızı kontrol etme ve anlama olgusunun, bilginin nasıl organize edilip, kişide öğrenmek için iç motivasyonun nasıl sağlanması gerektiği konularını incelemektedir (Çepni vd., 2008: 97; Friedman ve Schustack, 2003: 232).

Bu yaklaşımda, araştırmacılar kişilerarası farklılıkları ve bireysel süreçleri şema adı verilen bilişsel yapılarla incelemişlerdir ve şemalar bilgiyi algılamamızı, düzenlememizi ve saklamamızı sağlar. Kendimize yönelik sahip olduğumuz bilişsel temsiller, kişilik psikologları için en önemli bilişsel yapılardır ve bu konuyla ilgili en çok kendilik şemaları üzerine araştırma yapılmıştır. Araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular sonucunda, kendilik şemamızla ilgili ve uygun olan bilgileri daha rahat algılayıp ve hatırlayabildiğimiz görülmüştür (Burger, 2006: 639).

George Kelly, bilişsel yaklaşımın öncülerindendir ve kişiler arası ilişkiler üzerine odaklanmıştır. Kelly birçok insanın kendi dünyasını anlamlandırma çabası içinde olduğunu belirtir ve her insan, anlamak ve davranışı tahmin edebilmek için benzersiz bir işleyiş içindedir (Hazar, 2006: 133). Kelly' nin kişisel yapılar adını verdiği bilişsel yapılar, olayları anlamak yorumlamak ve kestirmek için kullanılır. Her insan farklı kişisel yapıya sahiptir, kendine özgüdür ve her insanın zihnini yapılandırma şekli farklıdır. Kelly, insanların 'dünyayı yapılandırma' şekillerindeki farklılıkların kişilik farklılıklarından kaynaklandığını belirtmiştir. Bireyler olayları kestiremediğinde bu durum kaygı yaratır ve oluşan bu kaygı da psikolojik sorunlara yol açabilir Albert Ellis ise bilişsel psikoterapinin öncülerindendir ve insanların akıl dışı inançlar kullanmalarının duygusal sorunlara sebep olabileceğini belirtmiştir. Akılcı duygu terapisi, danışanların bu akıl dışı inançları nasıl kullandıklarını görmelerini sağlar ve bu inançları daha akılcı inançlarla nasıl değiştireceklerini öğretir (Burger, 2006: 609-639).

2.4.6. Ayırıcı Özellik Yaklaşımı

Ayırıcı özellik kuramları, kişiliğin bilinçli ve somut yönlerine odaklanarak kişiliğe yüzeysel şekilde yaklaşır. Ayırıcı özellik kuramları, bilinç dışına ve davranışın soyut açıklamalarına odaklanmazlar (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 241). Bu yaklaşımda insanların neden o şekilde davrandıklarını ve davranışın altında yatan nedenleri açıklamaktan çok, kişiliği tanımlamaya ve davranışı kestirmeye dikkat edilir (Burger, 2006: 237). Bu sebepten ayırıcı özellik yaklaşımındaki araştırmacılar, genellikle bireyin çocukluktan itibaren olan kişilik gelişimi üzerinde değil, yetişkinlerin kişiliklerinin birbirinden hangi yönde farklılaştığı üzerinde dururlar (Morris, 2002).

Kişiliği tanımlama çalışmalarının, dilin ortaya çıkışı kadar eski olduğu düşünülmektedir. İngiliz dilinde kişiliği tanımlamak için yaklaşık 4000 sıfat kullanıldığı, ayırıcı özellik yaklaşımının ilk kuramcılarında Gordon Allport tarafından belirtilmiştir. Bundan dolayı, kişilik psikologları kişilik özelliklerinin hepsini kullanışlı bir şekilde toplamaya çalışmışlardır. Bunun için yapılan ilk çalışma, tipoloji sistemini geliştirerek, insan tiplerinin

çeşitliliğini keşfetmek ve her bireyin tipini belirlemek olmuştur. Örneğin, eski Yunanlılar insanları dörde ayırmıştır: sanguinik (mutlu), melankolik (mutsuz), kolerik (sinirli) ve flegmatik (soğukkanlı). Dış görünüşün kişilik üzerindeki etkisine yönelik yapılan bir çalışmada da insanlar üç tipe ayrılmıştır: endomorfik (piknik), mezomorfik (atletik), ektomorfik (zayıf). Bu tiplerde bireyler, hem dış görünüş açısından hem de kişilik özellikleri bakımından birbirinden farklıdır. Ancak günümüzde bu yaklaşım artık kullanılmamaktadır. Artık ayırıcı özellik yaklaşımı, tip yaklaşımının yerini almıştır (Burger, 2006: 234).

‘Kişilik’ kavramı farklı kişiler tarafından farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Ancak günlük hayatımızda kullandığımız kişilik kavramına en yakın kavram, özellik kuramcılar tarafından kullanılmaktadır. Özellik kuramcılarının göre kişilik, çeşitli durumlar karşısında nasıl davrandığımızı ya da nasıl tepki verdiğimizizi belirleyen bir takım karakteristik özellikler bütünüdür (Carlson vd., 2003: 582). Morgan (2004)’ın ifade ettiği şekliyle, ayırıcı özellik yaklaşımına göre kişilik, insanların sahip olduğu özellikler tarafından oluşturulan bir yapıdır ve kişinin temel özellikleri bilindiği takdirde, kişiliği öğrenilebilir.

Bernstein ve diğerlerine göre, ayırıcı özellik kuramları kişilikle ilgili üç temel varsayıma sahiptir ve bu varsayımlar şu şekildedir:

- a) Kişilik özellikleri nispeten süreklilik arz eder. Bu nedenle, zaman içinde tahmin edilebilir niteliktedir ve zamanla değişmezler.
- b) Kişilik özellikleri durumdan duruma da süreklilik gösterir. Buna bağlı olarak, insanların birçok farklı durumda neden benzer şekillerde davrandığı açıklanabilir. Mesela iş hayatında rekabetçi olan bir bireyin bir spor müsabakasında da rekabetçi olması beklenir.
- c) Bireyler belirli bir kişilik özelliğine sahip olma seviyelerine göre de birbirlerinden farklıdır. Dünyada tam olarak aynı kişilik özelliklerine sahip iki kişi yoktur. Buna bağlı olarak sayısız çeşitlilikte benzersiz kişiliklere karşılaşmaktayız (Bernstein vd., 2011: 565).

Burger (2006)' e göre, ayırıcı özellik, bireyin belirli bir kişilik özelliğini ne seviyede gösterdiğine göre insanları sınıflandıran bir kişilik boyutudur ve ayırıcı özellik yaklaşımı iki önemli varsayım üzerinde durur:

1. Kişilik özellikleri zaman içinde değişmez bir özelliğe sahiptir. Sosyalleşme düzeyi yüksek olan bir insanın genellikle insanların arasında olmaktan hoşlanacağı varsayılır. Gerçekten de, kişinin yetişkinliğe ulaştıktan sonraki dönemlerinde kişilik ölçümlerinden elde edilen sonuçlar yüksek oranda tutarlılık göstermektedir.
2. Kişilik özelliklerinin durumlara göre de kararlılık göstermesidir. Saldırgan insanların, futbol oynarken de aile içi tartışmalarda da normalin üstünde saldırganlık göstermesi beklenir. Ayırıcı özellikler yaklaşımı, birçok durumda kararlı bir saldırganlık düzeyinin gösterildiğini varsayar (Burger, 2006: 235-236).

Atkinson ve diğerleri (1999)'ne göre, özellik kuramlarında, kişiliği oluşturan düzeyler belirli bir hiyerarşik düzene sahiptir ve bir düzey önce kendini tamamlar, kendini tamamladıktan sonra da diğer düzeyin oluşması için zemin hazırlar. Buna bağlı olarak özellik yaklaşımının şu iki yönüne yoğunlaşılır:

- 1- Temel 'özellikler'in tanımlanması
- 2- 'Özellikler' in değerlendirilmesi

Temel özelliklerin belirlenmesi, anlamlı bir kişilik tanımı oluşturmak anlamına gelmektedir. Temel özelliklerin belirlenmesi için çalışan araştırmacılar; dışa dönüklük, uyum, sorumluluk, duygusal kararlılık ve deneyime açıklıktan oluşan 'beş özellik' boyutunu bulmuşlardır (Atkinson vd., 1999).

Ayırıcı özellik yaklaşımındaki temel soru, insanın doğasını tanımlayan ve ayırt edici nitelikte olan temel özelliklerin sayısıdır. Farklı modeller, ikiden başlayarak onaltıya kadar farklı özelliğin tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Günümüzde ise akademik çevrelerde ve iş hayatında, üç, beş, yedi, sekiz, dokuz ve on altı faktörlü kişilik modelleri yaygın şekilde kullanılmaktadır. Her bir özelliğin ayrı ayrı, düşük veya yüksek değere sahip olması, bireyin durumu,

seçebileceği meslekler ve muhtemel iletişim sorunları ile ilgili önemli ipuçları verir (Uzunoglu, 2006).

Ayırıcı özellik araştırmacıları, bireyin belirli bir durumda göstereceği davranışı kestirmekle ilgilenmek yerine ayırıcı özellik sürekliliğinde belirli bir noktaya denk gelen kişinin nasıl davranacağı ile ilgilenir. Böylelikle, tek bir kişinin davranışını anlamaya çalışan psikanalitik yaklaşımla ayırıcı özellik yaklaşımı ters düşer. İnsanlar arasında karşılaştırma yapmayı kolaylaştırması açasından da, ayırıcı özellik yaklaşımı yararlıdır. Bu yaklaşım, bir bireyin diğer insanlara göre nerede bulunduğunu görmemizi sağlar. Bir kişinin kadını olduğunu belirttiğimizde, esasen o kişinin birçok insandan daha kadını olduğunu vurgulamış oluruz (Burger, 2006: 236- 237).

Özellik yaklaşımı, bireyin kişiliğinin öğrenilmesinde temel özelliklerinin sentezlenmesi gerektiğini görüşüne sahiptir. Böylelikle, kişilik testleri ve dereceleme ölçekleri ile ölçülebilecek belirli sayıdaki bazı özellikler bir araya gelebilecektir. Bu özellikler genellikle birbirine zıt sıfatlar olan iyi-kötü, gergin-rahat, sevimli-sevimsiz vb. şeklindedir (Cüceloğlu, 2006: 416-417). Bireyin kişiliği, bu ifadelerin kullanıldığı kişilik testleriyle veya bu kişiyi tanıyan herhangi yargıcılara özellik derecelendirmesi yaptırılarak ölçülmektedir (Morgan, 2004: 312). Ancak, özellik yaklaşımında sınırlı sayıda kullanılan özelliklerin kişiliği özetlemekte faydalı olduğu düşünülmesine rağmen bunların sayısı hala tartışma konusudur (Friedman ve Schustack, 2003: 305).

Ayırıcı özellik yaklaşımının önde gelen isimleri Gordon Allport, Henry Murray ve Raymond B. Cattell'dır.

Gordon Allport, yaptığı araştırmalar sonucu sözlüklerden 4000 kadar kişilik özelliği incelemiş, Cattell ise bu kişilik özelliklerini yaptığı faktör analizi yöntemiyle 16'ya düşürmüştür. Eynseck kişiliği duygusal dengelilik, dışa dönüklük ve psikotizm özellikleri ile açıklamıştır. Murray, başarı, güç ve bağlantı gereksinimi özelliklerini, gereksinimler hiyerarşisi dahilinde sıralamıştır. Son olarak Costa ve McCrae, 'Norman's Big Five' olarak bilinen beş faktör kuramını temel alarak, Beş Faktör Kişilik Modelini oluşturmuş ve bu yaklaşım davranış-özellik ilişkisini belirlemede yaygın olarak kullanılan ve

geçerliliği yüksek yaklaşımlardan biri olmuştur. Bu beş faktör; duygusal dengelilik, dışa dönüklük, sorumluluk, deneyime açıklık ve yumuşak başlıklık (Mount ve Barrick, 1991: 25-26). Beş faktör modeli, 50 farklı ülkede uygulanmış, tüm insan gruplarında bu özellikler yaygın olarak bulunmuş ve modelin evrenselliği kanıtlanmıştır (McCrae ve Terracciano, 2005: 551).

Ayrırcı özellik yaklaşımının kişilik psikolojisinde bilinen ilk çalışması 1921'de Gordon Allport tarafından yapılsa da, yaklaşımı ilk ortaya atan kişi Gordon Allport değildir. Kardeşi ile Kişilik Özellikleri: Sınıflandırılması ve Ölçümü adında bir çalışma yayınlamıştır ve ABD'de bir üniversitede 1925'te kişilikle ilgili bilinen ilk dersi vermiştir (Burger, 2006: 238-239). Gordon Allport, kişilik kavramının kökenini inceleyerek kişiliği tanımlamaya çalışmış, literatürde bulduğu kişilik tanımlarını toparlamış, ilk kitabında 49 farklı kişilik tanımına yer vermesinin yanında bir tanım da kendisi önermiştir. Kendisinin kişilik tanımı ise, bireyin içinde var olan ve sergilediği davranışların arkasında yatan güç şeklindedir (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 247).

Allport; kişiliğin hem fiziksel hem de psikolojik yönlerinin önemli olduğunu belirtir. Davranış çevresel etkenler tarafından belirlenebilir aynı zamanda ayrırcı özellik kavramıyla da bireyin davranışlarını önceden tahmin edebileceğimizi öne sürer. Ayrırcı özelliklerimizin sinir sistemimizdeki fiziksel öğelerden kaynaklandığını, ilerleyen dönemlerde araştırmacıların insanların nörolojik yapılarını inceleyerek kişilik özelliklerini belirleyebileceğini belirtmiştir (Burger, 2006: 239). Allport (1961), hiçbir zaman iki insanın birbirine tıpatıp benzer olmayacağını ifade eder. Bireylerin davranışları ve kişilik özellikleri kişiye özgüdür. Ayrırcı özellik kavramıyla, bireylerin birbirinden nasıl ayrıldıklarını ve nasıl davrandıklarını en geçerli şekilde inceleyebiliriz. Kurama göre kişilik alışkanlıktan daha çok kararlılık ve tutarlılık gösterdiği için ayrırcı özellikler kişinin kalıcı, dayanıklılık gösteren ve genel özelliklerini yansıtır (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 251).

Allport, kişilik araştırmalarında, kişilik ölçümünde ve kişiliğin tanımlanmasında iki yaklaşım üzerinde durmuştur: Grup normlarına göre inceleme ve Kendi içinde inceleme. Grup normlarına göre inceleme yaklaşımı, hemen hemen tüm insanların tek bir boyut üzerinde tanımlanabileceğini ve

kişinin belli bir özellikten aldığı sonucun diğer kişilerin sonuçlarıyla karşılaştırılabileceğini öne sürer. Herkese uygulanabilir olan bu özelliklere, Allport genel (ortak) ayırıcı özellikler demiştir. Bireyi kendi içinde inceleme yaklaşımında ise, tek bir bireyin kişiliğini oluşturan özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Her bireyin kendine özel temel kişilik özellikleri olduğunu belirtmiş ve bu bireysel ayırt edici özellikleri kişisel eğilimler olarak adlandırmıştır. Kişisel eğilimlerin sayısı kişiye göre farklılık gösterebilir yine de bireylerin kişiliğini en iyi tanımlayan 5-10 arası kişisel eğilime sahip oldukları belirtilmiştir (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 254; Burger, 2006: 239-240).

Henry Murray, yaklaşımını kişilikbilim (personoloji) şeklinde adlandırmış ve kişiliğin temel gereksinimlerini belirlemeye yönelmiştir. Murray'a göre bir gereksinim, kişinin gereksinim hiyerarşisinde aldığı yere ve içinde bulunduğu duruma göre, o kişinin davranışını belirleyecektir. Murray fizyolojik ihtiyaçlarla ilgilenmemiş, ayırıcı özelliklere benzeyen psikolojik kökenli gereksinimleri, kişiliğin temeli olarak göstermiştir. Psikolojik kökenli gereksinim, belirli bir koşulda belirli bir şekilde tepki göstermeye hazır bulunma durumudur. Bu gereksinimlerin genellikle bilinçaltında olduğunu varsaymıştır. Bu noktada ise ayırıcı özellik kuramcılarının çoğu psikanalitik kuramı benimsemezken, Henry Murray'ın kişilik kuramının psikanalitik kuram ile ayırıcı özellik yaklaşımının bir karışımı olduğu görülmektedir. Murray'a göre, bir gereksinimin aktif hale gelip gelmemesi içinde bulunulan duruma bağlıdır, buna da baskı denilmektedir. Murray yirmi adet psikolojik kökenli ihtiyaç belirlemiş ve şu şekilde sıralamıştır; Kaçınma, düzen, oyun, reddetmek, duygululuk, cinsellik, yardım istemek ve anlayış, alçalma, başarı, yakın ilişki, saldırganlık, otonomi, suçtan kaçınma, karşıt hareket, savunma, saygı gösterme, üstünlük, sergileme, zarardan kaçınma (Burger, 2006: 246- 282).

Ayırıcı özellik yaklaşımında öne çıkan başka bir isim de Raymond Cattell'dir. Cattell, başka bilim dallarında kullanılan yaklaşımları benimsemiş, insan kişiliğini meydana getiren yapılarla ilgili kavramlar geliştirmemiştir. Cattell, birbirinden bağımsız olan özellikleri ayırarak, birbiriyle ilişkili olanları da gruplayarak kişiliğin temel yapısını oluşturabileceğimiz görüşündedir. Bu temel yapıyı oluşturmak için Cattell, faktör analizi adlı istatistik bir teknik

kullanmıştır. Cattell'in çalışmalarına yön veren ana hedef, faktör analizi tekniğini kullanarak kişiliğin temel özelliklerini keşfetmektir. Cattell'e göre, ayırıcı özellikler ancak gözlenebilir, net davranışların titizlikle ölçülmesiyle ortaya çıkabilir (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 263; Burger, 2006: 248).

Cattell (1950) ayırıcı özellikleri, yüzeysel ayırıcı özellikler ve kaynak ayırıcı özellikler olmak üzere iki grupta incelemiştir. Yüzeysel ayırıcı özellikler, ayırıcı özellik tarafından kontrol edilen, birbirleriyle ilişkili olan ve bir arada gruplanmış gözlenebilir davranışlardır. Kaynak ayırıcı özellikler ise, sadece faktör analizi metoduyla ortaya çıkarılabilen, kişiliğin derinlerinde bulunan ve kişiliğin temel yapısını oluşturan özelliklerdir (İnanç ve Yerlikaya, 2016: 264-265).

Cattell bu araştırmasında 16 temel özellik bulur ve 1949'da on altı faktörlü Kişilik Testi'nin (16 PF) ilk halini yayımlar. 16 PF'nin gözden geçirilmiş son şekli günümüzde halen kullanılmaktadır. Cattell'in bu 16 kişilik özelliği şu şekildedir (Burger, 2006: 248-252; İnanç ve Yerlikaya, 2016: 264):

1. Sıcaklık; iyi kalplilik ve dışa dönük olmaya karşı eleştirel olmak ve mesafeli davranmaktır.
2. Mantıklı düşünme; soyut ve net düşünmeye karşı daha az zekice ve somut düşünmektir.
3. Duygusal kararlılık; duygusal açıdan kararlılık ve sakinliğe karşı sinirlilik ve duygusal değişkenliktir.
4. Üstünlük; girişkenlik ve saldırganlığa karşı uysallık ve uzlaşmacı olmaktır.
5. Neşelilik; istekliliğe karşı resmi ve ciddi olmaktır.
6. Kural bilinci; öz disiplin ve ahlaklığa karşı menfaatçilik ve kural tanımamazlıktır.
7. Sosyal cesaret; gözüpek ve rahat olmaya karşı utangaç ve çekingen davranmaktır.
8. Hassaslık; sevecenlik ve naifliğe karşı sertlik ve kendi kendine yetme durumudur.
9. Tedbirlilik; şüphecilik ve tedbirliliğe karşı insanlara güvenme ve inanmadır.

10. Dalgınlık; hayalcilik ve dalgınlığa karşı gerçekçi ve sağlamcı olmaktadır.

11. Hususiyet; süslülük ve abartılı olmaya karşı sade, doğru ve kendisi gibi olmaktadır.

12. Endişe duygusu; güvensiz ve kaygılı olmaya karşı kendinden emin ve memnun olmak.

13. Değişikliğe açıklık; özgür düşünceye ve deneyselciğe karşı tutucu ve geleneksel olmak.

14. Kendine yetme; kendine yetme ve becerikliliğe karşı katılımcı ve grup odaklı olmak.

15. Mükemmeliyetçilik; kontrollülük ve zorlayıcılığa karşı gevşek ve disiplinsiz davranmak.

16. Gerginlik; harekete hazır olma durumu ve gerginliğe karşı rahat ve sakin davranmak.

Kişilik yapısının esas özelliklerinin varlığına yönelik çalışmaların temelini faktör analizleri oluşturmakta ve yapılan çalışmalarla kişiliğin beş faktörlü bir yapıyla genel anlamda açıklandığı göze çarpmaktadır (Tabak vd., 2010: 543). Çeşitli araştırmacılar farklı isimler kullansa da bu boyutlar için sıklıkla kullanılan kavramlar Nevrotiklik, Dışa dönüklük, Açıklık, Uyumluluk ve Özdisiplindir (Burger, 2006: 253).

2.4.6.1. Beş Faktör Kişilik Özellikleri Boyutları

Antik Yunan döneminde yer alan Platon'dan başlayarak günümüze kadar çeşitli araştırmacılar, kişilik treytleri (özellikleri) üzerinde çalışmış ve çeşitli modeller geliştirmişlerdir (Somer ve Goldberg, 1999: 42-450). Çalışmamızda sıklıkla bahsedeceğimiz Beş faktör kişilik modeli, tarihsel süreçte yapılan belli çalışmalar ile şekillenmiştir. 1966 yılında Allport ve Odbert' in birlikte yaptıkları çalışmayla araştırılmaya başlanan kişilik özellikleri, ayırıcı özellik kuramcılarında olan Raymond Cattell'in kişiliğin temel yapısını belirleyebilmek için faktör analizi isimli istatistiksel bir yöntem kullandığı çalışmasıyla devam etmiş, 1978 yılında Robert R. McCrea ve Paul T. Costa'nın geliştirdiği Beş Faktör Kişilik Özellikleri kuramıyla günümüze gelmiştir.

Kuram ilk geliştirildiğinde üç faktörden oluşmaktaydı; duygusal dengesizlik (neuroticism), açıklık (openness) ve dışa dönüklük (extraversion). Daha sonra bu kavramlara uyumluluk (agreeableness) ve sorumluluk (conscientiousness) kavramları da eklendi ve beş faktörlü bir kişilik modeli oluşturuldu (Burger, 2006: 248-251; Goldberg, 1992; Costa ve McCrae, 1992: 175-178).

Farklı yöntemlerle yapılan birbirinden farklı çalışmalarda ise bu beş faktör çok sık ortaya çıkmıştır ve araştırmacılar artık bu faktörlere büyük beşli (big five) adını vermiştir (Friedman ve Schustack, 2003; Burger, 2006: 251). Bu kavramların İngilizce karşılıklarının baş harfleri birleştirildiğinde ise okyanus anlamına gelen OCEAN kelimesi oluşmaktadır (Burger, 2006: 251-253).

Antonioni tarafından ele alınan *Beş Faktörlü Kişilik* yaklaşımında ise, kişilik özellikleri çift kutuplu olarak incelenmektedir. Bunlar; dışa dönüklük- içe dönüklük, geçimlilik-geçimsizlik, sorumluluk-sorumsuzluk, açıklık-kapalılık ve duygusal dengesizlik-duygusal tutarlılıktır (Antonioni, 1998: 38'den akt; Tutar, 2014: 54-55).

Birçok araştırmacı, sıklıkla kendini gösteren Büyük Beşli'den oldukça etkilenmiştir. Yapılan çalışmalarda, bu beş faktör anaokulu öğrencilerinde de ortaya çıkmıştır ve süreç içerisinde yüksek düzeyde kararlılık göstermiştir. Bir grup araştırmacı, büyük beşli puanlarını belirlemek için 1939-1944 yılları arasında üniversite öğrencileriyle yapılan görüşmeler ve anketlerden alınan verileri kullanmıştır. 45 yıl sonra aynı deneklerin yaptığı büyük beşli test sonuçlarıyla, üniversite dönemlerinde aldıkları puanlar yüksek düzeyde korelasyon göstermiştir. Kısacası, farklı birçok kaynaktan elde edilen bulgulara göre kişiliğimizi oluşturan özelliklerin çoğu, beş temel kişilik boyutu üzerinde toplanmaktadır (Burger, 2006: 255).

Şekil 6. Büyük Beşli Kişilik Faktörleri

Nevrotiklik (Duygusal Kararlılık)	Kaygılı ya da sakin Güvensiz ya da güvenli Kendine acıma ya da kendinden memnuniyet
Dışa dönüklük	Sosyal ya da çekingen Eğlenceyi seven ya da ciddi Şefkatli ya da mesafeli
Açıklık	Hayalci ya da gerçekçi Çeşitlilik ya da sıradanlık Bağımsız ya da uysal
Uyumluluk	Yumuşak kalpli ya da katı Güvenen ya da şüphe duyan Yardımcı ya da işbirliği yapmayan
Özdisiplin	Düzenli ya da düzensiz Dikkatli ya da dikkatsiz Kendini disipline edebilen ya da zayıf iradeli

Kaynak: Burger, 2006; 253.

Beş faktör kişilik özellikleri yaklaşımının boyutları olan duygusal dengesizlik (neuroticism), açıklık (openness), dışa dönüklük (extraversion), uyumluluk (agreeableness) ve sorumluluk (conscientiousness) kavramlarını inceleyelim.

2.4.6.1.1. Dışa Dönüklük

Araştırmacılar ikinci davranış boyutu olarak dışa dönüklüğü belirlemişlerdir. Bu boyut Eysenck'in (1985) dışa dönüklük boyutuyla paralellik göstermektedir. Bu boyutun bir ucunda aşırı dışa dönükler, diğer ucunda ise içe dönükler bulunur (Costa ve McCrae, 1992: 15).

McCrae ve Costa, dışa dönüklük boyutunu temel olarak altı tane tanımlayıcı sıfat ile ifade etmektedir (Shaye, 2009: 8);

- Girişkenlik (neşeli ve birçok arkadaşı bulunan–soğuk ve arkadaş ilişkileri düşük olan),
- Aktif (enerjik ve hızlı hareket edip, hızlı yürüyen–sakin, yavaş ve düşünceli yürüyen),
- İddialı (sözü geçen ve kuvvetli–mütevazı ve utangaç),
- Maceracı–heyecan odaklı (gösterişli–ihtiyatlı),

- İyimser (güler yüzlü ve cesur–isteksiz ve sakin),
- Sıcakkanlı (sempatik ve konuşkan–soğuk ve insanlardan kendini soyutlayan), bu sıfatlar dışa dönük kişilik özelliklerini açıklamaktadır.

Dışa dönük bireyler, sosyal, enerjik, sıcakkanlı, girişken, aktif, heyecanlı, konuşkan, insan odaklı, iyimser, neşeli, sevgi dolu, duygularını rahatça gösteren, coşkulu, risk alabilen, değişikliği tercih eden, insanlarla kolay ilişki kurabilen, işbirliğine yatkın, sosyal hareketlere ve gruplara öncülük eden, dış dünyaya açık bireyler olarak değerlendirilmektedir (Bowditch ve Anthony, 2005: 46; Costa ve McCrae, 1992: 15; Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002; Barrick ve Mount, 1991; Tutar, 2014: 54-55; Goldberg, 1992; Burger, 2006: 254; Basım vd., 2009: 22-23). Onların iyimser ve enerjik olma özellikleri daha çok çatışma ve çatışma çözme becerileri ile ilgilidir. Daha fazla enerji potansiyeline sahip olmaları dolayısıyla verilen zamanda daha fazla tasarı üretebilir ve içe dönüklere kıyasla daha az yorgunluk hissi yaşayabilirler. Hatta olayların olumlu yönlerine odaklanmaları onları stresten uzaklaştırabilir. Ayrıca olaylara karşı gösterdikleri tepkiler daha güçlüdür. Bu nedenle kendilerini psikolojik olarak daha iyi hissedip, daha fazla olumlu davranış sergilerler. Sonuç olarak, dışa dönük kişiler, içe dönüklere göre daha çok enerjiye, olumlu etkiye ve olumlu olay beklentisine sahiptirler (McCrae ve Costa, 2003).

Dışa dönüklük düzeyi düşük olan, yani içe dönük olan bireyler ise içine kapanık, sosyalleşmeyi sevmeyen, insanlara karşı mesafeli duran, utangaç, çekingen, ağırbaşlı, mesafeli, görev odaklı, sessiz, sakin, sade, temkinli, yalnızlığı tercih eden ve kendilerine daha fazla zaman ayırmayı tercih eden kimselerdir (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002; Bowditch ve Anthony, 2005: 46; Goldberg, 1992; Basım vd., 2009: 22-23). Bu bireyler rahat iletişim kuramayan, dostluk ve arkadaşlık ilişkileri güçlü olmayan, yakın arkadaşları dışında yalnız kalmayı tercih eden, kendi iç dünyasında yaşayan insanlardır (Tutar, 2014: 54-55; İnanç ve Yerlikaya, 2016). İçe dönükler için asosyal ve enerjisi olmayan kişiler olduklarını söylemek de yanlış olur. Bir grup araştırmacının gözlemlediğine göre, ‘İçe dönükler soğuk değil çekingen,

izleyici değil bağımsız, uyuşuk değil ağır adımlı insanlardır' (Costa ve McCrae, 1992: 15).

Araştırmalara göre, dışa dönükler içe dönüklere göre daha çok arkadaşla sahiptir ve sosyal ortamlarda daha çok zaman geçirmektedirler (Burger, 2006: 254). Dışa dönüklerin pozitif ve enerjik özellikleri çatışma çözme becerilerini artırmakta ve kolaylık yaratmalarını sağlamaktadır. Daha yüksek enerjileri sayesinde, dışa dönükler verilen zamanda daha fazla tasarı üretebilir ve içe dönüklere göre daha az yorgunluk hissi duyabilirler. Araştırmacılara göre, dışa dönükler daha fazla pozitif etkiye ve pozitif olay beklentisine aynı zamanda daha güçlü tepkiye ve içe dönüklerden daha fazla enerjiye sahiptirler. (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002).

2.4.6.1.2. Yumuşak Başlılık

McCrae ve Costa' ya göre uyumluluk ile ilgili temel olarak altı tane tanımlayıcı sıfat bulunmaktadır, bu sıfatlar gelişime uyumluluk özelliğini kişiliğinde barındıran bireyleri tanımlamaktadır ve bu sıfatlar şu şekildedir (Shaye, 2009: 8):

- Alçak gönüllü,
- Dürüst,
- Uyumlu,
- Yumuşak huylu,
- Diğergam (bazı durumlarda başkalarını kendinden daha önce düşünen),
- Güvenilir.

Uyumluluk puanı yüksek bireyler, yumuşak huylu, temiz kalpli, iyi niyetli, güvenilir, yardımsever, inatçı olmayan, merhametli, kolay aldanan, dürüst, hoşgörülü, işbirliğinden yana olan, bağışlayıcı, saygılı, dost canlısı, cömert, sıcakkanlı, alçak gönüllü, esnek, destekleyici, sadık, nazik ve ince bireyleri ifade eden kişilik tipleridir (Mount, Murray ve Greg, 1998: 145; Tutar, 2014: 54-55; Burger, 2006: 254-255; Goldberg, 1992; McCrea ve John, 1992; McCrea ve Costa, 2003). Bu özelliklere sahip bireyler, yönetici olarak astlarını iyi motive eder, onların ihtiyaçlarını gidermeye yönelik çalışır ve iyi

iletişim kurarlar (Burger, 2006: 254-255). Uyumlu kişiler, kişilerarası ilişkiler kurmada ve sosyal tutumlar geliştirmede başarılı kişilerdir (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002). Uyumlu insanlar işbirliğini rekabete tercih ederler, kavgadan kaçınırlar ve stresli ortamlarda daha rahat çalışabilirler (Burger, 2006: 254). İyi bir dinleyici olmak, empati kurabilmek uyumlu insanların özelliklerindedir (Caliendo, Kritikos, 2008: 7). Doğru sözlülük, başkalarına açık ve dürüst yaklaşmayı ifade etmektedir. Araştırmacılar, bu boyutun ahlaki değerlerle ilişkili olduğunu belirtmektedirler. Yetişkinlikte belirgin bir şekilde görülen yumuşak başlılık özelliği, erken çocukluk dönemindeki sıcaklık ve şefkat içeren aile ilişkilerinden beslenir (McCrea ve Costa, 2003; Somer, 1998).

Araştırmacılar, yumuşak başlılık özelliğini yüksek düzeyde göstermenin aynı zamanda uyumsuzluğa da işaret edeceğini, aşırı yumuşak başlı bireylerin, bağımlı ve dalkavukça davranabileceklerini, aynı zamanda, başkaları doğrultusunda davranarak kendilerini yok edici davranışlar sergileyebileceklerini belirtmektedir (McCrea ve Costa, 2003).

Bu boyutu zayıf olanlar ise; yardımsever olmayan, inatçı, hemen parlayan, agresif, alaycı, tahammülsüz, cimri, eleştirici, kavgacı, soğuk, kaba, şüpheli, benmerkezci, işbirliği yapmayan, kindar, merhametsiz, çıkarıcı ve dalavereci özellikleri baskın olan insanlardır (Mount, Murray ve Greg, 1998: 145; Tutar, 2014: 55; Burger, 2006: 255; Goldberg, 1992; Digman, 1990; McCrea ve Costa, 2003). Bu bireylerin sıklıkla yaşadığı kıskançlık, benmerkezci ve kinci duygular sonucunda başkalarına karşı düşmanca davranma ve kayıtsız kalma eğilimleri oluşabilir (Digman, 1990). Düşük uyumluluğa sahip kişiler işbirlikçi olmak yerine rakip olmayı tercih ederler, çıkarları ve inançları için kavgayı göze alırlar (Burger, 2006: 255).

Yüksek düzeyde geçimlilik özelliği gösteren insanlar için kişiler arası etkileşim gerektiren görevler daha uygunken, geçimsizlik özellikleri baskın olan insanlar için bireyler arası ilişkiyi gerektirmeyen, kendi başına yapılan işler daha uygundur (Mount, Murray ve Greg, 1998: 145)

McCrae ve Costa' nın 1992 yılında yapmış oldukları çalışmaya göre, uyumluluk özellikleri baskın olan bireyler ile dışa dönük özellikleri baskın olan bireylerin benzer bazı özellikler gösterdiği göze çarpmaktadır. Uyumluluk

boyutu özelliklerinden işbirliği, kişilere karşı yardımcı olma eğilimi, bireyleri kişilerarası ilişkilerde dışa dönüklükte olduğu gibi başarıya yöneltmektedir (McCrea ve Costa, 1992).

2.4.6.1.3. Sorumluluk

McCrae ve Costa' nın 1992 yılında ve Costa McCrae ve Dye' nin 1991 yılında yapmış oldukları çalışmalar neticesinde sorumluluk (öz disiplin) boyutunu tanımlayıcı altı tane sıfat bulunmuştur (Shaye, 2009: 9):

- Görev bilincine sahip,
- Düzenli,
- Kabiliyetli,
- İhtiyatlı,
- Başarmak için mücadele güdüsüne sahip,
- Öz disiplinli.

Sorumluluk sahibi bireyler, durumdan vazife çıkaran, işleri tam yapan, zaman kullanımı konusunda duyarlı, A tipi özellikleri baskın, işler konusunda düzenli, duyarlı ve yüksek performans gösteren insanlardır (McCrea ve Costa, 1989: 116). Sorumluluk özelliği yüksek kişilerin, bilinçli ve planlı hareket eden, organize olabilen, azimli, güvenilir, kararlı, dikkatli, titiz, başarıma isteği ve çabası yüksek, disiplinli, düzenli, temkinli bireyler olduğu görülmektedir (Tutar, 2014: 55; Goldberg, 1992; Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002; McCrea ve Costa, 2003; Bacanlı vd., 2009; Burger, 2006: 255). Bu boyuttaki özellikleri gelişmiş bireylerin hem otonom, hem de hiyerarşik yapı içerisinde her türlü görevde başarı kazanma olasılıkları fazladır ve bu özellikleri gelişmiş yöneticilerin başarı düzeylerinin yüksek olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (Tutar, 2014: 54-55). Bu boyutun özelliklerini kişiliğinde barındıran bireylerin hem hiyerarşik yapı içerisinde hem de otonom yapı içerisinde, hemen hemen bütün işlerde başarılı olma ihtimalleri yüksektir (Zel, 2006: 26). Aşırı sorumluluk puanına sahip bireyler zorlayıcı, mükemmeliyetçi veya işkolik de olabilirler (Goldberg, 1992). Sorumluluk belirleyen özellikler, çoğu

zaman başarıya da iş durumlarında da ortaya çıktığı için, bazı araştırmacılar boyuta başarıma isteği ya da iş adını verir (Burger, 2006: 255).

Sorumluluk özelliği düşük bireyler ise, dikkatsiz, dağınık, sorumsuz, disiplinsiz, amaçsız, vurdumduymaz, güvenilmez, kararsız, tembelliğe meyilli, düzensiz, görev bilincinden uzak ve ihmalkar olarak değerlendirilmektedir (Tutar, 2014: 54-55; Burger, 2006: 255; Robbins ve Judge, 2007; Bacanlı vd., 2009).

Sorumluluk boyutu yönetim, başarıma çabası, öz-disiplin, müzakere ve yetkin olma temel özelliklerini kapsar. Bu boyut hazzı erteleyebilmeyi, hoş gitmeyen görevlerde sabırlı olabilmeyi, sorumlu ve güvenilir bir biçimde hareket etmeyi ve ayrıntılara dikkat etmeyi gerektirir. Sorumluluk hem hareketi hem de odaklanmayı içinde barındırdığı için ilerletici ve ketleyici özellik taşımaktadır. Buradaki ilerletici yön, başarı ihtiyacı ve çalışma kararlığında kendini gösterirken; ketleyici yön de kendini ahlaki titizlik ve tedbirli olmada gösterir. Sorumluluk özelliği yüksek düzeyde olan bireyler bilinçli, başarı yönelimli, planlı, mükemmeliyetçi, çalışkan, dakik, iyi organize olan, hırslı ve azimli kişilerdir. Düşük sorumluluk özelliği görülenler ise dikkatsiz, dağınık amaçsız, ihmalkar ve işten kaçan kişiler olup, zorlayıcı bir vicdana ve yaygın bir suçluluk duygusuna sahiplerdir. Bu bireyler, öz disiplin ve enerji yetersizliği dolayısıyla kendi standartlarını oluşturmakta zorlanırlar (McCrea ve Costa, 1987).

Aynı zamanda yapılan çalışmalar sorumluluk (öz disiplin) boyutunun ciddiyet, ısrarcılık, güvenilirlik gibi sıfatlarla pozitif yönlü bir ilişkiye, bencillik, unutkanlık, tembellik sıfatlarıyla negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur (Bishop, 1997: 17).

2.4.6.1.4. Duygusal Dengesizlik (Nevrotiklik)

McCrae ve Costa' ya göre duygusal dengesizlik ile ilgili temel olarak altı tane tanımlayıcı sıfat bulunmaktadır ve bu sıfatlar duygusal dengesizlik özelliğini kişiliğinde barındıran bireyleri tanımlamaktadır ve bu sıfatlar şu şekildedir (Shaye, 2009: 9):

- Endişeli,

- Düşmanca duygulara sahip,
- Düşüncesiz,
- Depresif,
- Kendinin farkında,
- Kırılgan.

Nevrotiklik (duygusal dengesizlik) boyutu, kişileri duygusal kararlılık ve kişisel uyum sürekliliği arasında bir noktaya yerleştirir (Burger, 2006: 253). Costa ve McCrae (1992)'a göre duygusal dengesizlik, olumlu psikolojik uyum ve duygusal dengenin eksikliğini anlatmaktadır. Duygusal dengesizlik, insanların kişiliklerindeki duygusal dengeye dair bilgilerdir. Nevrotizme anksiyeteye, depresyona ve öfkelenme gibi olumsuz duygulara yatkın olmaktadır diyebiliriz (McCrae ve Costa, 1992). Duygusal istikrar boyutunun özellikleri arasında bireyin duygusal olup olmaması, sınırlı olup olmaması, sıkılgan ve endişeli olup olmaması, kendine güvenme oranı, pozitif veya negatif yaklaşımlı olması gibi özellikler bulunmaktadır (Ashton ve Lee, 2005: 1324). Duygularında aşırı dalgalanmalar bulunan ve duygusal sıkıntı yaşamaya meyilli insanlar, nevroitiklik boyutunda yüksek bir puan alabilirler (Burger, 2006: 253). Kaygı, depresyon, öfke ve sıkıntı gibi negatif duygular, duygusal dengesizlik boyutunun temelinde var olur. Duygusal dengesizlik, gerçekçi olmayan düşüncelerle ve başa çıkma mekanizmalarındaki yetersizlikle bağlantılıdır. Bu bireyler sıklıkla kuruntulu düşüncelere sahiptir ve buna bağlı olarak düşmanca tepkiler verebilirler ve kendilerini suçlama duyguları ağır basabilir (McCrae ve Costa, 1987). Duygusal dengesizlik aynı zamanda ruhsal kökenli rahatsızlıklardan olan kaygı, bedensel tepkiler, depresif tepkiler, fobiler ve histerik dönüşümlerin de ortak adı olarak kullanılmaktadır (Budak, 2000: 535–536). Araştırmalara göre, yönetim görevinde bulunan kişilerin duygusal istikrar boyutlarının yüksek olmasının önemli olduğu ortaya konulmuştur (Ashton ve Lee, 2005: 1324).

Duygusal dengesizlik boyutu, duygularını kontrol etmekte sıkıntı yaşayan, aşırı negatif duygulara sahip ve içe dönük, melankolik olmak ile aşırı pozitif duyguları olan, kaygısız özellikleri bulunan vb. şekilde, birbirine zıt iki

kutuplu (bipolar) duygu durumunu yaşayan insanlardan oluşur (Costa ve McCrea, 1987: 301). Duygusal dengesizlik puanı yüksek olan bireyler, alıngan, sinirli, ürkek, korkak, özgüveni zayıf, tükenmişlik hissi yüksek, içe dönük, kararsız, kaygılı, mutsuz, güvensiz, çabuk üzülen, stres eğilimi ve suçluluk, hüznün, korku gibi olumsuz duyguları yaşama eğilimi yüksek kişilerdir (Costa ve McCrea, 1987: 301; Ashton ve Lee, 2005: 1324; Goldberg, 1992; İnanç ve Yerlikaya, 2016: 287-288; McCrea ve Costa, 2003; Somer vd., 2002; Basım vd., 2009: 23). Duygusal dengesizlik puanının oldukça yüksek olması bireylerin açık ve doğru düşünme yeteneğini zayıflatabilir, doğru kararlar üretmedeki başarılarını düşürebilir ve stres algısını yükseltebilir (Goldberg, 1992). Nevrotiklik, farklı uyum sağlama ve ruhsal sağlık problemleriyle ilişkilidir ve toplumda sıkça karşımıza çıkan depresyonla da yakından ilgilidir (Basım vd., 2009: 23).

Nevrotiklik düzeyi düşük, duygusal tutarlılık özellikleri baskın olan insanlar ise rahat, uyumlu, özgüveni yüksek, sakin, sabırlı, kuvvetli, benlik algısı ve benlik saygısı gelişmiş, kendi halinden memnun, güvenli, uysal, duygusal olarak dengeli, olumlu duygular yaşamaya eğilimli, yaşam doyumları yüksek kişilerdir (Ashton ve Lee, 2005: 1324; Burger, 2006: 253-254; Goldberg, 1992; Costa ve McCrae, 1992; McCrea ve Costa, 2003; McCrae ve John, 1992; Somer vd., 2002; Basım vd., 2009: 23). Nevrotiklik düzeyi düşük bireyler, beklenmedik tepkiler vermezler belirli bir duygusal kararlılık gösterirler, duygusal iniş çıkışları daha azdır (Eysenck ve Eysenck, 1969'den akt; İnanç ve Yerlikaya, 2016; Basım vd., 2009: 23).

2.4.6.1.5. Deneyime Açıklık

Bu boyut araştırmacıların en zor uzlaştıkları, en karmaşık boyuttur. Araştırmacıların bazıları bu boyutu zeka boyutu, bazıları kültür boyutu, bazıları da deneyime açık olma boyutu olarak adlandırmıştır (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002: 23). Açıklık boyutu, kişiler arası ilişkilerde açık olmaktan ziyade deneyimlere açık olmak anlamında kullanılmaktadır (Burger, 2006: 254).

McCrae ve Costa 1985 ve 1992 yıllarında yapmış oldukları çalışmaların sonucunda deneyime açık kişilik yapısı ile ilgili altı tane temel sıfat

belirtmiştir, bu sıfatlar gelişime açıklık özelliğini kişiliğinde barındıran bireyleri tanımlamaktadır ve bu sıfatlar şu şekildedir (Shaye, 2009: 9):

- Duygusal,
- Fikir sahibi,
- Estetik,
- Aktif,
- Fantastik,
- Değer sahibi.

Açıklık boyutu yüksek bireylerin analitik düşünme, yaratıcılık, girişimcilik, orijinallik, yenilikçilik, esneklik, bağımsızlık ve meraklılık özellikleri baskındır (Tutar, 2014: 56; Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002: 23; Burger, 2006: 254; Goldberg, 1992). Bunlar görece olarak zeki, meraklı, hassas, kültürlü, bilgili, çok yönlü, orijinal fikirlere sahip ve geniş ilgi alanına sahip olan, geniş düşünceli, sanata karşı ilgili, hayal gücü kuvvetli, bağımsız, gelenek dışı, orijinal, cesur, macerayı seven, soyut fikirler ortaya koyan, yeni görüşlere açık, değişimden yana tavır geliştiren kişilerdir (Tutar, 2014: 56; Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002: 23; Burger, 2006: 254; Goldberg, 1992; Zel, 2006: 26). Bu kişilerin yenilikçi ve sıra dışı düşünceleri mevcut durumlardan kolaylıkla sıkılmalarına ve diğer insanlar tarafından bencil olmakla suçlanmalarına neden olur (Burger, 2006: 254). Zihinsel yetenek ile deneyime açıklık arasında ilişki olduğuna dair pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu bireylerin aktif imgeleme yapmaya, estetik ilgisine, duygulara karşı duyarlılığa, çeşitliliği tercih etmeye, entelektüel meraka ve bağımsız yargılamada bulunmaya yatkınlığı yüksektir. Yani bu bireyler sert kurallar yerine esnek kuralları tercih eden, sınavlara mizahi bir bakışla yaklaşan, yeni deneyimlere ilgisi olan, geleneksel cinsiyet rollerine karşı çıkan insiyatif özellikleri gelişmiş bireylerdir. Bağımsızlık ve özgün olma özellikleri Kendilerini tanımlarken vurguladıkları özelliklerdir. Hayal güçleri zengin olduğundan, çeşitliliği tek tip olmaya tercih ederler. İçgörü sahibidir kişilerdir aynı zamanda cesurdurlar. Estetik değerleri ve entelektüel uğraşları önemsedikleri için sanatçı, yaratıcı, nükteli, orijinal olarak görünürler. Çünkü aradıkları şey, geniş bir deneyim

ranjıdır (McCrea ve Costa, 1987). Sanatsal yönleri de ön plana çıkmaktadır (Goldberg, 1992). Buradan hareketle yenilikçi bilim adamlarının ve yaratıcı sanatçıların açıklık boyutunda yüksek olduğunu düşünebiliriz (Feist, 1998). Bazı araştırmacılar bu boyuta akıl adını verir, ancak bununla kastedilen zekadan farklı bir kavramdır (Burger, 2006: 254).

Açıklık boyutunun diğer boyutu kapalılık ise değişime dirençlilik, yeni fikirlere kapalılık, dar görüşlülük, gelenekselik, muhafazakarlık, gelenekçilik kişilik özelliklerini kapsar (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002: 23; Burger, 2006: 254; Goldberg, 1992; Tutar, 2014: 56). Deneyime açıklığın diğer boyutunda yer alan bireyler, yüzeysel, basit ve sadedirler. Kişiler arası ilişkiler konusunda oldukça geleneksel tutumlara sahiptirler. Sanatsal zevkleri yoktur, kuralcıdırlar ve otoriteye itaat ederler. İlgi alanları dardır ve yaratıcılıkları düşüktür. Hayal kurma becerileri zayıftır, çeşitliliği sevmezler ve sanatsal zevkleri yok denecek kadar azdır (McCrea ve Costa, 2003).

Yaratıcılık ve deneyime açıklık arasındaki bir ilişki olduğu düşünüldüğünde, yaratıcılık, zeka ve kişilik boyutları arasında bir yerde konumlandırılabilir. Deneyime açıklık yaratıcı kişilerin genel bir özelliği varsayılabilir. Fakat hangi koşullarda hangi kişilik alanlarının yaratıcılığı etkilediği incelenmesi gereken bir mevzudur (McCrea ve Costa, 2003).

3. EGO KİMLİK SÜRECİ

Kimlik; bireyin kendini yaşayışı yani birey olarak benzersiz ve kendine özgü bir tarz içinde varolması ve bu tarzın süreklilik göstermesidir. Kendiliğinden ve doğal olarak oluşan temel belirli yaşantılarımızın birleşimi kimlik duygusunu oluşturmaktadır (Dereboy, 1993: 17). Kimlik duygusu, egonun yaşantıları gözleyici ve örgütleyici işlevlerinin ürünü şeklinde görülmelidir (Erikson 1968'den akt; Dereboy, 1993: 40). Kimlik oluşumu egodaki ruhsal yapıların sağlam ve tutarlı bir nitelik kazanması sürecidir; yeni bir ruhsal yapının oluşma süreci değildir (Kernberg 1966, 1975'den akt; Dereboy, 1993: 41).

Erikson'un kuramının merkezi, kimlik kavramından oluşmaktadır (Dereboy, 1993: 10). Erikson, kimliği, bireysellik ve biriciklik duygularının

yanı sıra, geçmiş ve gelecekle bütünlük ve süreklilik duygusunu da içeren, karmaşık bir içsel durum olarak tanımlar. Kimlik bunalımı ve kimlik bocalaması kavramları da onun çalışmaları vasıtasıyla psikiyatri dilinde yer edinmiştir. Kimlik bunalımı kavramı, çok sık kullanılmasının yanı sıra yanlışta kullanılmaktadır. Erikson kimlik bunalımını, güçlü bir kimlik duygusuna sahip olmadığımız dönemlerde yaşadığımız kafa karışıklığı ve çaresizlik şeklinde kullanmıştır (Burger, 2006: 164).

Erikson'un en özgün kuramsal katkılarından biri olarak görülen Aşamalı-oluşum kuramında, Erikson tarafından aşamalı-oluşum (epigenesis) kavramının genetik bilimine ait olduğu belirtilir. Aşamalı-oluşum kavramı, döllenmiş yumurta hücresinin anne karnında gelişimini temel alır. Tüm doku ve organlar ayrışmamış bir biçimde, tek bir hücrede bulunurlar ve her doku zamanı gelince ayrışıp gelişmeye başlar. Bir doku yeterince geliştiği takdirde, ardından gelecek ayrışma (differentiation) basamağı için olanak sağlar. Gelişim zamanını kaçıran dokunun gelişiminde aksamalar oluşur. Bu aksama ilerleyen süreçlere yansır ve ondan sonra oluşacak dokuların uygun biçimde gelişmesini engeller (Dereboy, 1993: 79).

Burdan hareketle Erikson, aşamalı-oluşum ilkesini, insanların ruhsal-toplumsal gelişimine uyarlar. Yani, kişilik gelişimi zamanı geldikçe birbirine bağlı olarak gelişen sekiz aşamadan oluşur. Erikson'a göre bu aşamalar 'çekirdek çatışması' veya 'normatif bunalım' olarak adlandırılır (Kulaksızoğlu, 2007: 30). Her aşamada bir olumlu bir de olumsuz duygu bulunur. Bu duygulardan hangisi baskın olursa, o evrenin ruhsal-toplumsal bunalımının konusunu o duygu oluşturur. Gelişimin yönünü ise, ruhsal-toplumsal bunalımların çözümlenme şekli oluşturur. Çünkü bir bunalımın çözüm yolu, ilerde yaşanabilecek bunalımların çözüm yollarına etki eder. Yaşanılan bunalımda çözümlenememiş duygular var olduğunda, gelişim evreleri ilerlese dahi birey önceki evrelere gerileyebilir ve daha önceki gelişim evrelerine özgü bunalımları yeniden yaşayabilir (Dereboy, 1993: 80). Bunalımları atlattık için iki alternatif vardır ve bu alternatiflerden biri, kişinin uyum sağlamasına katkıda sağlar, diğeri katkı sağlamaz (Burger, 2006: 164).

Erikson, insanın hayatında yaşadığı sekiz çekirdeksel çatışmayı, insanın sekiz çağı olarak adlandırmaktadır. Hayatın ilk dönemi olarak düşündüğü ‘Temel güvene karşı güvensizlik’ döneminden sonra, Freudun anal dönemine karşılık gelen çatışmayı da Özerkliğe karşı kuşku ve utanç olarak adlandırmaktadır. Fallik döneme karşılık gelen Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu, gizil döneme karşılık gelen Başarıya karşı aşağılık duygusu ve ergenlik döneminde yaşanan Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası dönemi şeklinde oluşturmaktadır. Yetişkinlik için de üç çekirdeksel çatışma tanımlayan Erikson psikanalizin ötesine gider. İyi bir hayat yaşamak için genç yetişkin Yakınlığa karşı yalnızlık sorununu, orta yaşlı kişi de Üreticiliğe karşı verimsizlik sorununu çözmelidir. Daha yaşlı birey ise Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk sorununu çözmelidir. Eriksona göre bu çatışmaların çözümleri kültürden kültüre farklılık göstermektedir (Kulaksızoğlu, 2007: 30-31).

3.1. Temel Güvene Karşı Güvensizlik

Bebekler doğumdan sonraki ilk bir iki yıl çevresindeki insanların bakımına muhtaçtır. Bebeğe yeterli derecede ilgi ve sevgi gösterilmemesi, bakımına dair aksamaların olması ya da bebeğin ihtiyaç duyduğu anda etrafındaki kişilerin bebeği önemsememesi kişilik gelişimini etkilemektedir. Bebek güven duymak ister, onun için dünya ve insanlar iyidir. Bazı çocuklar yeterli ilgi ve sevgiyi göremezler ve temelde güvensizlik duygusu geliştirirler. Erikson, temel güveni, yaşamsal bir kişiliğin ve bir kimlik duygusunun temel yapısı olarak görmektedir. Şöyle ki, temel güven duygusu diğer insanların bize karşı olumlu duygular beslediği, onlara inanıp, güvenip, onlardan yardım alabileceğimizi ve onlara bağlanabileceğimizi ilgilendiren olumlu duygu ve düşüncelerin temelidir (Arı, 2003: 62). Temel güvensizlik duygusu yaşayan çocuklar, yaşamlarına yabancılaşır, içe kapanmaya başlar ve hem kendilerine hem de başkalarına güvenmezler (Burger, 2006: 165).

Psikanalitik yaklaşımda bu döneme denk gelen oral dönemdir ve bebekte gelişmesi istenen duygu *temel güvendir*. Bu dönemde *bebek* annenin geçici yokluğuna katlanabilmek, annesinin geri döneceğine ve her zaman olduğu gibi kendisine bakmaya devam edeceğine güven duymak ister. Demek ki, temel

güven duygusunun iki yüzü vardır: Bir yandan anneye ve sevgisine güvenme, bir yandan da kendini annenin sevgi ve güvenine değer bulma. Yaşamın bu ilk yakın ilişkisinden çıkarılan temel güven duygusu, yakın ilişkilerin sağlamlığına güven biçiminde ilerki yıllara taşınır (Dereboy, 1993: 83).

Yaşamının ilk yıllarında bebek, ihtiyaçlarını farketmesi, ihtiyaçlarının karşılanmasında gecikmelerin olması ve ihtiyacının karşılanması döngüsünü farkedip uyum sağladığında, zaman kavramını da anlamaktadır. Bu evrenin temel gücü umuttur. Anneyle ilişkisinde güven yaşayan bebek, ihtiyacının karşılanacağına güven duyar, aynı zamanda bebekte bir umut duygusu belirmektedir. Beklediği halde ihtiyacı karşılanmayan bebek, güvensizlik duygusu oluşturur. Umut, güven ve güvensizlik arasındaki çatışmadan doğar. Umut, gelecekte ihtiyaçların karşılanacağı, isteklerin yapılacağına inanmak olduğundan yaşanan andaki güvensizlik duygusuyla daha kolay başa çıkılır ve gelecekte iyi şeyler beklenir. Güven sarsılsa bile umut canlı kalır (Dereboy, 1993: 83).

İlk dönemden çıkarılan kimlik duygusu: *İçimde yaşadığım ve başkalarına verdiğim umut neyse, ben oyum* şeklindedir (Dereboy, 1993: 84).

Bu evrede, yakın ilişkilerde karşılıklı benimseme yaşantısı egemendir. Annesiyle ilişkisinde güvensizlik yaşayan birey, yakın ilişkilerde de güven problemi yaşayacaktır ve yakın ilişkilerden kaçınma ve içe kapanma eğilimi olacaktır. Bu durum bireyin yaşamının sonraki yıllarını ve gençlik dönemini etkileyecektir. Gençlik yıllarında, yaşamının ilk yıllarına doğru gerileme yaşayan genç, zamanı kavramanın farkına varır. Yani zamanı yaşamın değişmez bir boyutu olarak algılar ve iyi şeyler getireceğini umut eder. Güvensizlik duygusu yaşayan, kimlik bunalımı içindeki sağlıklı gençlerde, güven duygusunun sarsıldığı anlarda zamanı kavrama yeteneği ister istemez bozulur ve zaman kargaşası yaşanır (Dereboy, 1993: 84-85).

3.2. Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç

Birinci yaşın sonunda yürümeye başlayan çocuk, yürümeyle birlikte hız kazanan yer değiştirme yeteneğini, çevresini tanıma ve öğrenme için

kullanmaya başlar. Çocukların çevrelerini tanıma isteklerine ebeveynleri karşı çıkıp, bebeğin davranışlarına bazı kurallar getirirler (Arı, 2003: 63).

Bir buçuk yaşından itibaren çocuklar, kasların gelişimiyle dışkı veya idrarlarını tutabileceklerini ve bırakabileceklerini keşfederler. Bu durum çocuklar için en önemli özerklik girişimidir. Fakat ebeveynler dışkılama ve idrar çıkarmayı da çevreyi tanıma girişiminde olduğu gibi kontrol altında tutmak isterler. Ana babanın bu davranışı ile çocuğun özerklik girişimi çatışmaya başlar. O zamana kadar koşulsuz sevilen, her yaptığı onaylanan çocuk, ana babaya duyduğu güvene karşı kuşku duymaya başlar. Bu dönemde anne babaların katı kuralları koyması, katı yaptırımlarla yaklaşması, çocuğa bağırıp çağırıp sevgisini esirgemesi gibi psikolojik cezalar çocukların özerklik girişimlerinden utanç duymalarına sebep olur. Bu duygu suçluluk duygusunun temelidir (Arı, 2003: 63).

Tuvalet eğitiminde anne babanın çocuğa yaklaşımı, çocuğun dışkı ve idrara farklı anlamlar yüklemesini sağlayabilir. Şöyle ki; bazı çocuklar, annenin gösterdiği olumlu yaklaşıma bağlı olarak dışkıyı anneye bir hediye gibi algılar, bazı çocuklar ise annenin gösterdiği olumsuz tutuma karşılık olarak dışkı ile anneyi cezalandırabilir. Tuvalet eğitiminde ailelerin katı ve sıkı bir tutum izlemeleri yerine; işbirlikçi, hoşgörülü ve sabırlı bir tutum sergilemeleri çocuğun anneye yeniden güvenmesini sağlar. Bu sayede çocuk özerklik gelişimini sürdürmeye devam eder. Katı tutum ise utanç ve kuşkuya sebep olur (Arı, 2003: 63-64).

Çocuk bu dönemde, bağımsız iradesiyle kendini ortaya koymaya başlar, başkalarının gözü önünde durduğunun ve onlar tarafından değerlendirildiğinin farkına varır. Bununla birlikte utanma duygusu belirmeye başlar. Bu noktada önemli olan, utanma duygusunun, çocuğun özerklik kazanma çabalarına ket vurma seviyesidir. Bu dönemde çocuk yoğun utanç duygusu yaşarsa ya da utanç yaşamaya mahkum edilirse, özerklik denemelerinden kaçınmak zorunda kalır. Özerklik deneyimi yaşamayan çocuk, denetimi ebeveynlerine bırakır, yönlendirildiği ve izlendiği duygusu çocukta temel kuşkunun büyümesine sebep olur. Utanç ve kuşkunun yoğun olması, bireyleşme sürecinde aksamalara neden olur (Dereboy, 1993: 87).

Özerklik evresinden çıkarılan kimlik duygusu şöyle dile getirebilir: *Özgür irademle isteyebildiğim neyse, ben oyum.* Kimlik bunalımı bu evrede kendi olma iradesi ile kendinden kuşkunun çatışması olarak görülür. Bu çatışma gençlik çağını doğrudan etkiler. Utanç ve kuşku duyguları ağır basan birey, özerklik evresinde de, gençlik çağında da kendinden kuşku duyar ve bu durum yaşamını etkiler (Dereboy, 1993: 87-88).

Bu evrede özerklik duygusunu edinen gençte, *kendinden emin olma* havası egemendir. Genç kendi ayakları üzerinde durabilen, ailesinden bağımsız, hayal ettiği gibi biri olacağından emindir. Yine de, gençlikte ara sıra utanç ve kuşku eşliğinde kendiyile uğraşma yaşantıları olabilir. Çünkü bu dönemde geç bağımsızlığını kazanırken, aynı zamanda gözler önündedir. Genç bireyselleşme yolunda attığı adımlarda özerk kimliğini ortaya koyma çabasındadır ve gencin kendiyile uğraşmasının temelinde eleştirici gözler önünde olmasının getirdiği kimlikle uğraşma vardır (Dereboy, 1993: 88-89).

3.3. Girişimciliğe Karşı Suçluluk

Motor becerileri ve dil gelişiminin çok hızlı olduğu 3-6 yaş arasındaki çocuklar, her şeye ilgi duyarlar, öğrenme güduları ve merakları çok yüksektir ve hem sosyal hem de psikolojik çevrelerini keşfetme istekleri günden güne artar. Çocukların meraklarına yönelik yeni şeyler öğrenme çabaları diğer bireyleri rahatsız edebileceği gibi, çocuk bu merak doğrultusunda eşyalara zarar verebilir. Çocuk kendini keşfetmek, kendi güçlerini, becerilerini tanımak, yeteneklerinin farkına varabilmek için sürekli hareket eder (Arı, 2003: 64).

Çocuklardaki, bu girişimcilik anne-babalar tarafından desteklenmelidir. Çünkü çocuklar kimlik duygularını yani kim olduklarını, yapabildikleri ve başarabildikleri olaylarla açıklarlar. Ebeveynler, çocuklarının girişimcilik davranışlarını sert bir şekilde cezalandırdıklarında, çocuk suçluluk duyar ve diğer girişimlerinde de ebeveynlerinden benzer tutumlar görürse, bir müddet sonra çocuk kendisi hakkında başarısız biri olduğu düşüncesini geliştirir. Bunun yanında ebeveynin suçlamalarından kaçınmak için yeni girişimlere ihtiyaç duymaz. Çocuk ilerleyen yaşamında da suçluluk duygusundan kaçmak için sorumluluk alması gereken girişimlerde bulunmaz. Kendisi ile ilgili

kararlarda, olumsuz sonuçlarla karşılaşma olasılığını dikkate alarak, kararları başkalarının vermesini ister (Arı, 2003: 64).

Bu dönemde çocuklar diğer çocuklarla da etkileşim halindedir ve sosyal dünyada yaşamanın zorluklarını fark eder. Kendine oyun arkadaşı arayabilen, oyunlar ve sosyal etkinlikler düzenlemeyi öğrenebilen çocukların girişkenlik duygusu gelişmeye başlar. Çocuklar bu dönemde hedef belirlemeyi ve zorluklarla başa çıkmayı öğrenmenin yanında, başarıma isteği ve amaç duygusu da oluşturur. Girişkenlik duygusu geliştiremeyen çocuklar, bu aşamanın sonunda mutluluk ve geri çekilme duygularıyla başa çıkmaya çalışır, hedefleri yoktur ve sosyal ortamlarda girişken değildir (Burger, 2006: 166).

Bu dönemde çocuklar, özellikle üç yaşına doğru, nasıl bir kimse olacaklarını araştırırlar. Çevresindeki erişkinlerin rollerinin farkına varır ve erişkinlerin yaşamındaki her ayrıntıyı merak eder ve sormaya başlarlar. Oyunlarında ve hayallerinde bu değişik rollere giren çocuk gerçek yaşamda da özendiği rolleri oynamaya çalışır. Tüm bu rol denemelerinin temelinde yatan duygu, girişim duygusudur. Fallik dönemde çocuğun en önemli girişimi, kendi cinsinden olan ebeveynin rolünü üstlenmek ve ya yerini almak istemesidir. Bu ödipal girişim erkek çocuğun babasıyla, kız çocuğun da annesiyle yaptığı özdeşimden kaynaklıdır (Dereboy, 1993: 90-91).

Beş yaşına doğru süperego bir ruhsal yapı olarak ortaya çıkar. Süperego, kişiye bazı isteklerinin yanlışlığını belirten ve yasak amaçlara ulaşmadaki girişimlerin suçluluk hissi uyandırmasına neden olan bir iç örgütlenme, girişimlerin yönlendiricisidir (Dereboy, 1993: 91).

Bu evredeki suçluluk duygularının aşırı yaygın ve ezici olması tehlike oluşturmaktadır. Bu evrenin temel gücü; suçluluk yaratmayan amaçlar belirlemek ve bunlara yönelmektir. Çocuk bu evrede insanların davranışlarının ve çevredeki eşyaların bir amacının olduğunu fark eder. Kendisi de içinden geldiği şekilde değil, vicdanlarının ve büyüklerin onayladığı gerçekçi amaçları gözeterek o şekilde davranması gerektiğini anlar (Dereboy, 1993: 91).

Süperegonun oluşumu ile birlikte çocuk büyüdüğünde nasıl biri olmak istediğini oluşturmaya başlar. Bu evreden çıkarılan kimlik duygusu: *Gelecekte kim olmayı düşleyebiliyorsam, ben oyum* şeklindedir (Dereboy, 1993: 92).

Gencin girişimciliğe karşı suçluluk evresinden edindiği temel duygu girişim duygusuysa, şimdi hayalini kurduğu roller için girişimlerde bulunacaktır. Böylesi bir rol deneme özgürlüğü, suçluluk duygularının baskın olduğu noktada zorlaşır. Suçluluk duygusu baskınsa, kendini çelmeleyici bir role saplanma kimlik bocalaması görülebilir (Dereboy, 1993: 93).

3.4. Başarıya Karşı Aşağılık

Erikson' a göre, çocuğun kişilik gelişiminin dördüncü evresi olan bu dönem 6-12 yaşları arasını kapsar, çocuğun ilkökul yıllarına denk gelir ve başarıya karşı aşağılık duygusu özetlenir. Çocuğun dünyasına okulun girmesiyle sosyal dünyası artar. Çocuk üzerinde anne babanın etkisi azalırken, öğretmen ve arkadaşlarının etkisi artmaktadır. Çocuktan anne babasının, arkadaşlarının öğretmenlerinin beklentisi vardır ve çocuk bu yeni dünyaya uyum sağlamak için bir şeyleri başarmalıdır (Arı, 2003: 81).

Birçok çocuk, ilkökula başladığında başaramayacağı çok az şey bulunduğu düşüncesindedir. Fakat bir müddet sonra kendi beceri ve yeteneklerini yaşlılarıyla kıyaslamaya başlar (Burger, 2006: 163-170). Bu kıyaslama sonunda çocukta başarıma duygusu gelişemezse bunun yerine aşağılık duygusu gelişecektir. Bu dönemde çocuk kendisiyle ilgili olumlu bir benlik imajı geliştiremezse negatif bir benlik imajı gelişecektir. Negatif benlik imajı ise, yetersizlik ve aşağılık duygusudur (Erikson, 1980'den akt; Arı, 2003: 82).

Okul çağı çocuklarında başarı ya da aşağılık duygusunun gelişmesinde ve çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde öğretmenler ve ebeveynler oldukça etkilidir. Öğrencilerin başarısızlığı vurgulanmamalı, başarabileceği alanlara yöneltilerek ona destek olunmalıdır. Çocuğun ufak başarıları pekiştirilmeli, çocuğun yeteneğinin üstünde başarı beklenmemelidir (Arı, 2003: 82).

Günümüzde okul çağı çocuğundan öğrenciliği becermesi beklenmektedir. Çocukların yöneldikleri amaç ise özünde ekmeğini çıkarabilen yetişkinler olmayı öğrenmektir. Bunun için gerekli bilgi ve beceriyi edinen, üretken hale gelen çocukta giderek pekişen bir işyapıcılık duygusu gelişir. Dolayısıyla, büyüdüğü zaman da üzerine aldığı işleri iyi bir yapabileceğine inancı artar. Bu

da, işyapıcılık evresinde kazanılan temel gücü anlatır: Yeterlik yani işinin ustası olma, uğraştığı alanda yeterli değildir (Dereboy, 1993: 94).

Öte yandan, yaptığı işlerde çevreden onay alamayan çocuklarda ise iş kimliği gelişimi aksar ve aşağılık duygusu ön plana çıkar. Bunun bir nedeni, yakın çevresindeki yetişkinlerin duyarsızlık ve ilgisizliği, başka bir nedeni ise ürettiği işlerin yetişkinler tarafından anlamsız bulunması ve çocuğun iç dünyasındaki anlamlı işler becerdiğine ya da becereceğine yönelik inancın sarsılması olabilir (Dereboy, 1993: 94-95).

Okul dönemi çocuğunun bu evreden çıkarılan kimlik duygusu ise şu şekildedir: *İş yapma konusunda öğrenebildiğim neyse, ben oyum* (Dereboy, 1993: 95).

Kimlik bunalımının açısından, görev belirleme ve işyaramazlık duygusu arasında çatışma bulunmaktadır ve bu çatışma olduğu gibi gençlik dönemine yansiyabilir. İşyaramazlık duygusu, okul döneminde edinilen aşağılık duygusunun gençlik yıllarına taşınmasıdır. Kendi etkinliklerini anlamsız görmek ve faydalı bir şeyler yapabileceğine inanmamak, kimlik bocalaması yaşayan gençlerin yakınmalarındandır. İşyapıcılık duygusunun gençlik yıllarına yansması ise görev belirleme yetisi (gencin uğraştığı işleri anlamlı bulması ve bu işleri yapabileceği görevler olarak görmesi ve benimsemesi) dir (Dereboy, 1993: 95).

Kimlik bunalımı evresindeki genç, okul dönemi çatışmalarına gerilemesinde işyapıcılık duyguları egemense, genç örnek aldığı büyüklerinden yeni bir şeyler öğrenmeye çalışacak, çömezlik duygusu içinde olacaktır. Ama ancak okul dönemine gerileyen gençte aşağılık duyguları baskınsa, çalışma felci görülecektir. Bu da gencin yaptığı işleri gerektiği gibi becerememe duygusundan kaynaklanan, iş üretme ya da iş çıkarma yeteneklerinin felci anımsatacak düzeyde olmasıdır. Kimlik bocalamasına giren üniversiteli gençlerin, işyapıcılık duygularının derinden sarsılmış olduğunun göstergesi, okul başarısındaki ani düşüş ve mezun olsalar bile diplomalarında yazan mesleği yapabileceklerine inançsızlıklarıdır (Dereboy, 1993: 95-96).

3.5. Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karmaşası

Erikson'un psikososyal gelişiminin beşinci evresi olan bu dönem, ergenlik yıllarını kapsamaktadır ve 'kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası' olarak özetlenmektedir. Bu dönem, yaşamımızın en zor kısmı sayılabilir. Ergen fizyolojik olarak olgunlaşmış ve cinsel devrimle çocukluktan çıkmış olmasının yanında, rolünün ne olduğuyla ilgili karmaşa yaşamaktadır, yani ne çocuktur, ne de yetişkin (Arı, 2003: 89). Buna bağlı olarak ergen, kendisine kilit soruyu sorar: Ben kimim? Ergen bu soruyu başarılı bir şekilde yanıtlarsa bir kimlik duygusu geliştirir, kişisel değerleri ve dinsel inançları konusunda sağlam kararlar verebilir. Kim olduğunu anlar, kimliğini kabul etmenin yanında takdir de eder. Ancak birçok ergen, güçlü bir kimlik duygusu oluşturamamakta ve rol karmaşası yaşamaktadır (Burger, 2006: 163-170).

Kimlik arayışındaki ergen, bebeklik döneminin ilk yıllarında nasıl ki yakın çevresiyle güvenilir ilişkiler kurarak umut ve güven duygusu kazanmayı öğrendiyse, bu dönemde de yaşadığı toplumla güvenilir sosyal ilişkiler kurarak kimlik duygusu kazanmaya çalışacaktır. Aynı zamanda ergen, bebeklik döneminde ebeveynine karşı verdiği özerklik mücadelesini özgürce verdiği kararlar çerçevesinde bu sefer topluma ve toplumun kurallarına karşı uygulamak ister. Ergenin tercihleri ve kararları, toplum kuralları ile çatışmıyorsa, ergen üzerine düşen görev ve sorumlulukları rahatlıkla üstlenir. Bu dönemden çıkarılan kimlik ögesi ise, '*Özgürce isteyebildiğim neyse, ben oyum*' şeklindedir (Arı, 2003: 89-90).

Gençlik çağında olgunlaşması beklenen güç sadakattır. Bu evrede edinilecek kimlik duygusu, önceki evrelerle bağlantılı, önceki evrelerde kazanılan güçlerin hepsini destekleyen ve o güçler tarafından beslenen şekilde olmalıdır. İdeolojilere, örnek alınan kişiye ve değerlere sadakat, sadece ilişkilerdeki karşılıklı güven duygusunu pekiştirmez aynı zamanda bireyin gelecekte umutlu olmasını da sağlar. Gençlerin yürekten inandığı topluluklar içinde kendi seçimiyle yer alması ve onlara isteyerek sadık kalması, kimlik duygusunu olumlu biçimde etkiler (Dereboy, 1993: 98-100).

Gençlik çağı, yaşama atılmadan önce çocukluk döneminden kalan zayıflıkların onarılması için yakalanmış ikinci ve son bir şanstır. Yani, önceki dönemlerde üstü kapanmış ama iyileşmemiş çocukluk yaraları gençlikte yeniden gündeme gelir. Bu süreç çoğu zaman olumlu sonuçlanır. Koşulların elverişsiz olduğu durumlarda ise yaralar giderek kötüleşebilir ve iyileşemez bir durum da alabilir. İşte Erikson'un (1968) kimlik bunalımı terimiyle anlatmak istediği şey, tam olarak gençlik çağının bu iki uçlu yanıdır (Dereboy, 1993: 100-101).

3.6. Yakınlık Kurmaya Karşı Yalnızlık

Genç yetişkinlik evresi olan bu dönemde, bir önceki dönemde edinilen kimlik duygusu sevgi ve sosyal ilişki dahilinde yeniden denenip kaynaştırılır. Bu dönemde birey eşini ve işini seçerek, iki eş olarak cinselliğin kaynaştırdığı yakınlığı, iki arkadaş olarak ta sevgi, sadakat ve güvenilirliğin kaynaştırdığı yakınlığı görür. Hem bundan sonraki adıma hazırlık olarak hem de geleceğe bakarak birey, kuracağı aile ve yetiştireceği çocuklar ve ya başaracağı büyük işler (ortak işler kurup zengin olma, ülkenin sorunlarının çözülmesi vb.) konusunda ilişkilerinde sıkı bir yaklaşma yaratır (Arı, 2003: 92).

Eğer bireyin kimlik duygusunda zayıflıklar varsa, kurduğu yakın ilişkileri de zayıf olan bireyde kişiliğini tamamen yitirme korkusu olabilir. Bu duruma bağlanma korkusu adı verilir (Erikson, 1964'den akt; Arı, 2003: 92). Bağlanma korkusu olan kişilerin ilişkileri yüzeysel ve güven vermeyen ilişkiler olup, karşı cinsle, iş arkadaşlarıyla ve toplumdaki diğer fertlerle derin ilişkiler kurmakta sıkıntı yaşarlar. Böylelikle ya yalnız bırakılırlar ya da kendilerini geri çekerek yalnızlığı tercih ederler (Arı, 2003: 92).

İki sevgili, eş ya da yakın arkadaş olarak bu evreden çıkaracak kimlik duygusu, *neye sevdalysak biz oyuz* dur (Dereboy, 1993: 101).

Kimlik bunalımı evresinde bireyi karşı cinsle kuracağı gerçek yakınlığa hazırlayan yaşantı, cinsel kutuplaşmadır. Yani, gencin kendi cinsine ait olduğunu derinden fark etmesi, iki cinsin farklılıklarını derinlemesine görmesi ve denediği rollerin cinsel yanını görüp benimsemesidir. Cinsel bocalama ise gencin bu farkındalığın olamaması, kendini bir cinsin üyesi olarak görmekte

zorlanmasıdır. Bu durum yoğun yaşanır ve sürekli gündem haline gelirse bireyde kimlik bocalaması olduğu düşünülebilir (Dereboy, 1993: 102).

3.7. Üretkenliğe Karşı Durgunluk

Orta yaş dönemine gelen denk gelen bu dönemde yaşanan bunalım üretken olmak ya da üretken olamamanın sonucunda yaşanan durgunluk arasındaki çatışmadır. Üretkenliğin en temel amacı gelecek kuşağı oluşturmaktır. Bu dönemde çocukların yetiştirilip eğitilmesi, eşle olan ilişkinin sevgi ve aşk ile devam etmesi amaçlanır. Birey bu dönemde topluma katkı sağlamak ister. Birey işinde uzmanlaşarak, yeni fikirler üreterek ve topluma faydalı siyasi ve sosyal etkinliklere katılarak verimliliğini gösterir (Arı, 2003: 92).

Bazı kişilerde ise bu çabalar iki aşırı uçta görülebilir; birey kendini, tüm zamanını ve emeğini işine veya siyasi amaçlarına adayabilir ya da her şeye karşı koyarak hiçbir şey üretemeyebilir. Bu duruma verimsizlik denir ve birey topluma ve kendi gelişimine katkıda bulunmaz. Bireyin kendine ve topluma karşı kendini sorumlu hissetmesi, hem kendine hem de diğer kişilere özen göstermesini sağlar. Bu dönemde bu durum denge olarak adlandırılır. Dengenin kurulamaması ise orta yaş krizine sebep olur ve birey genel olarak mutsuzluk yaşar. Denge yaşayamayan birey, işini bırakabilir, eşinden ayrılabilir. Yaşamını anlamlı kılacak yeni kararlara yönelebilir (başka bir şehre taşınma, yeni gönül ilişkileri gibi) (Arı, 2003: 93).

Erikson'un, bu evrenin kimlik duygusuna katkısını belirtmemesi, *Neyi üretmeye tutkunsam, ben oyum* gibi bir kimlik ögesi çıkarılabilir mi diye düşündürüyor (Dereboy, 1993: 103).

Gençler önderlik ve ardıllık deneyimlerini yaşayarak gelecek kuşağı yetiştirip yönlendirecek üretici yetişkinler olmak için hazırlanırlar. Önderlik ebeveyn rolünü denemek olurken, çoğu zaman, önderin kendisi de daha üstteki bir önderin sözünü dinler; yani onun ardıllıdır. Ardıllık yaşantısı ile gençler, gelecek önderlik rollerinin farkına varıp ve bu rollerle özdeşim kurarlar. Böylelikle gelecekteki rollerine hazırlık yaparlar. Ne önder ne de ardıl olamayan genç, kendini gruplaşmaların dışında tutacak ya da grup dışına itilip

ve yalnız kalacaktır. İnanılacak önderler bulmakta yaşanan kararsızlık ve zorlanma, yani *otorite kargaşasının* belirtilerindedir (Dereboy, 1993: 103).

3.8. Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk

Yaşlılık çağına denk gelen bu dönemde, birey ölüme yaklaşmıştır ve kendi yaşantısını gözden geçirir. Geçmiş yaşamından memnun olan, amaçlarını gerçekleştirmiş olan bireyler derin bir huzur duygusu yaşarlar. Bu bireyler ölümün, yaşamın bir parçası olduğuna inanır ve ölümü reddetmez, kabullenirler. Diğer insanlara karşı derin bir hoşgörü duyarlar ve bütünlük yaşarlar (Arı, 2003: 93-94).

Benlik bütünlüğünün sağlanamadığı takdirde, birey yaşamından dolayı yoğun bir pişmanlık ve doyumsuzluk duyar. Artık yaşamını değiştirmesi için vakit kalmamıştır, ölüme yaklaşmıştır. Böylece derin bir umutsuzluk yaşanır ve öfke duyar. Bu da insanları sevmeme (aşırı cimrilik, yalnızlık ve benzeri), insanlardan bezme, ölümden korkma gibi özelliklerle dışa vurur (Arı, 2003: 94).

Yaşamın son evresinden çıkarılan kimlik duygusu ise: *Benden geriye ne kalacaksa, ben oyum* şeklindedir (Dereboy, 1993: 103-104).

Yaşlılık evresindeki bütünlük duygusuna genci hazırlayan yaşantı, bir ideolojiye bağlanma ve bunun getirdiği yükümlülükleri yerine getirmedi. Genç bireyin, bir ideolojisi olmadığında değerler kargaşası yaşar. Hangi ülkü ve değere tutunacağını bilinememesinden ve kendine örnek teşkil edecek kişilerin ve amacın belli olmamasından dolayı; kaybolmuşluk hissi, yaşama tutunamama, hiç bir şeyde anlam bulamama duyguları yaşanır. Yoğun yaşanan ve uzun süren bir değerler kargaşası kimlik bocalamasının sebeplerindedir (Dereboy, 1993: 105).

Erikson'un çalışmasına benzer başka bir çalışmada James Marcia (1985) tarafından yapılmıştır. Marcia'ya göre; kişinin yaşamla kurduğu tüm anlamlı bağlar (meslek, din, yakın ilişkiler, ideolojiler) kimlik oluşum sürecini gözlememize ve ölçmemize olanak sağlar (Deniz, 2007: 145). Marcia, kimlik kazanma sürecini bağlılık (kararın kesinliği) ve bunalım geçirme (kararsızlık

yaşama) olmak üzere iki boyutta incelemiştir. Dört farklı kimlik statüsü olabileceğini belirtmiştir:

- Başarılı kimlik,
- İpotekli kimlik,
- Moratoryum kimlik,
- Dağınık kimlik.

Başarılı kimlik statüsünde olan bireyler, bunalım geçirmiş, bir karara varmış ve kararlarına bağlanmış kişilerdir. Bu bireyler uzak ve reddedici aile ilişkilerine sahiptirler ve sorunlarını çözmüşlerdir (Bacanlı, 2002: 93).

İpotekli kimlik statüsünde ise bireyler bunalım yaşamamıştır fakat bir karara varmış gibi görünürler. Bu bireyler, bağımsız karar vermelerine olanak sağlanmayan, çocuk merkezli aile ilişkilerinin baskın olduğu ailelere mensuptur. Bireylerin aldığı kararlar esasen anne babalarının almış olduğu kararlardır (Bacanlı, 2002: 93).

Moratoryum kimlik statüsü, bunalım yaşayan ve çözüm bulmayan bireylerin yer aldığı kimlik statüsüdür. Genellikle bu bireyler, dengesiz aile ilişkilerine sahiptir. Çoğunlukla Avrupa ve Amerika'da görülen, bireylerin bir süreliğine hem işini hem de ilişkisini askıya alıp başıboş dolaşması bu kimlik statüsüne örnek olarak gösterilebilir (Bacanlı, 2002: 93).

Dağınık kimlik statüsündeki bireyler, ne bunalım ne de bağlanma yaşarlar. Bu bireyler etkileşim ve yönlendirmenin en alt seviyede olduğu ailelerden gelmektedirler (Bacanlı, 2002: 93).

Marcia'ya göre, başarılı ve moratoryum kimlik statüleri 'üst', dağınık ve ipotekli kimlik statüleri ise 'alt' kimlik statüleridir (Deniz, 2007: 146).

Şekil 7. Aşamalı- Oluşum Çizelgesi

Yaşlılık	VIII							BÜTÜNLÜK X YILGINLIK	
Erişkinlik	VII						ÜRETİCİLİK X DURAĞANLIK		
Genç Erişkinlik	VI					YAKINLIK X YALNIZLIK			
Ergenlik ve Gençlik	V	Zamanı Kavrama x Zaman Kargaşası	Kendinden Emin Olma x Kendiyle Uğraşma	Rol deneme x Role Saplanma	Çömezlik x Çalışma Felci	KİMLİK X KİMLİK BOCALAMASI	Cinsel Kutuplaşma x Cinsel Bocalama	Önderlik, Ardıllık x Otorite Kargaşası	İdeolojiye Bağlanma x Değerler Kargaşası
Gizlilik Dönemi	IV				İŞYAPICILIK X AŞAĞILIK DUYGUSU	Görev Belirleme x İşyaramazlık Duygusu			
Faillik Dönem	III			GİRİŞİM X SUÇLULUK		Rolleri Sezinleme x Rol Ketlenmesi			
Anal Dönem	II		ÖZERKLİK X UTANÇ, KUŞKU			Kendi Olma İradesi x Kendinden Kuşku			
Oral Dönem	I	GÜVEN X GÜVENSİZLİK				Karşılıklı Benimseme x İçe Kapanma			
		1 Umut	2 İrade Gücü	3 Amaç	4 Yeterlik	5 Sadakat	6 Sevgi	7 Bakım Verme	8 Bilgelik

Kaynak: Dereboy, 1993: 108.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmanın evreni, araştırmanın örnekleme, veri toplama araçları ile verilerin çözümlenmesine dair bilgiler bulunmaktadır.

Araştırma Modeli

Bu araştırma genel tarama modelinin ilişkisel tarama boyutuna uygun olarak hazırlanmıştır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. Genel tarama modelleri ile, tekil ya da ilişkisel taramalar yapılabilir. İlişkisel tarama modelleri ise iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2004: 79-81).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi ve KTO Karatay Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde 2018-2019 eğitim-öğretim yılında öğrenim görmekte olan 476 öğrencinin tesadüfi seçilmesiyle oluşturulmuştur. Araştırmada toplam 508 öğrenciye ulaşılmıştır ancak 476 tanesi analize uygun olarak tespit edilmiş ve analizde kullanılmıştır. Araştırmaya farklı bölümlerdeki 1. 2. 3. ve 4. Sınıf öğrencileri katılmıştır. Araştırmaya katılan kız öğrencilerin sayısı 356, erkek öğrencilerin sayısı 120'dir. Araştırmaya katılan öğrenciler, 17 ile 33 yaş arasındadır ve yaş ortalaması 20.80'dir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada verileri toplamak için üç ölçme aracı ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Bunlardan birincisi; benlik saygısını ölçmek için 'Benlik Saygısı Ölçeği', ikincisi kişilik özelliklerini belirlemek amacıyla 'Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi', üçüncüsü kimlik özelliklerinin ölçülmesi için 'Ego Kimlik Süreci Ölçeği'dir.

Araştırmada kullanılan bu veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Benlik Saygısı Ölçeği

Araştırmada, üniversite öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerini belirleyebilmek için Arıca (1999)'ın geliştirdiği Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, beşli likert tipi derecelendirmeyle düzenlenmiştir ve 32 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, benlik değeri, kendine güven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarıma ve üretkenlik olmak üzere beş boyuttan oluşmaktadır. Benlik saygısının bu boyutları şu şekilde açıklanmaktadır (Arıca, 1999):

1. *Benlik Değeri*: Kendisinde var olan ve var olması gerektiği düşünülen özelliklere değer verme durumudur.
2. *Özgüven*: Kendi niteliklerine bir değer yükleme ve bu değerler sayesinde kendini onaylama halidir.
3. *Depresif Duygulanım*: Bireyin kendini çaresiz, zayıf ve güçsüz hissetmesi durumudur.
4. *Kendine Yetme*: Bireyin zihinsel ve davranışsal olarak kendi beklenti ve hedeflerine ulaşma durumudur.
5. *Başarıma ve Üretkenlik*: Bireyin kendini başarılı ve faydalı görmesidir.

Ölçek güvenirlik açısından iki şekilde test edilmiştir. Ölçeğin SPSS programında Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı güvenirlik katsayısı .90, test-tekrar test güvenirlik katsayısı .70 olarak bulunmuştur (Arıca, 1999).

Ölçeğin geçerlik çalışması üç şekilde incelenmiştir. Kapsam geçerliği açısından uzman görüşüne başvurulmuş ve uzman grubun %75'inin kabul ettiği maddeler ölçeğe dahil edilmiştir. Yapı geçerliğini test etmede faktör analizi yönteminden faydalanılmış ve 152 öğrenciye uygulanan madde analizinden sonra 32 madde olarak kalmıştır. Örneklemin uygunluğunu ölçmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin örneklem uygunluğu ve Bartlett Sphericity testleri gerçekleştirilmiş, örneklem uygunluk katsayısı .82 olarak hesaplanmıştır. Yapılan incelemeler sonrasında tekrar yapılan faktör analizinde varimax dönüştürme çözümü yapılmış ve özdeğeri,

birin üzerinde olan ve toplam varyansın %46'sını açıklayan beş faktörlü yapı ortaya konulmuştur (Arıcak, 1999).

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi (SDKT), Bacanlı, İlhan ve Aslan tarafından 2009 yılında geliştirilmiştir. Ölçek 40 sıfat çiftinden oluşmaktadır ve bu sıfatlar Beş Faktör Kişilik Kuramı'nın öne sürdüğü kişilik kavramına paraleldir. Ölçek Likert tipi yedi uygunluk derecelendirmesine sahiptir. Ölçekte 5 alt boyut bulunmaktadır:

1. Duygusal Dengesizlik/Nevrotizm,
2. Sorumluluk,
3. Dışa dönüklük,
4. Yumuşak başlılık
5. Deneyime Açıklık.

SDKT'nin yapı geçerliğini ölçmek için Temel Bileşenler Faktör Analizi yapılmıştır ve beş faktörün SDKT'ye ait varyansın % 52.63'unu açıkladığı görülmüştür.

SDKT'nin geçerliğini test etmek için yapılan faktör analizi sonuçlarında 50 sıfat çiftinden 40 çift belirlenmiş ve maddeler üzerinde yapılan faktör analizinde beş boyutun SDKT'ye ait varyansın % 52.6' sını açıkladığı görülmüştür. Dış geçerlik kapsamında yapılan uygulamalarda ise kişilik boyutlarının kullanılan ölçeklerle anlamlı düzeyde ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

SDKT'nin boyutlarının iç tutarlık katsayıları .73 ile .89 aralığında değişmektedir ve .70 değerinin (Nunnally ve Bernstein, 1994'ten akt; Bacanlı vd., 2009) üzerinde olduğundan kişilik boyutlarının güvenilir olduğu düşünülmektedir (Bacanlı vd., 2009).

Ego Kimlik Süreci Ölçeği

Ölçek 1995 yılında Balisteri, Busch- Rossnagel ve Geisinger tarafından geliştirilmiştir ve orijinal ismi 'Ego Identity Process Questionnaire' dir. Ölçekte toplam 32 soru ve iki alt boyut bulunmaktadır. Bu alt boyutlar 'keşfetme' ve 'kararlılık'tır. 6'lı likert tipi olarak hazırlanmış ve 32 maddeden oluşmaktadır. Toplam puan 16 ile 96 arasında değişmektedir (Arslan, 2008: 46).

Ölçeğin güvenirlik ve geçerlik çalışması sonucunda tutarlık katsayıları ‘keşfetme’ alt ölçeği için .86 ve ‘kararlılık’ alt ölçeği için .80 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca test tekrar test güvenirlik çalışmasında ise iki uygulama arasında ‘keşfetme’ alt ölçeği için $r=.76$ ve ‘kararlılık’ alt ölçeği için $r=.90$ düzeyinde ilişki bulunmuştur (Balisteri ve arkadaşları, 1995’ten akt; Arslan, 2008: 47).

Ego Kimlik Süreci Ölçeğinin Türkçe’ye uyarlama, güvenirlik ve geçerlik çalışması, 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin her bir alt ölçeği, test tekrar test yöntemi ile bulunan Pearson momentler çarpım korelasyonu katsayıları keşfetme alt ölçeği için $r=.74$, kararlılık alt ölçeği için $r=.71$ olarak bulunmuştur. Ölçeğin her bir alt ölçeği için iç tutarlık (Cronbach alpha) katsayıları ‘keşfetme’ alt ölçeği için $\alpha =.73$, ‘kararlılık’ alt ölçeği için $\alpha =.62$ olarak hesaplanmıştır (Arslan, 2008: 47- 48).

Verilerin Analizi

Ölçeklerle elde edilen veriler araştırmacı tarafından bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS 22.0 paket programı kullanılarak verilerin analizi yapılmıştır. Verilerin analizinde Pearson momentler çarpımı korelasyon tekniği ve aşamalı regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmada tüm istatistiksel tanımlar .05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde üniversite öğrencilerinin benlik saygısı (benlik değeri, özgüven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarıma ve üretkenlik) puanlarının kişilik özellikleri (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) ile ego kimlik süreci (keşfetme, kararlılık) arasındaki ilişkisine bakılmıştır.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
KEŞFETME	476	32.00	89.00	63.5	8.16
KARARLILIK	476	25.00	85.00	62.76	9.27
BENLİK DEĞERİ	476	9.00	30.00	21.96	4.12
ÖZGÜVEN	476	17.00	45.00	33.16	4.36
DEPRESİF DUYGULANIM	476	6.00	25.00	18.35	4.1
KENDİNE YETME	476	7.00	25.00	20.53	3.14
BAŞARMA VE ÜRETKENLİK	476	8.00	30.00	22.77	3.81
DUYGUSAL DENGESİZLİK	476	8.00	49.00	24.21	6.77
DIŞA DÖNÜKLÜK	476	10.00	63.00	43.58	9.53
DENEYİME AÇIKLIK	476	18.00	56.00	40.26	7.36
YUMUŞAK BAŞLILIK	476	22.00	63.00	48.20	9.11
SORUMLULUK	476	9.00	49.00	36.25	7.5

Tablo 1 incelendiğinde, 476 üniversite öğrencisinin ego kimlik süreci ölçeğinin alt boyutlarından keşfetme puanları en düşük 32.00 en yüksek 89.00 olarak tespit edilmiş ve keşfetme puan ortalamaları 63.5 olarak belirlenmiştir.

Ego kimlik süreci ölçeğinin diğer alt boyutu olan kararlılık puanı ise en düşük 25.00 en yüksek 85.00 olarak tespit edilmiş ve kararlılık puan ortalaması 62.76 olarak belirlenmiştir.

Benlik saygısı ölçeğinin alt boyutlarından benlik değeri puanı en düşük 9.00 en yüksek 30.00 olarak tespit edilmiş, benlik değeri puan ortalaması 21.96 olarak belirlenmiştir.

Benlik saygısı ölçeğinin alt boyutlarından özgüven puanı en düşük 17.00 en yüksek 45.00 olarak tespit edilmiş, özgüven puan ortalaması 33.16 olarak belirlenmiştir.

Benlik saygısı ölçeğinin alt boyutlarından depresif duygulanım puanı en düşük 6.00 en yüksek 25.00 olarak tespit edilmiş, depresif duygulanım puan ortalaması 18.35 olarak belirlenmiştir.

Benlik saygısı ölçeğinin alt boyutlarından kendine yetme puanı en düşük 7.00 en yüksek 25.00 olarak tespit edilmiş, kendine yetme puan ortalaması 20.53 olarak belirlenmiştir.

Benlik saygısı ölçeğinin alt boyutlarından başarı ve üretkenlik puanı en düşük 8.00 en yüksek 30.00 olarak tespit edilmiş, başarı ve üretkenlik puan ortalaması 22.77 olarak belirlenmiştir.

Sıfatlara dayalı kişilik testinin alt boyutlarından duygusal dengesizlik puanı en düşük 8.00 en yüksek 49.00 olarak tespit edilmiş, duygusal dengesizlik puan ortalaması 24.21 olarak belirlenmiştir.

Sıfatlara dayalı kişilik testinin alt boyutlarından dışa dönüklük puanı en düşük 10.00 en yüksek 63.00 olarak tespit edilmiş, dışa dönüklük puan ortalaması 43.58 olarak belirlenmiştir.

Sıfatlara dayalı kişilik testinin alt boyutlarından deneyime açıklık puanı en düşük 18.00 en yüksek 56.00 olarak tespit edilmiş, duygusal dengesizlik puan ortalaması 40.26 olarak belirlenmiştir.

Sıfatlara dayalı kişilik testinin alt boyutlarından yumuşak başlılık puanı en düşük 22.00 en yüksek 63.00 olarak tespit edilmiş, yumuşak başlılık puan ortalaması 48.20 olarak belirlenmiştir.

Sıfatlara dayalı kişilik testinin alt boyutlarından sorumluluk puanı ise en düşük 9.00 en yüksek 49.00 olarak tespit edilmiş, sorumluluk puan ortalaması 36.25 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Ego Kimlik Süreci, Benlik Saygısı ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Keşfetme	-											
2. Kararlılık	-.18**	-										
3. Benlik Değeri	-.11*	.30**	-									
4. Özgüven	-.10*	.34**	.65**	-								
5. Depresif duygulanım	-.11*	.31**	.67**	.55**	-							
6. Kendine yetme	-.06	.26**	.49**	.49**	.40**	-						
7. Başarma ve üretkenlik	-.02	.32**	.64**	.62**	.59**	.53**	-					
8. Duygusal dengesizlik	.02	-.17**	-.28**	-.20**	-.40**	-.18**	-.29**	-				
9. Dışa dönüklük	-.00	.18**	.32**	.34**	.29**	.20**	.31**	-.02	-			
10. Deneyime açıklık	.20**	.03	.11*	.12**	.11*	.10*	.22**	.02	.64**	-		
11. Yumuşak başlılık	.08	.14**	.06	.09*	.11*	.05	.06	-.12*	.43**	.51**	-	
12. Sorumluluk	.05	.25**	.20**	.21**	.22**	.19**	.31**	-.06	.48**	.44**	.48**	-

**p < .01, * p < .05

Tablo 2 incelendiğinde ego kimlik süreci alt boyutlarından kararlılık ile yine ego kimlik süreci alt boyutu olan keşfetme arasında .01 düzeyinde negatif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu durum kararlılık özelliğinin arttıkça keşfetme özelliğinin azaldığını göstermektedir.

Benlik saygısı alt değerlerinden olan benlik değeri ile keşfetme arasında .05 düzeyinde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bakıldığında benlik değeri özelliği arttıkça keşfetme özelliğinin azaldığı görülmektedir. Benlik değeri ile kararlılık arasında .01 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Benlik saygısı alt değerlerinden olan özgüven ile keşfetme arasında .05 düzeyinde negatif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu durum özgüven özelliğinin arttıkça keşfetme özelliğinin azaldığını göstermektedir. Özgüven ile kararlılık ve benlik değeri arasında .01 düzeyinde anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Benlik saygısı alt değerlerinden olan depresif duygulanım ile keşfetme arasında .05 düzeyinde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum depresif duygulanım özelliğinin arttıkça keşfetme özelliğinin azaldığını göstermektedir. Depresif duygulanım ile kararlılık, benlik değeri ve özgüven arasında .01 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Benlik saygısının bir diğer alt boyutu kendine yetme ile kararlılık, benlik değeri, özgüven ve depresif duygulanım arasında .01 düzeyinde anlamlı bir ilişki

saptanmıştır. Kendine yetme ile keşfetme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Benlik saygısı alt boyutu başarıma ve üretkenlik ile keşfetme arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Başarıma ve üretkenlik ile kararlılık, benlik değeri, özgüven, depresif duygulanım ve kendine yetme arasında .01 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Kişilik alt değerlerinden olan duygusal dengesizlik ile keşfetme özelliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Duygusal dengesizlik ile kararlılık, benlik değeri, özgüven, depresif duygulanım, kendine yetme ve başarıma ve üretkenlik arasında .01 düzeyinde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum duygusal dengesizliğin arttıkça kararlılık, benlik değeri, özgüven, depresif duygulanım, kendine yetme ve başarıma ve üretkenlik özelliklerinin azalacağını göstermektedir.

Kişilik alt değerlerinden olan dışa dönüklük ile keşfetme ve duygusal dengesizlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Dışa dönüklük ile kararlılık, benlik değeri, özgüven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarıma ve üretkenlik arasında .01 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Kişilik alt değerlerinden olan deneyime açıklık ile kararlılık ve duygusal dengesizlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Deneyime açıklık ile benlik değeri, depresif duygulanım ve kendine yetme değerleri arasında .05 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Deneyime açıklık ile keşfetme, özgüven, başarıma ve üretkenlik, dışa dönüklük arasında ise .01 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Kişilik alt değerlerinden olan yumuşak başlılık ile keşfetme, benlik değeri, kendine yetme, başarıma ve üretkenlik arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Yumuşak başlılık ile özgüven, depresif duygulanım arasında .05 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Kararlılık, dışa dönüklük ve deneyime açıklık ile yumuşak başlılık arasında .01 düzeyinde anlamlı bir ilişki görülmektedir. Yumuşak başlılık ile duygusal dengesizlik arasında ise .05 düzeyinde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yumuşak başlılık özelliği arttıkça duygusal dengesizlik özelliği azalmaktadır.

Bir diğer kişilik alt boyutu olan sorumluluk ile keşfetme ve duygusal dengesizlik arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir. Sorumluluk ile kararlılık, benlik değeri, özgüven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarıya ve üretkenlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık ve yumuşak başlılık arasında .01 düzeyinde anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Tablo 3. Ego kimlik süreci alt boyutları ve kişilik özelliklerinin Benlik Saygısı Ölçeğinin Benlik Değeri alt boyutunu açıklamasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları

		R	R²	R²_{ch}	B	β	t	p
Adım 1	Sabit				15.70		7.62	.00
	Keşfetme	.31	.10	.09	-.03	-.06	-1.37	.17
	Kararlılık				.13	.29	6.62	.00
Adım 2	Sabit				18.44		8.47	.00
	Keşfetme				-.03	-.05	-1.29	.20
	Kararlılık				.09	.20	4.56	.00
	Duygusal dengesizlik	.50	.25	.24	-.15	-.25	-6.15	.00
	Dışa dönüklük				.15	.34	6.10	.00
	Deneyime açıklık				-.03	-.05	-.85	.40
	Yumuşak başlılık				-.07	-.15	-3.00	.00
Sorumluluk				.04	.07	1.49	.14	

Ego kimlik süreci alt boyutları olan keşfetme ve kararlılık alt boyutları ve kişilik özelliklerinin benlik saygısının benlik değeri alt boyutunu anlamlı düzeyde açıklayıp açıklamadığının belirlenmesinde aşamalı regresyon analizi kullanılmıştır. Oluşturulan modelin ilk adımında keşfetme ve kararlılığın modele katkısının (R=.31) anlamlı olduğu ve toplam varyansın %10'unu açıkladığı görülmektedir. İkinci adımda modele kişilik özelliklerinin eklenmesiyle keşfetme ve kararlılıkla birlikte benlik değerindeki varyansın %25'ini açıkladığı görülmüştür. Kişilik özellikleri toplam varyansa % 15'lik bir katkı sağlamıştır.

Kararlılık ($\beta=.20$) ile kişilik özelliklerinden duygusal dengesizlik ($\beta=-.25$), dışa dönüklük ($\beta=.34$) ve yumuşak başlılığın ($\beta=-.15$) anlamlı yordayıcılar olduğu görülürken, kararlılık ve dışa dönüklüğün pozitif, duygusal dengesizlik ve yumuşak başlılığın ise negatif yönde yordadığı hesaplanmıştır.

Tablo 4. Ego kimlik süreci alt boyutları ve kişilik özelliklerinin Benlik Saygısı Ölçeğinin Özgüven alt boyutunu açıklamasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları

		R	R²	R²_{ch}	B	β	t	p
Adım 1	Sabit				24.73		11.50	.00
	Keşfetme	.34	.12	.12	-.02	-.04	-9.95	.34
	Kararlılık				.16	.33	7.61	.00
Adım 2	Sabit				25.28		10.89	.00
	Keşfetme				-.02	-.03	-7.75	.45
	Kararlılık				.12	.25	5.72	.00
	Duygusal dengesizlik	.48	.23	.22	-.10	-.16	-3.83	.00
	Dışa dönüklük				.16	.35	6.34	.00
	Deneyime açıklık				-.05	-.08	-1.33	.18
	Yumuşak başlılık				-.04	-.09	-1.84	.07
Sorumluluk				.03	.05	.96	.34	

Ego kimlik süreci alt boyutları olan keşfetme ve kararlılık alt boyutları ve kişilik özelliklerinin benlik saygısının özgüven alt boyutunu anlamlı düzeyde açıklayıp açıklamadığının belirlenmesinde aşamalı regresyon analizi kullanılmıştır. Oluşturulan modelin ilk adımında keşfetme ve kararlılığın modele katkısının ($R=.34$) anlamlı olduğu ve toplam varyansın %12'sini açıkladığı görülmektedir. İkinci adımda modele kişilik özelliklerinin eklenmesiyle keşfetme ve kararlılıkla birlikte özgüvendeki varyansın %23'ünü açıkladığı görülmüştür. Kişilik özellikleri toplam varyansa % 11'lik bir katkı sağlamıştır.

Kararlılık ($\beta=.25$) ile kişilik özelliklerinden duygusal dengesizlik ($\beta=-.16$) ve dışa dönüklüğün ($\beta=.35$) anlamlı yordayıcılar olduğu görülürken, kararlılık ve dışa dönüklüğün pozitif, duygusal dengesizliğin ise negatif yönde yordadığı hesaplanmıştır.

Tablo 5. Ego kimlik süreci alt boyutları ve kişilik özelliklerinin Benlik Saygısı Ölçeğinin Depresif Duygulanım alt boyutunu açıklamasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları

		R	R²	R²_{ch}	B	β	t	p
Adım 1	Sabit				11.91		5.83	.00
	Keşfetme	.32	.10	.10	-.03	-.06	-1.33	.18
	Kararlılık				.13	.30	6.77	.00
Adım 2	Sabit				16.55		7.89	.00
	Keşfetme				-.03	-.06	-1.50	.13
	Kararlılık				.08	.18	4.37	.00
	Duygusal dengesizlik	.54	.29	.28	-.22	-.36	-9.14	.00
	Dışa dönüklük				.11	.27	5.11	.00
	Deneyime açıklık				-.02	-.04	-.71	.48
	Yumuşak başlılık				-.04	-.08	-1.70	.09
Sorumluluk				.04	.08	1.61	.11	

Ego kimlik süreci alt boyutları olan keşfetme ve kararlılık alt boyutları ve kişilik özelliklerinin benlik saygısının depresif duygulanım alt boyutunu anlamlı düzeyde açıklayıp açıklamadığının belirlenmesinde aşamalı regresyon analizi kullanılmıştır. Oluşturulan modelin ilk adımında keşfetme ve kararlılığın modele katkısının (R=.32) anlamlı olduğu ve toplam varyansın %10'unu açıkladığı görülmektedir. İkinci adımda modele kişilik özelliklerinin eklenmesiyle keşfetme ve kararlılıkla birlikte depresif duygulanımdaki varyansın %29'unu açıkladığı görülmüştür. Kişilik özellikleri toplam varyansa % 18'lik bir katkı sağlamıştır.

Kararlılık ($\beta=.18$) ile kişilik özelliklerinden duygusal dengesizlik ($\beta=-.36$) ve dışa dönüklüğün ($\beta=.27$) anlamlı yordayıcılar olduğu görülürken, kararlılık ve dışa dönüklüğün pozitif, duygusal dengesizliğin ise negatif yönde yordadığı hesaplanmıştır.

Tablo 6. Ego kimlik süreci alt boyutları ve kişilik özelliklerinin Benlik Saygısı Ölçeğinin Kendine Yetme alt boyutunu açıklamasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları

		R	R²	R²_{ch}	B	β	t	p
Adım 1	Sabit				15.44		9.69	.00
	Keşfetme	.26	.07	.06	-.01	-.02	-.35	.73
	Kararlılık				.09	.26	5.71	.00
Adım 2	Sabit				16.62		9.30	.00
	Keşfetme				-.01	-.02	-.51	.61
	Kararlılık				.06	.19	4.14	.00
	Duygusal dengesizlik	.35	.12	.11	-.07	-.15	-3.47	.00
	Dışadönüklük				.05	.15	2.47	.01
	Deneyime açıklık				.01	.02	.26	.80
	Yumuşak başlılık				-.04	-.12	-2.17	.03
	Sorumluluk				.05	.11	2.02	.04

Ego kimlik süreci alt boyutları olan keşfetme ve kararlılık alt boyutları ve kişilik özelliklerinin benlik saygısının kendine yetme alt boyutunu anlamlı düzeyde açıklayıp açıklamadığının belirlenmesinde aşamalı regresyon analizi kullanılmıştır. Oluşturulan modelin ilk adımında keşfetme ve kararlılığın modele katkısının (R=.26) anlamlı olduğu ve toplam varyansın %7'sini açıkladığı görülmektedir. İkinci adımda modele kişilik özelliklerinin eklenmesiyle keşfetme ve kararlılıkla birlikte depresif duygulanımdaki varyansın %12'sini açıkladığı görülmüştür. Kişilik özellikleri toplam varyansa % 5'lik bir katkı sağlamıştır.

Kararlılık ($\beta=.19$) ile kişilik özelliklerinden duygusal dengesizliğin ($\beta=-.15$) anlamlı yordayıcılar olduğu görülürken, kararlılık pozitif, duygusal dengesizliğin ise negatif yönde yordadığı hesaplanmıştır.

Tablo 7. Ego kimlik süreci alt boyutları ve kişilik özelliklerinin Benlik Saygısı Ölçeğinin Başarma ve Üretkenlik alt boyutunu açıklamasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları

		R	R²	R²_{ch}	B	β	t	p
Adım 1	Sabit				13.16		6.94	.00
	Keşfetme	.32	.10	.10	.02	.04	.87	.38
	Kararlılık				.13	.33	7.41	.00
Adım 2	Sabit				15.52		7.92	.00
	Keşfetme				.00	.01	.17	.87
	Kararlılık				.09	.22	5.33	.00
	Duygusal dengesizlik	.53	.28	.27	-.15	-.27	-6.65	.00
	Dışa dönüklük				.07	.18	3.37	.00
	Deneyime açıklık				.07	.15	2.58	.01
	Yumuşak başlılık				-.11	-.25	-5.19	.00
Sorumluluk				.10	.20	4.20	.00	

Ego kimlik süreci alt boyutları olan keşfetme ve kararlılık alt boyutları ve kişilik özelliklerinin benlik saygısının başarma ve üretkenlik alt boyutunu anlamlı düzeyde açıklayıp açıklamadığının belirlenmesinde aşamalı regresyon analizi kullanılmıştır. Oluşturulan modelin ilk adımında keşfetme ve kararlılığın modele katkısının (R=.32) anlamlı olduğu ve toplam varyansın %10'unu açıkladığı görülmektedir. İkinci adımda modele kişilik özelliklerinin eklenmesiyle, keşfetme ve kararlılıkla birlikte başarma ve üretkenliğin varyansın %28'ini açıkladığı görülmüştür. Kişilik özellikleri toplam varyansa % 17'lik bir katkı sağlamıştır.

Kararlılık ($\beta=.22$) ile kişilik özelliklerinden duygusal dengesizlik ($\beta=-.27$), dışa dönüklük ($\beta=.18$), yumuşak başlılık ($\beta=-.25$) ve sorumluluğun ($\beta=.20$) anlamlı yordayıcılar olduğu görülürken, kararlılık, dışa dönüklük ve sorumluluğun pozitif, duygusal dengesizlik ve yumuşak başlılığın ise negatif yönde yordadığı hesaplanmıştır.

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde ego kimlik süreci (keşfetme, kararlılık) ve kişilik özelliklerine (duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk) ilişkin puanların üniversite öğrencilerinin benlik saygısı (benlik değeri, özgüven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarma ve üretkenlik) puanlarını açıklama gücüne ait bulguların tartışma ve yorumuna yer verilmiştir.

Ego Kimlik Süreci, Kişilik Özellikleri ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkiye Dair Tartışma ve Yorum

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde; benlik saygısı alt boyutlarından olan benlik değeri ile ego kimlik süreci alt boyutu keşfetme arasında negatif yönde, ego kimlik sürecinin diğer alt boyutu kararlılık ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Erikson (1968)'a göre, başarılı kimlik gelişimi, ergenin 'keşfetme' ve 'kararlılık' süreçleri ile şekillenir. 'Keşfetme' boyutu moratoryumu içeren davranışlardır. Moratoryum, yükümlülük almak için hazır olmayan bir kişinin sorumluluklarını ertelediği ya da kendisine zaman ayırarak kişinin güçlendiği bir zaman dilimidir. Ergenlikte 'kararlılık' ise, ergenin, toplumun parçası olma kararlılığının onaylanmasıyla az ya da çok karşılanarak sonlanır (Arı ve Arslan, 2005).

Keşif sürecinde bireyler kimlik arayışına yönelik davranışlarda bulunurlar. Bu araştırma süreci kaygıya sebep olmakta ve bu süreçte kimlik tanımlamasına yönelik süreklilik olmamasından bireylerin özsayıgılarında düşüş gözlenmektedir (Morsünbül ve Atak, 2013). İçsel yatırım süreci ise bireylerin kişisel deneyimlerini yorumlamasına, yaşama anlam yüklemesine ve yön vermesine olanak sağlar ve bireylerin özsayıgılarını artırmaktadır (Vleioras ve Bosma, 2004'ten akt; Morsünbül ve Atak, 2013).

Bireyin benlik değeri yükseldikçe keşfetme boyutundaki moratoryuma bağlı olarak erteleme davranışının azaldığı, bireyin kendisiyle ilgili düşünce dünyasının oluştuğu, kendini tanıyıp benimsediği, kararlılığının arttığı görülmektedir.

Literatür incelendiğinde, benlik saygısı ve ego kimlik süreci arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda da (Balisteri ve ark., 1995; Morsünbül ve Atak, 2013) alt boyutlar arasında anlamlı düzeyde korelasyon olduğu ortaya konulmuştur. Morsünbül ve Atak (2013)'ın yaptıkları çalışmada içsel yatırımda bulunma boyutunun kararlılık boyutunu karşıladığı düşünülmekte ve içsel yatırım ile özsaygı puanları pozitif yönde anlamlı biçimde ilişkili bulunmuştur. Keşif boyutunun ise keşfetme boyutunu karşıladığı düşünülmekte ve özsaygıyla olumsuz yönde anlamlı biçimde ilişkili bulunmuştur. Balisteri ve arkadaşlarının (1995) yaptığı çalışmada ise içsel yatırım boyutunun özsaygıyla pozitif yönde, keşif boyutunun ise özsaygıyla negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Ayrıca benlik değeri ile kişilik özellikleri alt boyutları dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık ile pozitif yönde, duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Bireyin kendini kabul edip kendisine değer vermesinde diğer insanlarla iletişiminin iyi olması ve başkaları tarafından kabul görmenin önemi vardır. Kişiler arası ilişkiler benliğin gelişmesinde önemlidir. Bireyin etrafındaki insanların, bireye karşı tepkileri benliğin içeriğini etkiler (Baymur, 1972: 287). Benlik değerinin yükselmesinde bireyin dışa dönük olarak kişilerarası ilişkilerine önem vermesi etkindir. Sorumluluk özelliği yüksek kişilerin, güvenilir, kararlı ve temkinli bireyler olduğu görülmektedir (Burger, 2006: 255). Bireyin güvenilir olması sorumluluk alt boyutunun özelliklerindedir, hem kendi içinde hem de dış çevreden bunu hissetmesi benlik değerini olumlu yönde etkilemektedir. Deneyime açık bireyler çeşitliliği tercih ederler ve aradıkları şey, geniş bir deneyim ranjıdır (McCrea ve Costa, 1987). Benlik değeri arttıkça kişiler kendini gerçekleştirmeyle yaklaşmakta ve kendini gerçekleştirme yolunda da farklı şeyleri deneyimleme isteği artabilmektedir. Maslow kendini gerçekleştiren bireylerin hayatlarını dilediği gibi yaşayıp, tadını çıkarma eğiliminde ve devamlı olarak çevresini araştırıp, yeni şeyler denediği görüşündedir (Cüceloğlu, 2006: 429; Atkinson vd., 1999: 479). Bu bilgilere dayalı olarak benlik değeri ile deneyime açıklık arasında doğrusal bir etkilenimin olması olasıdır. Duygusal dengesiz bireyler başkalarına kolay kolay güvenmezler, daha çabuk umutsuzluğa kapılırlar ve diğer bireylerden kolayca etkilenirler (Çağlayan, 2011). Duygusal dengesizlik puanı

yüksek olan bireylerin benlik değeri puanının düşük olması karşılaşılabilecek sonuçlardandır.

Benlik saygısı alt boyutlarından olan özgüven ile keşfetme arasında negatif yönde ve kararlılık ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Bireyin özgüveninin yüksek yada düşük olması, kendisini olduğu gibi kabul edebilmesi ya da edememesi ve değerli olduğu duygusu benlik saygısının düşük ya da yüksek düzeyde olduğunu gösterebilir (Temel ve Aksoy, 2001). Benlik saygısı yüksek insanlar kişisel özelliklerinin neler olduğunu farkındadır. Kendilerine dair düşünceleri olumludur. Kendilerine uygun hedefler belirler. Benliği zenginleştirebilecek nitelikte geri bildirim verirler ve zor durumlarla sağlıklı bir şekilde başa çıkabilirler (Tutar, 2014: 71). Dolayısıyla keşfetme sürecinde birey arayış içinde olduğundan, kimliğini tam olarak oluşturmadığından özgüven seviyesinin düşük olmasının, kararlılık sürecinde ise kişi kendini olduğu gibi kabul edebildiği ve değerli olduğunu düşündüğü için özgüven seviyesinin yüksek olması olasıdır.

Ayrıca özgüven ile dışa dönüklük, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık ile pozitif yönde duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. McCrae ve Costa' nın 1992 yılında yapmış oldukları çalışmaya göre, yumuşak başlı bireyler ile dışa dönük bireylerin benzer özellikler gösterdiği düşünülmektedir (Cutchin, 1998: 18). Sahip oldukları çeşitli kişilik özelliklerinden hem yumuşak başlı hem de dışa dönük bireylerin özgüven düzeylerinin yüksek olduğu ortaya konmuştur. Bireyin farklı sorumluluklar alabilmesi için kendine güveninin olması beklenir. Özgüveni düşük bireylerin sorumluluk altına girmesi düşük olasılıkla görülen durumlar arasındadır. Benlik saygısı düşük olan kişilerin özgüvenleri de düşüktür, kendilerini diğer insanlardan daha değersiz görür ve sevilmeye layık olmadıkları görüşündedirler (Temel ve Aksoy, 2001). Dışarıdan kontrol edilirler (Tufan ve Yıldız, 1993). Kendisiyle barışık olmayan ve dış etkenler tarafından kontrol edilen bireylerin deneyime açık olması düşünülemez. Duygusal dengesizlik puanı yüksek olan bireyler, özgüveni zayıf kişilerdir (Costa ve McCrea, 1987: 301). Bireyin özgüven seviyesi arttıkça, duygusal dengesizlik puanı azalmaktadır.

Benlik saygısı alt boyutlarından olan depresif duygulanım ile keşfetme arasında negatif yönde ve kararlılık ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Literatür incelendiğinde, keşfetme ile depresyon arasında (Çeçen, 2001; Çuhadaroğlu, 1999, 2001) pozitif, kararlılık ile depresyon arasında negatif ilişki bulunmuştur. Başka bir çalışmada (Balisteri vd., 1995) kararlılık kaygıyla negatif yönde ilişkili, keşfetme ise kaygıyla olumlu yönde ilişkili bulunmuştur.

Ayrıca depresif duygulanım ile dışa dönüklük, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık ile pozitif yönde duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Aşırı sorumluluk puanına sahip bireyler zorlayıcı, mükemmeliyetçi veya işkolik de olabilirler (Goldberg, 1992). Bu tarz bir durumla karşılaşırsa bireylerin depresif duygulanıma yatkın olabileceği düşünülebilir. Ancak sorumluluk sahibi normal bireyler genellikle başarmak için mücadele güdüsüne sahiptir ve öz disiplinlidir (Shaye, 2009: 9). Bu açıdan ise sorumluluk sahibi bireylerin depresif duygulanım boyutunun düşük olması beklenmektedir. Yumuşak başlılık özelliğini yüksek düzeyde göstermenin uyumsuzluğa işaret edebileceği, aşırı yumuşak başlı bireylerin, bağımlı ve dalkavukça davranabileceklerini, aynı zamanda, başkaları doğrultusunda davranarak kendilerini yok edici davranışlar sergileyebilecekleri belirtilmektedir (McCrea ve Costa, 2003). Bu açıdan bağımlı yaşayan ve kendini yok edici davranışlar sergileyen bireylerin depresif duygulanım puanlarının yüksek olması olasıdır. Yumuşak başlılık puanı normal olan bireyler işbirliğini rekabete tercih ederler, kavgadan kaçınırlar ve stresli ortamlarda daha rahat çalışabilirler (Burger, 2006: 254). Dolayısıyla sorumluluk puanı normal seviyede olan bireylerin depresif duygulanım boyutlarının düşük seviyede olması beklenmektedir. Deneyime açık bireyler, yenilikçi ve sıra dışı düşündükleri için mevcut durumlardan kolaylıkla sıkılabilirler ve böylelikle bu insanların diğer insanlar tarafından bencil olmakla suçlanmalarına neden olabilir (Burger, 2006: 254). Bu bakış açısıyla deneyime açık bireylerin depresif duygulanıma yatkın olduğu düşünülebilir. Ancak deneyime açıklık boyutunda, yaratıcılık, girişimcilik, orijinallik, yenilikçilik özellikleri baskındır (Tutar, 2014: 56; Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002: 23; Burger, 2006: 254). Bu da depresif duygulanım boyutuyla deneyime açıklık boyutunun negatif yönlü bir ilişkiye sahip olması gerektiği düşüncesini oluşturmaktadır. Duygularında aşırı dalgalanmalar bulunan ve duygusal sıkıntı yaşamaya meyilli insanlar, duygusal dengesizlik boyutunda yüksek bir puan alabilirler (Burger, 2006: 253). Duygusal

dengelesizlik puanı yüksek bireylerin depresif duygulanım boyutunun da yüksek olması beklenmektedir.

Benlik saygısının bir diğere alt boyutu kendine yetme ile kararlılık, dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık ile pozitif yönde duygusal dengelesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Kişinin emel ve idealleri benliğin bir yanını oluşturur (Baymur, 1972: 285). Emel ve ideallerine ulaşan birey kendine yetme boyutunda yüksek puan alabilir. Bireyin kendi değere yargıları ve ideallerine uygun davranması, kişinin kendine olan saygısını, güvenini ve mutluluk düzeyini artırır. Ruhsal açıdan sağlıklı birey, kendi benlik tasarımına en uygun şekilde yaşayan kişidir diyebiliriz (Baymur, 1972: 288). Bu açılardan bu boyutta yüksek puan alan bireylerin kararlılık düzeyinde olması beklenen bir sonuçtur. Başarma isteğı adı da verilen sorumluluk boyutunda bireylerin başarı kazanma olasılıkları yüksektir ve kendine yetme ile paralellik göstermektedir. Deneyime açık bireylerin analitik düşünme, yaratıcılık, girişimcilik, orijinallik, yenilikçilik, esneklik, bağımsızlık ve meraklılık özellikleri baskındır (Tutar, 2014: 56; Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002: 23; Burger, 2006: 254). Bu durum göz önüne alındığında bireylerin beklenti ve hedeflerine ulaşma olasılıkları yüksektir ve kendine yetme ile deneyime açıklık paralellik göstermektedir. Dışa dönük bireylerin kişisel özellikleri itibariyle kendine yetme boyutunda yüksek puan almaları da beklenen olası bir sonuçtur. Duygusal dengelesizlik, gerçekçi olmayan düşüncelerle ve başa çıkma mekanizmalarındaki yetersizlikle bağlantılıdır (McCrea ve Costa, 1987). Duygusal dengelesizlik puanının oldukça yüksek olması bireylerin açık ve doğru düşünme yeteneğini zayıflatabilir, doğru kararlar üretmedeki başarılarını düşürebilir ve stres algısını yükseltebilir (Goldberg, 1992). Dolayısıyla bireylerdeki başarı oranını olumsuz etkilemektedir. Kendine yetme ile duygusal dengelesizliğin zıt yönlü korelasyonda olduğu görülmektedir.

Benlik saygısı alt boyutu başarma ve üretkenlik ile kararlılık, dışa dönüklük, deneyime açıklık ve sorumluluk arasında pozitif, duygusal dengelesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Dışa dönük bireylerin çatışma çözme becerileri daha yüksektir, buna bağılı olarak kolaylık yaratırlar ve daha fazla tasarı üretebilir. Başarma ve üretme olasılıkları daha yüksek olabilir. Sorumluluk özelliğı yüksek kişilerin, başarma isteğı ve çabası yüksek bireyler olduğu görülmektedir

(Tutar, 2014: 55; Bacanlı vd., 2009; Burger, 2006: 255). Sorumluluk özellikleri gelişmiş bireylerin hem otonom, hem de hiyerarşik yapı içerisinde her türlü görevde başarı kazanma olasılıkları fazladır ve bu özellikleri gelişmiş yöneticilerin başarı düzeylerinin yüksek olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (Tutar, 2014: 54-55). Yaratıcılık, zeka ve kişilik boyutları arasında bir yerde konumlandırılabilir. (McCrea ve Costa, 2003). Duygusal dengesizlik puanının oldukça yüksek olması bireylerin açık ve doğru düşünme yeteneğini zayıflatabilir, doğru kararlar üretmedeki başarılarını düşürebilir (Goldberg, 1992). Dolayısıyla bu bilgilerle bulgularımız paralellik göstermektedir.

Ego Kimlik Süreci, Kişilik Özelliklerinin Benlik Saygısını Açıklamasına Dair Tartışma ve Yorum

Araştırma sonucuna göre kararlılık, dışa dönüklük, duygusal dengesizlik ve yumuşak başlılık benlik değerini anlamlı düzeyde açıklamaktadır. Yumuşak başlılık puanı yüksek bireyler kişilerarası ilişkiler kurmada ve sosyal tutumlar geliştirmede başarılı kişilerdir (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002). İyi bir dinleyicidirler ve empati kurabilirler (Caliendo ve Kritikos, 2008: 7). Bu bilgilerden yola çıkarak yumuşak başlılığın ve dışa dönüklüğün benlik değerini yordayabileceği düşünülebilir.

Literatür incelendiğinde benlik saygısı ile duygusal dengesizlik (Watson, Suls ve Haig, 2002) arasında negatif güçlü bir ilişki, dışa dönüklük ile orta derecede güçlü bir ilişki, benlik saygısı (Hill vd., 2015) dışa dönüklük, duygusal dengesizlik, sorumluluk, yumuşak başlılık ve deneyime açıklık ile yüksek düzeyde ilişkili ve benlik saygısı ile dışa dönüklük ve duygusal istikrar ile güçlü pozitif ilişkili, yumuşak başlılık ile zayıf pozitif ilişkili ve beş faktör kişilik özelliklerinin her biriyle tutarlı ilişkilere sahip olduğu görülmektedir (Costa, McCrae ve Dye, 1991; Pullmann ve Allik, 2000; Furr ve Funder, 1998; Kwan, Bond ve Singelis, 1997; Meier, Orth, Denissen ve Kühnel, 2011; Robins, Tracy, Trzesniewski Potter ve Gosling, 2001). Benlik saygısı ve açıklık genellikle ilişkisiz veya zayıf pozitif bir ilişkilidir (Hill vd., 2015). Benlik saygısı ile beş faktör kişilik boyutlarından dışa dönüklük, deneyime açıklık ve sorumluluk olumlu yönde ilişkili çıkmıştır. Diğer yandan duygusal dengesizlik ve yumuşak başlılık boyutları ile benlik saygısı ilişkili çıkmamıştır (Aslan, 2012). Araştırmalara göre istisna gösteren durumlar olsa da benlik saygısı

kişilik özelliklerinin tüm alt boyutlarıyla ilişkilidir ve araştıma sonucumuzu destekler niteliktedir.

Araştırma sonucumuza göre kararlılık, duygusal dengesizlik ve dışa dönüklük özgüveni anlamlı düzeyde açıklamaktadır. Dışa dönük bireylerin ve duygu durumu genellikle sabit olan bireylerin özgüvenlerinin yüksek olabileceği sonucuna ulaşabiliriz.

Kararlılık, dışa dönüklük ve duygusal dengesizlik depresif duygulanımı anlamlı düzeyde açıklamaktadır. Dışa dönük bireylerin depresif duygulanıma daha yatkın olduğu, duygusal dengesizliğin arttıkça depresif duygulanımın azaldığı sonucuna ulaşılabilir.

Kararlılık, dışa dönüklük, sorumluluk, yumuşak başlılık ve duygusal dengesizlik kendine yetme alt boyutunu anlamlı düzeyde açıkladığı bulunmuştur. Kararlılık ego kimlik sürecinde bulunan ve dışa dönük, sorumluluk sahibi, duygu durumu sabit olan ve yumuşak başlı bireylerin kendine yettiği düşünülebilir.

Kararlılık, duygusal dengesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık ve sorumluluk başarı ve üretkenliği anlamlı düzeyde açıklamaktadır. Duygu durumu sabit, dışa dönük, deneyime açık, yumuşak başlı ve sorumluluk sahibi bireylerin daha başarılı ve üretken olabileceği düşünülebilir.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde benlik saygısı, kişilik özellikleri ve ego kimlik sürecine ait bulgulara dair sonuçlar ve bu sonuçlara ilişkin öneriler sunulmuştur.

Sonuçlar

1. Benlik saygısı alt boyutu benlik değeri ile keşfetme arasında negatif, kararlılık ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Benlik değeri ile dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık arasında pozitif yönde, duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Kararlılık, dışa dönüklük, duygusal dengesizlik ve yumuşak başlılık benlik değerini anlamlı düzeyde açıklamaktadır.
2. Benlik saygısı alt boyutu özgüven ile keşfetme arasında negatif, kararlılık ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Özgüven ile dışa dönüklük, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık ile pozitif yönde, duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Kararlılık, duygusal dengesizlik ve dışa dönüklük özgüveni anlamlı düzeyde açıklamaktadır.
3. Benlik saygısı alt boyutu depresif duygulanım ile keşfetme arasında negatif ve kararlılık ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Depresif duygulanım ile dışa dönüklük, yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık ile pozitif yönde, duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Kararlılık, dışa dönüklük ve duygusal dengesizlik depresif duygulanımı anlamlı düzeyde açıklamaktadır.
4. Benlik saygısı alt boyutu kendine yetme ile kararlılık, dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık ile pozitif, duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Kararlılık, dışa dönüklük, sorumluluk, yumuşakbaşlılık ve duygusal dengesizlik kendine yetmeyi anlamlı düzeyde açıklamaktadır.
5. Benlik saygısı alt boyutu başarıma ve üretkenlik ile kararlılık, dışa dönüklük, deneyime açıklık ve sorumluluk arasında pozitif, duygusal dengesizlik ile negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Kararlılık, duygusal

dengelesizlik, dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık ve sorumluluk başarma ve üretkenliği anlamlı düzeyde açıklamaktadır.

Çalışmada elde edilen sonuçlar açısından kuram, uygulama ve araştırma kapsamında yapılmasının uygun olduğu düşünülen öneriler aşağıda anlatılmıştır.

neriler

1. Bireylerde benlik değerini, özgüvenlerini, başarı ve üretkenliklerini yükseltmek için, çocuklarda ve gençlerde problem çözme, karar verme gibi süreçlerde sorumluluk ve dışa dönüklük özelliklerini geliştirecek etkinlikler planlanıp uygulanabilir.
2. Bireysel psikolojik danışma uygulamalarında duygusal dengelesizlik durumuyla çalışırken benlik değeri, zgven, kendine yetme, başarma ve üretkenliğin düşük olduğunun farkında olup bu boyutları destekleyici terapi uygulamaları yapılabilir.
3. Çocuklar ve ergenlerin keşfetme sürecinde benlik değerlerini ve özgüvenlerini desteklemek için çocuklarda sorumluluk bilincini geliştirmenin önemi ve deneyime açıklık boyutunun desteklenmesi amacıyla çocuklara gerektiğinde fırsatlar vererek farklı deneyimler yaşamalarına izin verilmesinin önemi ve problem çözme becerilerinin artırılması ile ilgili velilere eğitimler düzenlenebilir.
4. Çocuklar ve ergenlerde işbirliği sağlayacak grup çalışmaları düzenlenerek hem dışa dönüklük hem de uyumluluk özelliklerinin arttırılıp benlik değerleri, özgüvenleri, kendilerine yetme özelliği, başarı ve üretkenlikleri yükseltilebilir.
5. Özgüvenin yüksek olmasının beklendiği işlerde ve pozisyonlarda personel seçimi yapılırken şirketlerin kişilik özelliği olarak duygu durum sabitliği ve dışa dönüklük özelliklerine dikkat etmeleri sağlanabilir. Öğrencilere mesleki yönlendirmeler yapılırken, zgven gerektiren meslek gruplarında duygu durum sabitliği ve dışa dönüklüğün önemli rol oynadığı belirtilerek öğrencilerin kendi kişilik özelliklerine yönelik meslek seçme süreçlerine katkı sağlanabilir.
6. Gençlere ve yetişkenlere düzenlenen kişisel gelişim seminerleri ve toplantılarında, kendine yetme ile ilgili bilgilendirme yapılarak, hangi beceri ve

özelliklerin kendine yetme düzeyini arttırdığı hakkında bilgilendirme yapıp, bireylerin kendi yaşamlarında uygulamaları sağlanabilir.

7. Hem uluslararası hem de yerel literatürde benlik saygısı, kişilik özellikleri ve ego kimlik sürecinin ilişkisi ile ilgili yapılan çalışmaların yeterli olmaması sebebiyle bu çalışmalara ağırlık verilip, farklı örneklem grupları (ergenler, yetişkinler, yaşlılar, mahkumlar, farklı meslek grupları gibi) ile araştırma bulguları artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2008). *Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji* (Çeviren: H. Özgü). İstanbul: Hayat.
- Ahmad, S. F., Nazir, A. G. and Darzi, J. A. (2008). *Organizational Behaviour*. Delhi: Nice Printing Press.
- Arı, R. (2003). *Gelişim ve Öğrenme*. Konya: Atlas.
- Arı, R., Üre, Ö. ve Yılmaz, H. (1999). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Konya: Mikro.
- Arıca, O. T. (1999). *Grupla Psikolojik Danışma Yoluyla Benlik Saygısı ve Mesleki Benlik Saygısının Geliştirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MARMARA ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arkonaç, S. (1993). *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Arslan, E. (2008). *Bağlanma Stilleri Açısından Ergenlerde Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri ve Ego Kimlik Süreçlerinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Arslan, E. ve Arı, R. (2010). Analysis of Ego Identity Process of Adolescents in Terms of Attachment Styles and Gender. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2 (2), 744-750.
- Arslan, E. ve Arı, R. (2005). Ego Kimlik Süreci Ölçeğinin Türkçeye Uyarlama Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 75- 80.
- Ashton, M. ve Lee, K. (2005). Honesty- Humility, The Big Five- Factor Model. *Journal of Personality*, 73 (5), 1324.
- Aslan, S. (2012). Türk Geç Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Boyutlarının Ergenlerin Benlik Saygılarıyla Yordanması. *ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ Eğitim Fakülteleri Dergisi*, 14 (1), 24- 40.
- Atkinson R. L. Atkinson, R. C, Smith, E. E., Bem, D. J, and Nolen- Hoeksema, S. (1999). *Psikolojiye Giriş*. (Çeviren: Yavuz Alogan). Ankara: Arkadaş.

- Aydın, A. (2000). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. İstanbul: Alfa.
- Bacanlı, H. (2002). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel.
- Bacanlı, H., İlhan, T. ve Aslan, S. (2009). Beş Faktör Kuramına Dayalı Bir Kişilik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 261-279.
- Balisteri, E., Busch- Rossnagel, N. A. ve Geisinger, K. F. (1995). Development and Preliminary Validation of the Ego Identity Process Questionnaire. *Journal of Adolescence*, 18, 179- 192.
- Basım, N., Çetin, F. ve Taba, A. (2009). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımlarıyla İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24 (63), 20- 34.
- Baymur, F. B. (1972). *Genel Psikoloji* (20. Baskı). İstanbul: İnkılap.
- Baysal, A. C. ve Tekarslan E. (2004). *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Avcıol.
- Bernstein, D. A., Penner, L. A., Clarke- Steward, A. and Roy, E. J. (2011). *Psychology* (9th Ed.). Andover, UK: Cengage Learning.
- Bishop, W. (1997). *Questions as Interventions: Big Five Personality Factors and Perceptions of Socratic, Solution Focused and Diagnostic Questioning Styles*, Doctoral Dissertation, ST. JOHN'S UNIVERSITY, New York.
- Bowditch, J. L. ve Anthony F. B. (2005). *Organizational Behavior*. USA: Hoboken, NJ, John Wiley.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. (Çeviren: Erguvan Sarioğlu). İstanbul: Kaknüs.
- Caliendo, M. and Alexander S. K. (2008). Is Entrepreneurial Success Predictable? An Ex-ante Analysis of the Character-based Approach. *Kyklos*, 61 (2), 189- 214.
- Carlson, N. R., Martin, G. N. ve Buskist, W. (2003). *Psychology* (2nd Ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- Chamorro- Premuzic, T. (2008). *Personality and Individual Differences*. London: Blackwell.
- Cloninger, S. (2004). *Theories of Personality*. London: Pearson Prentice Hall.

- Corey, G. (2008). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları*. (Editör: Tuncay Ergene). Ankara: Mentis.
- Costa, P. T. and McCrae, R. R. (1987). Neuroticism, Somatic Complaints and Disease: Is The Bark Worse Than The Bite?. *Journal Of Personality*, 55 (2), 301.
- Costa, P. T. and McCrae, R. R. (1992). Four Ways Five Factor Are Basic. *Personality and Individual Differences*, 13 (6), 653– 665.
- Costa, P. T. and McCrae, R. R. (1992). *Professional Manual for the NEO PI-R*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. and Dye, D. A. (1991). Facet Scales for Agreeableness and Conscientiousness: A Revision of the NEO Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12, 887- 898.
- Cutchin, G. C. (1998). *Relationships Between the Big Five Personality Factors and Performance Criteria for in-Service High School Teachers*, Doctoral Dissertation, PURDUE UNIVERSITY, Indiana.
- Cüceloğlu, D. (1999). *İçimizdeki Çocuk*. İstanbul: Altın Kitap.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve Davranışı* (15. Baskı). İstanbul: Remzi.
- Çağlayan, N. (2011). *Bireysel ve Takım Sporunu Yapanlarla Spor Yapmayanların Benlik Saygısı Puanlarının Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ, Bolu.
- Çeçen, R. (2001). Kronik Hasta Ergenlerle Sağlıklı Ergenlerin Kimlik Statülerinin Karşılaştırılması ve Kimlik Statülerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 17- 24.
- Çepni, S., Ayaz, A., Ekiz, D. ve Akyıldız, S. (2008). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Çetin, N. B. ve Beceren, E. (2007). Lider Kişilik Gandhi. *SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (5), 110– 132.

- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda Benlik Saygısı*, Uzmanlık Tezi, HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.
- Çuhadaroğlu, F. (1999). Identity Confusion and Depresyon in Groups of Adolescence Having Psychiatric and Physical Symptoms. *The Turkish Journal of Pediatrics*, 41, 73- 79.
- Çuhadaroğlu, F. (2001). Ergenlik Döneminde Psikolojik Gelişim Özellikleri. *Katkı Pediatri Dergisi*, 21 (6), 863- 868.
- Danış, Z. (2006). Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3 (9), 45- 53.
- Demiriz, S. ve Öğretir, A. D. (2007). Alt ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeydeki 10 Yaş Çocuklarının Anne Tutumlarının İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15 (1), 105- 122.
- Deniz, M. E. (2007). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Maya Akademi.
- Dereboy, İ. F. (1993). *Kimlik Bocalaması: Anlamak, Tanımak, Ele Almak*. Malatya: Özmert Ofset.
- Digman, J. M. (1990). Personality Structure: Emergence of The Five Factor Model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417- 440.
- Döğüşgen, M. M. (2005). *Psikoloji Psikiyatri Sözlüğü* (1. Baskı). İstanbul: Emre.
- Erdoğan, İ. (1991). *İşletmelerde Davranış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Eren, E. (2000). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi* (6. Baskı). İstanbul: Beta.
- Eroğlu, F. (2015). *Davranış Bilimleri* (14. Baskı). İstanbul: Beta.
- Eryılmaz, A. (2009). *Başa Çıkma Stratejilerinin Kişilik Özellikleriyle Ergen Öznel İyi Oluşu Arasındaki Aracı Rolü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, ANKARA ÜNİVERSİTESİ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Feist, G. J. (1998). A Meta-analysis of Personality in Scientific and Artistic Creativity. *Personality and Social Psychology Review*, 2, 290- 309.
- Fordham, F. (1997). *Junk Psikolojisi* (4. Basım). (Çeviren: A. Yalçın). İstanbul: Say.

- Freud, S. (1997). *Psikanaliz ve Uygulama* (5.Baskı). (Çeviren: Muammer Sencer). İstanbul: Say.
- Freud, S. (2007). *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*. (Çevirenler: Banu Büyükkal ve Saffet Murat Tuna). İstanbul: Metis.
- Friedman, H. S. and Schustack, M. W. (2003). *Personality Classic Theories and Modern Research*, Boston: Allyn and Bacon.
- Furr, R. M. and Funder, D. C. (1998). A Multimodal Analysis of Personal Negativity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1580- 1591.
- Garrett, H. E. (...). *Psikolojiye Giriş*. (Çevirenler: Fevzi Ertem ve Remzi Öncül). İstanbul: MEB.
- Goldberg, L. R. (1992). The Development of Markers for the Big-Five Factor Structure. *Psychological Assessment*, 4, 26- 42.
- Hazar, Ç. M. (2006). Kişilik ve Kişilik Tipleri. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4 (2): 130-133.
- Hill Z. V., Holden C. J., Enjalan B., Southard A. C., Besser A., Li H. ve Zhang Q. (2015). Self-Esteem Instability and Personality: The Connections Between Feelings of Self-Worth and the Big Five Dimensions of Personality. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 41 (2), 183– 198.
- Hiriyappa, B. (2009). *Organizational Behavior*. Delhi: New Age International Press.
- Jones R. N. (1982). *Danışma Psikolojisi Kuramları*. (Çeviren: Füsün Akkoyun). Ankara: Nobel Akademik.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2017). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim.
- Kaplan, H. I. ve Sadock B. J. (2004). *Klinik Psikiyatri*. (Çeviren: Prof. Dr. Ercan Abay). Ankara: Nobel Tıp.
- Karagöz, B. (2007). İnsancıl Yaklaşım'da Bireyin Fenomenolojisi: Varoluşçu Psikoloji'den İnsancıl Psikoloji'ye, 'Fenomenoloji'ye Kısa Bir Bakış, *Pivolka*, 6 (20), 13.
- Karasar N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.

- Koçak, R. ve Gökler, R. (2008). Varoluşsal Yaklaşımda Psikolojik Danışma ve Gruba Uygulanışı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 91.
- Koptagel, İ. G. (1984). *Tıpsal Psikoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrah Paşa Tıp Fakültesi.
- Köknel, Ö. (2005). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. (17. Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kulaksızoğlu, A. (2007). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi.
- Kumar, N. (2009). *Organizational Behaviour; A New Look: Concept, Theory and Cases*. Mumbai: Himalaya Publishing House.
- Kunal, O. (2014). *Benlik Saygısı, Yaşam İçin Bir Pasaport*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Kwan, V. S. Y., Bond, M. H. and Singelis, T. M. (1997). Pancultural Explanations for Life Satisfaction: Adding Relationship Harmony to Self-Esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1038-1051.
- Luthans, F. (1992). *Organizational Behavior*. New York: McGraw Hill Co.
- McCrae, R. R. and Costa, P. T. (1987). Validation of the Five-Factor Model of Personality Across Instruments and Observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 81- 90.
- McCrae, R. R. and Costa, P. T. (2003). *Personality in Adulthood*. New York: The Guilford Press.
- McCrae, R. R. and John, O. P. (1992). An Introduction to the Five Factor Model and Its Applications. *Journal of Personality*, 60 (2), 175- 215.
- McCrae, R. R. and Terracciano, A. (2005). Universal Features of Personality Traits From the Observer's Perspective, Data From 50 Cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88 (3), 547- 561.
- McCrae, R. R. and Costa P. T. (1989). Rotation To Maximize The Construct Validity Of Factors In The Neo Personality Inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 24 (1), 116.
- Meier, L. L., Orth, U., Denissen, J. J. and Kuhnel, A. (2011). Age differences in instability, contingency, and level of self-esteem across the life span. *Journal of Research in Personality*, 45, 604- 612.

- Millon, T., Lerner, J. M. and Weiner, I. (2003). *Handbook of Psychology, Personality and Social Psychology* (Volume 5). New Jersey: John Willey and Sons. Inc.
- Morgan, C. T. (2004). *Psikolojiye Giriş*. (15. Baskı) (Çevirenler: Hüsnu Arıcı, Orhan Aydın vd.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü.
- Morris, C. G. (2002). *Psikolojiyi Anlamak*. (Çevirenler: H. Belgin Ayvaşık ve Melike Sayıl). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Morsünbül, Ü. ve Atak, H. (2013). Ego Kimlik Süreci Ölçeği Türkçe Versiyonunun Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13 (4) , 2043- 2058.
- Mount, M. K. and Barrick, M. R. (1991). The Big Five Personality Dimensions and Job Performance: A Meta-Analysis. *Personel Psychology*, 44, 25-26.
- Mount, M. K., Murray R. B. ve Greg L. S. (1998). Five Factor Model of Personality and Performance in Jobs Involving Interpersonal Interactions. *Human Performance*, 11 (2-3), 145.
- Nair, S. R. (2010). *Organizational Behaviour*. Mumbai: Himalaya Publishing House.
- Özkalp, E. (...) *Davranış Bilimleri ve Organizasyonlarda Davranış*. Eskişehir: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
- Özoğlu, S. Ç. (1976). Psikolojik Danışmada Benlik Kavramı. *A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (1-4), 93- 94.
- Pullmann, H. and Allik, J. (2000). The Rosenberg Self-Esteem Scale: Its Dimensionality, Stability and Personality Correlates in Estonian. *Personality and Individual Differences*, 28, 701- 715.
- Robbins, S. ve Judge, T. (2007). *Organizational Behavior*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Robins, R. W., Tracy, J. L., Trzesniewski, K., Potter, J. and Gosling, S. D. (2001). Personality Correlates of Self-Esteem. *Journal of Research in Personality*, 35, 463- 482.
- Ryckman, R. M. (2000). *Theories of Personality*. (7. Edition). Belmont: Lachina Publishing.

- Sarıcaoğlu, H. (2011). *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Olma Düzeylerinin Kişilik Özellikleri ve Öz-Anlayış Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Shaye, A. (2009). *Infidelity in Dating Relationships: Do Big Five Personality Traits and Gender Influence Infidelity?*, Doctoral Dissertation, ALLIANT INTERNATIONAL UNIVERSITY, California.
- Somer, O. (1998). Beş Faktör Kişilik Modeli. *Türk Psikoloji Yazıları*, 1 (2), 35- 62.
- Somer, O. (1998). Türkçe’de Kişilik Özelliği Tanımlayan Sıfatların Yapısı ve Beş Faktör Modeli. *Türk Psikoloji Dergisi*, 13 (42), 17- 32.
- Somer, O. and Goldberg, L. R. (1999). The Structure of Turkish Trait Descriptive Adjective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (3), 421- 450.
- Somer, O., Korkmaz, M. ve Tatar, A. (2002). Beş Faktörlü Kişilik Envanterinin Geliştirilmesi: Ölçek ve Alt Ölçeklerin Oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17 (49), 21- 33.
- Tabak, A., Basım, N., Çetin F. ve Tatar, İ. (2010). İzlenim Yönetimi Taktiklerinde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Rolü: Savunma Sanayisinde Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10 (2), 539- 557.
- Temel, Z. F. ve Aksoy, B. A. (2001). *Ergen ve Gelişimi*. Ankara: Nobel.
- Tezcan, B. (2009). *Obez Bireylerde Benlik Saygısı, Beden Algısı ve Travmatik Geçmiş Yaşantılar*, Uzmanlık Tezi, T.C. Sağlık Bakanlığı Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.
- Tufan, B. ve Yıldız, S. (1993). *Geri Dönüş Sürecinde İkinci Kuşak: Almanya’dan Dönen Öğrencilerin Benlik Saygıları ve Ruhsal Belirtileri*. Ankara: Hacettepe.
- Tutar, H. (2014). *Sosyal Psikoloji*. (2. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Usal, A. ve Kuşluyan, Z. (1998). *Davranış Bilimleri* (2. Basım). İzmir: Barış.
- Uyanık Balat, G. (2003). *Ergen Çocuklukta Benlik Saygısının Gelişimi ve Önemi. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. (Editör: M. Sevinç). İstanbul: Morpa Kültür.

- Uzunođlu, S. (2006). *Kişiliğin Deřifresi* (1. Baskı). İstanbul: Morpa Kùltür.
- Ùnlù, S. (2001). *Psikoloji*. (Editör: Prof. Dr. Ayhan Hakan). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Ùnver, G. (2002). *Gelişim ve Öğrenme*. (Editör: A. Ulusoy). Ankara: Anı.
- Veznedaroğlu, R. L. ve Özgür, A. O. (2005). Öğrenme Stilleri: Tanımlamalar, Modeller ve İşlevleri. *İlköğretim-online*, 4 (2), 1- 16.
- Watson D., Suls J. ve Haig J. (2002). Global Self- Esteem in Relation to Structural Models of Personality and Affectivity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83 (1), 185- 197.
- Whitworth, B. S. (2008). Is There a Relationship Between Personality Type and Preferred Conflict-Handling Styles? An Exploratory Study of Registered Nurses in Southern Mississippi. *Journal of Nursing Management*, 16 (8), 921- 932.
- Yanbastı, G. (1990). *Kişilik Kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi.
- Yavuzer, H. (2000). *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi.
- Yazgan- İnanç, B. ve Yerlikaya, E. (2016). *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmazer, A. ve Eroğlu, C. (2008). *Davranış Bilimleri ve Örgùtsel Davranış*, Ankara: Detay.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Genlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar* (11. Basım). İstanbul: Özgür.
- Zel, U. (2011). *Kişilik ve Liderlik* (3. Basım). Ankara: Nobel.
- (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c208a295d8932.36176932, 2019).
- (<https://www.apa.org/topics/personality/index>, 2019)

EKLER**EK 1. Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi****EK 2. Ego Kimlik Süreci Ölçeği****EK 3. Benlik Saygısı Ölçeği**

EK. 2

Ego Kimlik Süreci Ölçeği

(Örnek Maddeler)

Aşağıda sizlerin çeşitli konulardaki duygu, düşünce ve davranışlarınızı ifade eden cümleler bulunmaktadır. Sizden istenen her ifadeyi dikkatlice okuyarak bu ifadelerin sizi ne kadar ifade ettiğini “**tamamen katılmıyorum (A)**” la “**tamamen katılıyorum (F)**” aralığında dereceli olarak düşündükten sonra size uyan sadece bir seçeneği işaretlemenizdir.

ÖRNEK: “Gelecekte beni güzel günlerin beklediğini düşünüyorum” ifadesine tamamen katılmıyorsanız (A), çoğunlukla katılmıyorsanız (B), kısmen katılmıyorsanız (C), kısmen katılıyorsanız (D), çoğunlukla katılıyorsanız (E), tamamen katılıyorsanız (F) gibi bir dereceleme kullanabilirsiniz. Araştırma sonuçları tamamen gizli tutulacaktır. Araştırmamıza katıldığınız için teşekkür ederim.

	Tamamen Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1. Çalışmak istediğim mesleğe karar verdim.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
4. Değer yargılarımı sorgulama ihtiyacı hissetmem.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
7. Daima aynı politik düşünceyi destekleyeceğim.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
8. Ailemdeki rolüm konusunda kesin bir görüşe ulaştım.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
12. Değer yargılarım gelecekte muhtemelen değişir.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
14. Nasıl bir flört ilişkimin olması gerektiğinden emin değilim.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
15. Ailedeki yerimin önemini vurgulama ihtiyacı hissetmedim.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
16. Yakın bir gelecekte muhtemelen düşüncelerim değişecek.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
22. Nasıl bir flört ilişkisinin doğru olacağını araştırmaktayım.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
23. Mesleki hedeflerimin ne olduğuna karar verdim.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
26. Politik görüşlerimi asla sorgulamam.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
30. Mesleki beklentilerimi hiçbir zaman sorgulamam.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)
32. Flört etme konusuyla ilgili inançlarım kesindir.	(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)

EK. 3

Benlik Saygısı Ölçeği

(Örnek Maddeler)

YÖNERGE: Sevgili öğrenci arkadaşlarım, aşağıda sizin yanıtlamanız gereken bazı ifadeler sunulmuştur. Lütfen her ifadeyi dikkatlice okuyun ve size uygunluk derecesine göre cevap kağıdında bulunan (**Tamamen Katılıyorum, Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum, Hiç Katılmıyorum**) seçeneklerinden size uygun olanının yandaki parantezin içine bir çarpı işareti (X) koyunuz. Bir ifadeyi okuduktan sonra aklınıza ilk geleni işaretleyiniz, işaretsiz ifade bırakmayınız. Olmak istediğiniz durumu değil, gerçekte varolan tutumunuzu belirtiniz. İfadelerin *doğru* ya da *yanlış* cevabı yoktur. Önemli olan sizin nasıl hissettiğinizdir. İlgi ve yardımınız için teşekkür ederim.

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
2.Üretken bir insanım.	( )	( )	( )	( )	( )
3.Kendimi anlamıyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
5.Kendime güvenirim.	( )	( )	( )	( )	( )
9.Olduğum gibi görünemiyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
11.Duyularıma güvenmem.	( )	( )	( )	( )	( )
12.Halimden memnunum.	( )	( )	( )	( )	( )
13.Kendimi küçümsüyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
15.Nasıl görüdüğümün farkında değilim.	( )	( )	( )	( )	( )
17.İnsanlar üzerinde etki bırakabilirim.	( )	( )	( )	( )	( )
18.Başarısız biri olduğumu düşünüyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
21.Düşüncelerimin doğruluğuna güvenmem.	( )	( )	( )	( )	( )
27.Kendimden memnun değilim.	( )	( )	( )	( )	( )
28.İnsanlık için önemli ve faydalı işler başarabilirim.	( )	( )	( )	( )	( )
31.Kendimi ümitsiz hissediyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
32.Kararlarım bana ait değil.	( )	( )	( )	( )	( )

